

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**YENİ KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE ENERJİ NAKİL
HATLARI: GÜNEY GAZ KORİDORU**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Samig GOYUSHOV

BURSA-2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**YENİ KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE ENERJİ NAKİL
HATLARI: GÜNEY GAZ KORİDORU**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Samig GOYUSHOV

Danışman:

Doç. Dr. Sezgin KAYA

BURSA-2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim / Ana Sanat Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 701616023 numaralı Samig GOYUSHOV'un hazırladığı "Yeni Karadeniz Jeopolitiğinde Enerji Nakil Hatları: Güney Gaz Koridoru" konulu Yüksek Lisans Tezi çalışması ile ilgili tez savunma sınavı 23/07/2019 günü 11.00-12.30 saatleri arasında yapılmış, sorular sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin / çalışmasının başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oy birliği (oy birliği/ oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Doç. Dr. Sezgin KAYA

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Barış ÖZDAL

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU

Yalova Üniversitesi

Kaan

23/07/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKELER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 02/07/2019

Tez Başlığı / Konusu: Yeni Karadeniz Jeopolitiğinde Enerji Nakil Hatları
Güney Gaz Koridoru

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 127 sayfalık kısmına ilişkin, 02/07/19 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezimin benzerlik oranı %13'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

02.07.2019
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Samir Goyashov
Öğrenci No: 701616023
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkeler
Programı: Yüksek Lisans
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Danışman

(Adı, Soyad, Tarih)

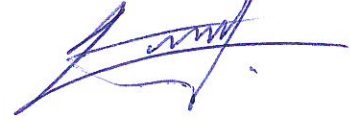
* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Yeni Karadeniz Jeopolitiğinde Enerji Nakil Hatları: Güney Gaz Koridoru” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

23.07.2019

Adı Soyadı : Samig GOYUSHOV

Öğrenci No : 701616023

Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Programı : Tezli Yüksek Lisans Programı

Statüsü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Samig GOYUSHOV
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : ix + 127
Mezuniyet Tarihi : / / 20.....
Tez Danışman(lar)ı : Doç. Dr. Sezgin KAYA

YENİ KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE ENERJİ NAKİL HATLARI: GÜNEY GAZ KORİDORU

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitiği değişmeye başlamıştır. Zira Soğuk Savaş Dönemi boyunca Karadeniz iki blok arasında iç deniz olmaktan öteye geçememiştir. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgenin hem siyasi hem de ticari açıdan önemi değişmiştir. Soğuk Savaş sonrasında meydana gelen birçok etken Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitiğini değişime uğratmıştır. Bunlardan en önemlisi ise enerji nakil hatlarının bölgeden geçmesi olmuştur. Günümüzde de bilindiği üzere Karadeniz Bölgesi enerji nakil hatları için bir kavşak haline gelmiştir. Karadeniz Bölgesi, enerjide dışa bağımlı devletlerle, enerji zengini devletler arasında geçiş güzergahı olduğundan bölgenin önemi son yıllarda daha da artmıştır. Özellikle doğal gazın taşınmasında boru hatlarına duyulan ihtiyaç, bölgenin jeopolitik konumunu ciddi oranda değiştirmiştir. Doğal gaz ticaretinin zamanla dış politika aracı olarak kullanılması ise bölgede yeni işbirliği ve çatışma fırsatlarını doğurmuştur. Böylece hem küresel hem de bölgesel aktörler enerji kaynaklarının ve boru hatlarının kontrol edilmesi uğrunda mücadele etmeye başlamışlardır. Karadeniz Bölgesi'nden geçecek olan Güney Gaz Koridoru'nun ilanı ise bölgede yeni boru hatları mücadelesini başlatmıştır. Bu çalışmanın amacı Karadeniz jeopolitiğinin değişiminde enerji nakil hatlarının önemini ortaya koymak ve bu doğrultuda Güney Gaz Koridoru'nu analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Bölgesi, Jeopolitik, Güney Gaz Koridoru, Enerji, Enerji Nakil Hatları.

ABSTRACT

Name and Surname : Samig GOYUSHOV
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science
Institution Field : International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded : Master
Page Number : ix + 127
Degree Date : / / 20.....
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Sezgin KAYA

ENERGY TRANSPORTATION LINES IN THE NEW BLACK SEA GEOPOLITICS: SOUTH GAS CORRIDOR

The geopolitics of Black Sea region altered after the Cold War. Namely, the Black Sea was an inner sea between two blocks throughout the Cold War. But after the collapse of the Soviet Union, the importance of the region changed in terms of politics and commerce. Some factors which occurred after the Cold War altered the geopolitics of the Black Sea region. The most significant of these factors was the pass of energy transportation pipelines through the region. As known, nowadays, the Black Sea region is as the junction for energy transportation pipelines. Because of the transit location of the Black Sea region which links between oil demanded countries and oil-rich countries, the importance of the region has increased. Especially, the need of the pipelines for transportation of natural gas affected significantly the geopolitical position of the region. The use of natural gas trade as a foreign policy tool has revealed new conflict and cooperation benefits. So, regional and global actors have started to struggle for controlling energy resources and pipelines. The declaration of the South Gas Corridor that will pass from the Black Sea region has started new rivalry regarding new pipelines in the region. The aim of the thesis is to explain the importance of energy transportation pipelines on changing the geopolitics of the Black Sea and to investigate comprehensively the Southern Gas Corridor.

Keywords: Black Sea Region, Geopolitics, South Gas Corridor, Energy, Energy Pipelines.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
HARİTALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE JEOPOLİTİK KAVRAMI.....	5
1.1. JEOPOLİTİĞİN TARİHİ VE GELİŞİMİ	5
1.2. KLASİK JEOPOLİTİK YAKLAŞIMLAR	7
1.3. MODERN JEOPOLİTİK YAKLAŞIMLAR.....	12
1.3.1. Mondializmci ve Neo-Atlantizmci Yaklaşımlar.....	14
1.3.2. Avrasyacı ve Neo-Avrasyacı Yaklaşımlar	21
2. KARADENİZ'İN COĞRAFİ TANIMI	24
2.1. HAVZA OLARAK KARADENİZ	26
2.2. BÖLGE OLARAK KARADENİZ.....	29
3. KARADENİZ BÖLGESİ'NİN ARTAN JEOPOLİTİK ÖNEMİ	31
3.1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ KARADENİZ BÖLGESİ	32
3.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE KARADENİZ BÖLGESİ.....	33
3.2.1. Karadeniz Bölgesi'nde Kurulan Örgütler.....	36
3.2.1.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü	37
3.2.1.2. Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu.....	38
3.2.1.3. Karadeniz Sinerjisi.....	39

3.2.1.4. GUAM-Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü.....	41
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

KARADENİZ BÖLGESİ'NDE ENERJİ NAKİL HATLARI

1. ENERJİNİN ÖNEMİ	43
1.1. ENERJİ KAYNAKLARI.....	44
1.1.1. Enerji Sektöründe Doğal Gazın Yeri	45
2. ENERJİ NAKLİNDE BORU HATLARININ ÖNEMİ.....	47
2.1. BORU HATLARININ POLİTİKAYA ETKİSİ	49
2.2. BORU HATLARININ OLUŞTURDUĞU BAĞIMLILIK	50
3. KARADENİZ BÖLGESİ'NDEN GEÇEN ÖNEMLİ DOĞAL GAZ BORU HATLARI	51
3.1. DİREK KARADENİZ'DEN GEÇEN DOĞAL GAZ BORU HATLARI	52
3.1.1. Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı.....	52
3.1.2. Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı	55
3.2. KARADENİZ'İ BY-PASS EDEN DOĞAL GAZ BORU HATLARI	57
3.2.1. Batı Hattı Doğal Gaz Boru Hattı.....	58
3.2.2. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı	59
3.2.3. Brotherhood Doğal Gaz Boru Hattı	60
3.2.4. Northern Lights Doğal Gaz Boru Hattı	62
4. KARADENİZ BÖLGESİ'Nİ VE AB'Yİ ETKİLEYEN DOĞAL GAZ KRİZLERİ. 63	
4.1. RUSYA – UKRAYNA DOĞAL GAZ KRİZİ (2006)	65
4.2. RUSYA – BEYAZ RUSYA DOĞAL GAZ KRİZİ (2007).....	67
4.3. RUSYA – UKRAYNA DOĞAL GAZ KRİZİ (2009)	68
4.4. RUSYA VE BALTİK ÜLKELERİ ARASINDAKİ ENERJİ KRİZLERİ	71
4.5. DOĞAL GAZ KRİZLERİNİN SONUÇLARI	73
5. KARADENİZ BÖLGESİ'NDE DOĞAL GAZ BORU HATLARI MÜCADELESİ 74	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARADENİZ BÖLGESİ'NDE GÜNEY GAZ KORİDORU

1. AB'NİN ARZ GÜVENLİĞİ VE GÜNEY GAZ KORİDORU.....	80
1.1. AB'NİN BÜYÜYEN GAZ TALEBİ	81
1.2. AB'NİN GÜNEY GAZ KORİDORU STRATEJİSİ	83
2. İLK AŞAMA GÜNEY GAZ KORİDORU'NUN BORU HATTI PROJELERİ	87
2.1. NABUCCO DOĞAL GAZ BORU HATTI PROJESİ	88
2.2. TÜRKİYE-YUNANİSTAN-İTALYA ENTERKONNEKSİYONU (ITGI) PROJESİ	92
2.3. BEYAZ AKIM DOĞAL GAZ BORU HATTI PROJESİ	94
3. GÜNEY GAZ KORİDORU'NUN RUSYA'NIN ENERJİ POLİTİKASINA ETKİSİ	96
4. GÜNEY GAZ KORİDORU'NU OLUŞTURAN BORU HATLARI	100
4.1. GÜNEY KAFKASYA BORU HATTI (SCP)	101
4.2. TRANS ANADOLU BORU HATTI (TANAP).....	103
4.2.1. TANAP'ın Güney Gaz Koridoru Projelerine Etkisi	106
4.2.2. TANAP'ın Bölgesel Ülkelere Etkisi	107
4.3. TRANS ADRIYATİK BORU HATTI (TAP)	109
SONUÇ	114
KAYNAKÇA	117
ÖZGEÇMİŞ.....	127

HARİTALAR

Harita 1: Karadeniz Bölgesi.....	26
Harita 2: Soğuk Savaş Dönemi Karadeniz Bölgesi.....	32
Harita 3: Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı Güzergahı.....	53
Harita 4: Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı Güzergahı	55
Harita 5: Rusya – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Batı Hattı) Güzergahı	58
Harita 6: Bakü – Tiflis – Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı Güzergahı.....	60
Harita 7: Brotherhood (Urengoy – Pomary – Uzhgorod) Doğal Gaz Boru Hattı Güzergahı	61
Harita 8: Northern Lights Doğal Gaz Boru Hattı Güzergahı.....	62
Harita 9: Nabucco Boru Hattı Projesinin Güzergahı.....	89
Harita 10: Türkiye – Yunanistan – İtalya Enterkonneksiyonu (ITGI) Güzergahı	92
Harita 11: Beyaz Akım Doğal Gaz Boru Hattı Projesinin Güzergahı.....	95
Harita 12: Güney Gaz Koridoru Güzergahı.....	100
Harita 13: Güney Kafkasya Boru Hattı Güzergahı	102
Harita 14: TANAP’ın Güzergahı	104
Harita 15: TAP’ın Güzergahı.....	110

GİRİŞ

Soğuk Savaşın bitmesi uluslararası sistemi etkilediği gibi Karadeniz Bölgesi'ni de derinden etkilemiştir. Her ne kadar Karadeniz Bölgesi tarihten itibaren önemli bir coğrafi konuma sahip olsa da Soğuk Savaş Dönemi'nde bölge sahip olduğu potansiyelin çok gerisinde kalmıştır. Bunun en temel sebebi Batı ve Doğu Bloğu'na bölünmüş kıtada Karadeniz'in tampon bölge olarak kalması olmuştur. Dönemin şartlarına göre her iki blok üyeleri Karadeniz'in o zamanlar kapalı bir deniz olarak kalmasını uygun görmüşlerdir. Ancak Soğuk Savaşın bitmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitik değerini ortaya çıkarmıştır. Öncelikle Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin sayısı artmış ve yeni bağımsızlığını elde eden bazı devletler kapitalist sisteme entegre olmaya çalışmışlardır. Bunun yanı sıra bölgesel işbirliğini geliştirmek amacıyla örgütler de kurulmuştur. Böylece Karadeniz Bölgesi'nde bölgesel işbirliği gelişmeye başlamıştır. Ancak bölgede sadece işbirliği için değil çatışmalar içinde uygun zemin oluşmuştur. 2007 yılından itibaren eskiden Doğu Bloğu'nun üyeleri olan Romanya ve Bulgaristan, AB üyesi olmuşlardır. Böylece bu tarihten itibaren AB, Karadeniz'i ilgilendiren hem siyasi hem de ekonomik konularda daha aktif yer almaya başlamıştır. 2003, 2004 ve 2005 yıllarında yaşanan Kadife Devrimler ve gerçekleşen bazı siyasi olaylar Rusya'yı da bölgede aktif politika izlemeye mecbur etmiştir. ABD'nin özellikle 11 Eylül terör saldırılarından sonra hegemon bir güç olarak bölgede varlık göstermeye çalışması ise bölgenin jeopolitik önemini arttıran etkenlerden birisi olmuştur.

Küresel güçlerin bölgedeki varlığı ve bir-birleriyle olan rekabeti enerji alanında daha da açık bir şekilde hissedilmiştir. Zira Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz Bölgesi enerji nakil hatları için bir merkez haline gelmiştir. Enerji ticaretinde bölgenin bir merkez haline gelmesi hiçte tesadüfi olmamıştır. Karadeniz Bölgesi coğrafi konum olarak Batıyla Doğu arasında yer almaktadır. Bilindiği üzere Rusya, Orta Asya, Hazar ve Orta Doğu bölgesinin zengin kaynakları, Karadeniz Bölgesi'nin güzergahından geçerek Batıya ulaşmaktadır. Böyle bir jeopolitiğe sahip bölgede ise hem işbirliği hem de çatışmaların yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Bölgede ki enerji ticaretinin özellikle de doğal gaz ticaretinin zamanla siyasi araç olarak kullanılmaya başlanması ise aktörelere arasındaki rekabeti daha da hızlandırmıştır. Haliyle enerji kaynaklarını taşıyan boru hatlarının kontrol edilmesi uğrunda bölgede güç mücadelesi yaşanmaya

başlamıştır. Böylece hem denizden geçen hem de denizi by-pass eden boru hatları, Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitiğini derinden etkilemiştir.

Güney Gaz Koridoru'nun ilanı ise Karadeniz Bölgesi'nde yeni enerji dönemini başlatmıştır. Zira Güney Gaz Koridoru'nun ilanına kadar AB'nin Doğudan ithal ettiği doğal gaz Rusya'nın boru hatlarından geçmektedir. Sadece Rusya değil Orta Asya'dan Avrupa'ya giden doğal gazda Rus doğal gaz boru hatlarından geçmektedir. Bilindiği üzere AB'nin en fazla doğal gaz aldığı devlet Rusya'dır. Güney Gaz Koridoru ise Rusya'nı devre dışı bırakarak Hazar Bölgesi'nin ve Orta Asya'nın doğal gazını Avrupa'ya ulaştırmayı amaçlamaktadır. Güney Gaz Koridoru'nun hayata geçmesi ise Rusya'nın enerji politikasına ters düşmektedir. Zira bölgede Rusya doğal gaz ihracatında tekel olmaktadır. Ancak Güney Gaz Koridoru'nun gerçekleşmesi durumunda Rusya'nın doğal gazda ki tekel olarak kalması uzun sürmeyecektir. Bu sebeple de Rusya, Güney Gaz Koridoru'nun gerçekleşmesini istememektedir. AB ise aksine koridorun bir an önce hayata geçmesini istemektedir. Zira AB bu koridor sayesinde doğal gazda Rusya'ya olan bağımlılığını azaltacaktır. Böylece Güney Gaz Koridoru bölgede iki güçlü aktörü karşı karşıya getirmiştir. Güney Gaz Koridoru, Rusya ile AB arasında rekabete sebebiyet verdiği gibi Karadeniz Bölgesi'nin güney devletleri arasında ki işbirliğini de güçlendirecektir.

Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitiğini etkileyen boru hatları içerisinde Güney Gaz Koridoru'nun etraflı bir şekilde incelenmeye alınmasının birçok nedeni var. En önemli nedenlerden birisi AB'nin Hazar Bölgesi'nin doğal gaz kaynaklarına Rusya'nı devre dışı bırakarak ulaşacak olmasıdır. Zira Karadeniz Bölgesi'nden geçip de AB'ye doğal gaz ulaştıran, büyük kapasiteye sahip, diğer boru hatlarının her biri Rusya'nın kontrolü altında bulunmaktadır. Ayrıca Güney Gaz Koridoru ile birlikte ilk kez Karadeniz'in güneyi Doğu'dan Batıya doğal gaz ulaşımında kullanılacaktır. Bilindiği üzere Güney Gaz Koridoru dışında Avrupa'ya giden büyük kapasiteli boru hatlarının her biri Karadeniz'in kuzeyinden geçmektedir. Karadeniz'in kuzeyinden geçen doğal gazın büyük miktarı ise Ukrayna üzerinden Avrupa'ya ulaşmaktadır. Son 15 yılda Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan siyasi sorunlar ise AB'nin enerji güvenliğini ciddi oranda etkilemiştir. Böylece AB'nin enerji güvenliği açısından Karadeniz'in güneyinden yeni bir koridorun açılmasına ihtiyaç doğmuştur. AB'nin Doğu'dan doğal gaz ithal edebilmesi için Karadeniz Bölgesi'nin önemi büyüktür. Zira enerjide dışa bağımlı olan

AB enerji ithalatında jeopolitik olarak Karadeniz Bölgesi'nin kullanımına bağımlı haldedir.

Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitiği doğal gaz ticaretiyle birlikte daha da önem kazanmıştır. Doğal gaz ticaretinin bölgenin jeopolitiğine olan etkisinde başlıca iki sebep var. Birincisi Karadeniz Bölgesi'nin coğrafi konumunun önemi, ikincisi doğal gazın taşınmasında boru hatlarına olan bağımlılıktır. Doğal gaz ticareti açısından Karadeniz Bölgesi son derece önemli bir coğrafyada yerleşmektedir. Zira Karadeniz doğal gaz zengini devletlerle doğal gazda dışa bağımlı devletlerin arasında yerleşmektedir. Zira bölge coğrafi konumundan dolayı doğal gaz ticaretinde köprü olmaktadır. Doğal gazın taşınması ise diğer yenilenemeyen enerji kaynakları gibi esnek değildir. Zira doğal gaz genellikle boru hatlarıyla taşınmaktadır. Her ne kadar LNG şeklinde taşınma fırsatı mevcut olsa da çoğunlukla yinede boru hatları tercih edilmektedir. Böylece hem Karadeniz'in bulunduğu konum hem de boru hatlarına bağımlı bir şekilde yapılan ticaret, bölgenin önemli bir jeopolitiğe sahip olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın birinci bölümünü kavramsal ve kuramsal çerçeve oluşturmaktadır. Bu bölüm içerisinde jeopolitik ve özellikle neo-klasik jeopolitikle ilgili etraflı bilgi verilmiştir. Zira Karadeniz Bölgesi'nin Soğuk Savaş sonrasında hem bölgesel hem de küresel güçlerin mücadele alanına dönüşmesini, uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde neo-klasik jeopolitik etraflı bir şekilde açıklamaktadır. Bu sebeple de tezin dayandığı teori de neo-klasik jeopolitiktir. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz'le ilgili bazı aktörlerin bölge bazılarının ise havza kavramlarını kullanmaları dikkat çekmiştir. Bu sebeple de çalışmanın bu bölümünde bölge ve havza kavramlarına açıklık getirilerek aralarındaki fark ortaya konulmuştur. Bu bölümde Karadeniz Bölgesi'nde kurulan ve bölgesel işbirliğini teşvik edecek amaca hizmet eden örgütlere de yer verilmiştir. Bu örgütlerin incelenmeye alınmasının en temel sebebi ise Soğuk Savaş Dönemi ile Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgede yaşanan değişiklikleri ve bu değişikliklerde jeopolitiğin ne denli etkili olduğunu anlamaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise enerji, enerji nakil hatları ve Karadeniz Bölgesi'nden geçen önemli boru hatları incelenmiştir. Günümüzde enerji kaynaklarının devletler açısından ne kadar büyük bir önem ifade ettiği bilinen bir gerçektir. Zira Karadeniz jeopolitiğinin de en çok önemini ortaya çıkaran bölgeden geçen boru hatları

olmuştur. Bu sebeple hem Karadeniz'den geçen hem de denizi by-pass eden boru hatlarına çalışmanın bu bölümünde geniş yer verilmiştir. Ayrıca Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan enerji krizleri de incelemeye alınmıştır. Yaşanan enerji krizlerinin etraflı bir şekilde incelenmesine sebep ise Güney Gaz Koridoru'nun bu krizlerden sonra alternatif bir yol olarak ileri sürülmesi olmuştur. Nitekim Güney Gaz Koridoru'nun fikir olarak ortaya çıkmasıyla birlikte bölgede hem boru hatları yarışı hem de boru hatlarının kontrolü uğrunda mücadeleler yaşanmaya başlamıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise Güney Gaz Koridoru etraflı bir şekilde incelenmiştir. Güney Gaz Koridoru, doğal gaz ticaretinin dışında politik amaçlar barındıran bir hamledir. Güney Gaz Koridoru ile taşınacak olan doğal gaz, Avrupa'nın doğal gazda Rusya'ya yüksek oranda bağımlı olan devletlerine ulaşacaktır. Ayrıca Karadeniz'in güneyi güzergah olarak kullanıldığından Rusya bu koridor üzerinden geçen boru hatlarına müdahale edemeyecektir. AB için Rusya'nı devre dışı bırakarak, doğudan doğal gaz tedarik edebilmek açısından Karadeniz'in güneyi hayati bir önem taşımaktadır. Zira jeopolitik olarak, AB, Rusya'dan doğal gaz almadan ve Rus boru hatlarının taşıdığı doğal gazı ithal etmeden doğal gaz temin edebilmek için ancak güney koridorunu kullanmak zorundadır. Rusya açısından Güney Gaz Koridoru'nun gerçekleşmesi ise AB üyesi devletlere karşı enerji kozunu zamanla kaybedeceği anlamına gelmektedir. Ayrıca Rusya sadece AB'ye karşı değil aynı zamanda kendinden doğal gazda bağımlı olan ve ideolojik olarak ters düştüğü devletlere karşıda enerjini bir politik araç olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Böylece Güney Gaz Koridoru, Karadeniz Bölgesi'nde işbirliğini teşvik edeceği gibi bir takım risklerde taşımaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE JEOPOLİTİK KAVRAMI

Jeopolitik terimi, Yunancada toprak manasını taşıyan “Geo” ile politika manasındaki “Politeia” sözcüklerinin birleşimidir. Bir asırdan daha uzun bir süreden beridir ki “Jeopolitik” bilimi dünya siyasetinde kullanılmaktadır. Buna rağmen jeopolitik kavramının genel geçer bir tanımı yoktur. Hem geleneksel hem de modern jeopolitik buna dahildir. Bu durum aslında gelişmekte olan tüm sosyal bilimler için geçerlidir. Jeopolitik, şekillenme süreci devam eden dinamik bir bilim alanıdır ve insanlığın siyasi düşüncesindeki değişikliklere bağlı olarak hızla değişmekte ve gelişmektedir. Jeopolitiğin bilim alanı olarak var olduğu tüm bu süre zarfında sınırları, mahiyeti, nesnesi ve konusuna ilişkin tartışmalar devam etmiştir.¹

1.1. JEOPOLİTİĞİN TARİHİ VE GELİŞİMİ

Uluslararası politika çözümlenmelerinde, coğrafyanın eskiden beri kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Bilim adamları tarafından coğrafyanın insan davranışları üzerinde etkili olduğu geçmişten günümüze hep savunulmuştur. Doğal olarak politikanın da bir davranış biçimi olduğunu göz önünde bulundurursak, karar vericilerin coğrafyadan ve çevresel faktörlerden etkilendikleri bilinen bir gerçektir. Bilim adamları, devletlerin farklı coğrafyalara sahip olmalarının onların potansiyel güçlerini etkilediğini belirtmektedirler.²

Coğrafi koşullar, insanların politik düşüncelerini, adetlerini, kültürlerini ve hatta toplumsal düzenlerini önemli derecede etkilemektedir. Bu bilgiler Platon, Hipokrat, Polibios ve Siseron gibi düşünürlerin çalışmalarında da mevcut olmuştur. O dönemdeki yaygınlaşmış inanca göre sıcak ve soğuk iklimler insanların karakterlerine etki ederek buldukları bölgelerde gelişimlerini etkilemiştir. İklimin insanların gelişimine olan etkilerinden Aristotel ve İbni Haldun da eserlerinde bahsetmişlerdir. Zira güneyde

¹ Ali Hasanov, *Jeopolitik: Teorileri, Metodolojisi, Aktörleri, Tarihi, Karakteristiği, Kavramları*, çev. Azad Ağaoğlu, Fuad Şammedov, 1. Baskı, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2012, s. 199.

² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Baskı: 8, Bursa: MKM Yayıncılık, 2013, s. 182.

yaşayan insanlar, çok emek harcamadan kolay bir şekilde doğadan yiyecek ve gıdeler elde edebilmişlerdir. Böylece temel fizyolojik ihtiyaçları kolay bir şekilde giderilmiş olan bu bölgenin insanları kendilerini geliştirmeye ihtiyaç duymamışlardır.³ Kuzey kutbunda yaşayan insanlar ise tam tersi olarak hayatta kalmak için fazla enerji harcamışlar ve gelişmeleri için yeterince güçleri kalmamıştır. Ancak ılımlı iklimlerde gelişmek için uygun ortam oluşmuştur ki en gelişmiş kültürler ve devletler de bu bölgede ortaya çıkmıştır. Bu sebeple de eski çağlardan günümüze kadar önemli kültürel miras bırakan devletler, 20. ve 45. kuzey enlemleri sınırları içerisinde mevcut olmuşlardır.⁴

Antik çağlardan 16 – 19. yüzyılların devlet başkanlarına kadar, bütün entelektüel düşünürler yaşadığı ülkenin ve bölgenin doğal, tarihi, kültürel, coğrafi ve askeri meselelerini incelemişlerdir. Bu bilgilerden esinlenerek hem toplumsal yaşamı düzenleyerek yönetmişler hem de komşuları ile birtakım ilişkilerde bulunmuşlar. Ancak bu dönemlerde bu etkinlikleri bir çatı altında toparlayan ve bilimsel bir temele dayandıran jeopolitik bilimi mevcut değildi. Buna bakmayarak bilim adamları jeopolitik araştırmalara başlayacakları sırada çevrenin ve doğanın insanların, toplumların ve devletlerin gelişmesinde ne denli büyük önem taşıdığını biliyorlardı. Bu sebeple de diyebiliriz ki jeopolitik uzmanlarının ilk dayandıkları kaynaklar hem doğa bilimleri hem de sosyal bilimlerin tüm bilgi, olgu ve teorileridir.⁵

Eski çağlarda ki yazarlar için felsefecilerin ve siyasilerin coğrafyaya olan ilgisi hiçte spekülasyon bir konu değildi. Şehirler ve devletler büyüdükçe ciddi jeopolitik sorunlar da beraberinde gelişmeğe başlamıştı. Kendi alanlarını düşmandan ve ötekilerden korumak, boş alanları kendi sınırları içerisine çekebilmek ve yaşam alanlarını en uygun ve kolay bir şekilde genişletmek, ilk çağlardan beri insanların eylemlerine yön veren fikirler olmuştur. Hatta Aristotel'in başyapıt eseri olan "Politika"da bu durumun önemine vurgu yapılmıştır.⁶

Jeopolitik teorilerin tarihi, devletlerin meydana çıkmasının ve gelişiminin bütün aşamalarını da kendi içeriğinde yansıtmaktadır. İnsanlık tarihine bakıldığında toplumların gelişmesindeki bazı ortak yönler, yinelenen süreçler ve benzer olaylar

³ Ирина А. Василенко, *Геополитика Современного Мира*, Москва: Юрайт, 2010, с. 20-21.

⁴ Юрий В. Тихонравов, *Геополитика*, М.: ИНФРА-М, 2000, с. 35.

⁵ Hasanov, op.cit., s. 16.

⁶ Василенко, loc.cit.

düşünürleri birtakım genellemeler yapmaya yöneltmiştir. Araştırmacılar, genelleme yaparak bu çalışmaların sonucunda, birtakım bilimsel sonuçlara varma imkanı sunan jeopolitik süreçleri saptamışlardır.⁷

Jeopolitik, bir metodolojiye sahip olarak özel bir bilim alanına birdenbire dönüşmemiştir. Jeopolitiğin teorik temeli de birdenbire oluşmamıştır. Jeopolitiğin bir bilim olarak ortaya çıkmasına kadar, bu alanda uygarlıklar uzun bir süre hem teorik açıdan hem de pratikte gelişmişler. Tarih boyunca insanların siyasi eylemlerinde coğrafyayı kullanmalarına bakmayarak, jeopolitik ancak 19. yüzyılın sonundan başlayarak 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan süreçte bir bilim dalına çevrilmiştir. Zira bu süreç içerisinde, jeopolitik, genellikle devlet politikalarının (esasen askeri strateji olarak) belirlenmesinde kullanılmıştı ve akademik çalışmalara ışık tutmasından ziyade daha çok politikacılara pratik öneriler sunmuştur. Ancak 20. yüzyılın başlarından itibaren, Avrupa da bilimin gelişmesi ile birlikte zamanla jeopolitik de yeni siyasal gerçeklikleri anlama ve açıklama adına akademik bilimin bir parçası olmaya başlamıştır.⁸

1.2. KLASİK JEOPOLİTİK YAKLAŞIMLAR

Coğrafyanın siyasette eski çağlardan beri kullanılmasına bakmayarak, bu alanda daha kapsamlı bilimsel çalışmaları ilk kez Friedrich Ratzel yapmıştır. Her ne kadar çalışmalarında jeopolitik terimini kullanmasa da modern jeopolitiğin kurucusu Ratzel sayılır. Coğrafyaya göre siyaseti yorumlayan Ratzel, bu alanda ilk bilimsel çalışmaları gerçekleştirerek kendinden sonra ki bilim adamlarına ışık tutmuştur. Ratzel, beşeri coğrafyaya dair yaptığı çalışması ile siyasal coğrafyanın temelini atmıştır.⁹ Ratzel, Darwin tarafından çalışılmış olan evrim teorisinden etkilenmiş ve evrime büyük önem vererek çalışmalarına da bunu yansıtmıştır. Devleti bir canlı organizma olarak tarif eden Ratzel, her biyolojik organizmanın gelişmesi gerektiği gibi devletinde gelişmesi gerektiğini düşünmektedir.¹⁰ Ratzel, çalışmalarında uygun bir coğrafyanın önemine değinerek, devletin iyi bir gelişim sağlayabilmesi ve kalıcı olabilmesinde uygun bir

⁷ Hasanov, op.cit., s. 17-18.

⁸ Али Гасанов, *Геополитика*, Баку: Издательство “Zərdabi LTD” MMC, 2012, с. 16.

⁹ Сергей И. Шубин, *Геополитика*, Архангельск, 2009, с. 9.

¹⁰ Charles B. Hagan, “Geopolitics”, *The Journal of Politics*, V. 4, N. 4, 1942, p. 479.

coğrafyada yaşamasının önemine vurgu yapmıştır. Ratzel'e göre böyle bir coğrafyaya sahip olmak devletin yaşam alanını oluşturacaktır. Ayrıca Ratzel'in fikirlerinde devletlerin sosyal yapılarını, ekonomilerini, egemenliklerini ve politikalarını, sahip oldukları coğrafyalarının etkileyecek olması açıkça ifade edilmiştir.¹¹

Ratzel'in çalışmalarından etkilenerek ve bu alanda geniş çalışmalar yapan Rudolf Kjellen, jeopolitik biliminde büyük katkılar sunmuştur. Zira jeopolitik terimini ilk kez Nisan 1890'da, halka açık bir konferansta Kjellen kullanmıştır. Daha sonra, bu kavramı "Introduction to Sweden's Geography and the Great Powers" isimli çalışmasında geliştirmiştir. Uluslararası siyasal ilişkilerin analizinde jeopolitik kavramının gelişimi Kjellen'in 1. Dünya Savaşı esnasında ki çalışmaları ile olmuştur.¹²

Friedrich Ratzel ve Rudolf Kjellen'in çalışmalarıyla, coğrafya ile siyasetin ilişkileri ortaya konarak coğrafyanın siyasete olan etkisi incelenmiştir. Ancak jeopolitiğin bir bilim olarak dünyaca üne kavuşmasında, Alfred Thayer Mahan ve Sir Halford Mackinder'in çalışmaları önemli olmuştur. Mahan ve Mackinder'in çalışmalarında retrospektif ve perspektif bakışla dünyada ki gelişmeler açıklanarak, klasik jeopolitiğin esas kavramları oluşturulmuştur.¹³ Diyebiliriz ki klasik dönem Batı jeopolitik düşüncesi, 'Kara' ve 'Deniz' gücünün ebedi rekabetine dayandırılmıştır.¹⁴ Bu noktada, Mahan deniz gücünün tarihe olan etkisini incelemiş, Mackinder ise kara gücünün önemi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Amerikalı amiral Mahan, bir denizci olarak devletin esas gücünü deniz kuvvetlerinin belirlediğini belirtmiştir. Anglo Amerikan okuluna mensup olan Mahan, analizlerini denizler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Mahan, İngiltere'nin büyük bir deniz gücü olduğu dönemden hareket ederek, büyük devlet olmak için denizlerin ve stratejik suyollarının denetimini elinde bulundurmanın önemine vurgu yapmıştır.¹⁵ Bu noktada, Mahan, Karadeniz'in konumuna da dikkat çekmiştir. Zira Mahan'a göre Karadeniz'e sahip olan güç bölgeyi kontrol edecek konuma gelir.

¹¹ Шубин, loc.cit.

¹² Constantin Hlihor, *Geopolitics – From a Classical to a Postmodern Approach*, Italian Academic Publishing, 2014, p. 18.

¹³ Шубин, op.cit., c. 11.

¹⁴ Sezgin Kaya, Meşdi İsmayilov, "Rus Avrasyacılığı ve Jeopolitik Bir Varlık Olarak Doğu Algısı", *Rusya'nın Doğu Politikası*, der. Sezgin Kaya, Bursa: Ekin Yayınevi, 2013. s. 6.

¹⁵ Arı, op.cit., s. 187.

Mahan'ın esas eseri de “Deniz Gücünün Tarihe Etkisi” adlı çalışmasıdır. Mahan, bu eserinde deniz güçlerinin ülkelerin ve halkların kaderini belirlediğini yazmıştır. Mahan, İngiliz İmparatorluğunun yükselişe geçmesi ile İngiliz deniz gücünün gelişmesinin aynı dönemde olduğuna vurgu yaparak, denizleri kontrol etmenin öneminden bahsetmiştir. Mahan, ABD'nin de büyük bir deniz gücü olabileceği ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Mahan'ın fikirleri özellikle Soğuk Savaş Dönemi'nde daha çok hayata geçmiştir.¹⁶

Jeopolitik bilimine en büyük katkılardan birini de Mackinder yapmıştır. Mackinder, Mahan'dan farklı olarak kara hakimiyetinin üzerinde durmuştur. Hatta diyebiliriz ki kara hakimiyeti ile ilgili geniş çaplı model üreten ilk bilim adamıdır. Mackinder'in ilk önemli eseri “Tarihin Coğrafî Mihveri” olmuştur. Mackinder'de Mahan gibi deniz güçleri ile kara güçleri arasındaki rekabete vurgu yapmıştır. Ayrıca Mackinder'de Mahan gibi teknoloji ile coğrafya arasındaki ilişkiye değinmiştir. Mackinder'e göre 19. yüzyıla kadar kara gücüne karşı gücü elinde bulunduran deniz gücünün üstünlüğü, 20. yüzyılda ki teknolojinin gelişmesi ile son bulmuştur. Mahan, kendi çalışmalarında İngiltere ve ABD'nin okyanuslara kolay açılabilirdiği için Rusya ve Almanya gibi ülkelere nispeten daha avantajlı konumda olduğunu belirtmişti. Ancak Mackinder'in fikrine göre 20. yüzyılda, teknolojinin gelişmesi ile birlikte demiryollarının ulaşımı kolaylaştırması sonucu artık Avrasya'nın iç bölgelerinin ulaşılabilir hale gelmesi ile birlikte deniz gücü yerini kara gücüne bırakmıştır. Artık Hindistan'a İngiltere'den ulaşılabilir olduğu gibi Rusya'dan karayolu ile ulaşmakta mümkün olmuştur.¹⁷

Mackinder'in, “Heartland” yaklaşımının jeopolitik çalışmalara büyük katkıları olmuştur. Zira Mackinder, “Heartland” olarak ifade ettiği merkezi stratejik bölge olan Doğu Avrupa ve Sibirya'yı kontrol etmenin, Dünya'ya hakim olmak için önemli olduğunu belirtmiştir. Gerçi Mackinder, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra “Heartland” kavramını son olarak Baltık ve Karadeniz havzalarını da içine alacak şekilde formüle etmiştir.¹⁸ Ayrıca Mackinder'e göre Karadeniz coğrafyası ‘merkez’ bölgesine en kolay ulaşımı sağlayacak konuma sahiptir.

¹⁶ Шубин, loc.cit.

¹⁷ Arı, op.cit., s. 188.

¹⁸ Каа, İsmayıлов, op.cit., s. 8.

Mackinder, “Heartland” olarak ifade ettiği bölgenin çevresindeki ülkeleri “iç hilal”, ikinci bir bölge ile çevrili ülkeleri de “dış hilal” olarak açıklamıştır. Almanya, Avusturya, Türkiye, Hindistan ve Çin iç hilali oluşturan ülkelerdir ve bu ülkelerde dış hilal olan İngiltere, Güney Afrika, Avustralya, ABD, Kanada ve Japonya ile çevrilidir. Bu formülden yola çıkarak Mackinder belirtmiştir ki her kimse Doğu Avrupa’yı ele geçirirse Heartland’a yani Anakaraya hakim olur, Heartland’a hakim olan Dünya Adası’na yani Avrasya’ya hakim olur, Dünya Adası’nı ele geçiren ise Dünya’ya hakim olur.¹⁹

Çalışmaları ile jeopolitik bilimine önemli katkıları olan bir diğer bilim adamı Amerikalı jeopolitikçi Nicholas J. Spykman, “Heartland” kavramına tutarlı bir alternatif geliştirerek “Rimland” kavramı üzerinde durmuştur. Spykman’a göre Avrasya kıtasını çevreleyen bölge yani Rimland, sanayi ve iletişimin gelişmesi ile stratejik açıdan heartland’dan daha önemli bölge olacaktır.²⁰ Spykman’a göre Rimland’ı elinde tutan Avrasya’ya hükmeder, Avrasya’ya hükmeden ise dünyayı idare eder.²¹ Aslında Spykman’ın çalışmalarında da Mackinder’in ki gibi Batının küresel üstünlüğü ve güvenliği açısından Eski Dünya (Avrasya ve Afrika’nın toplamı) esas alınmaktaydı.²²

Spykman, Batı Yarıküresinde üstün güç hale gelen ABD’nin, Yeni Dünya’da hegemonyasını kurabileceğini belirtmiştir. Spykman, Eski Dünyadan çıkacak herhangi bir hegemonik gücün, ABD’ni siyasal ve stratejik açıdan kuşatacağını belirtmektedir. Spykman’a göre Yeni Dünya, Eski Dünya ile çevrili olduğu gibi Eski Dünya da bir anlamda Yeni Dünya ile çevrenmiş bir durumdadır. Eski Dünya coğrafya, nüfus, doğal kaynaklar ve kendi kendine yeterlilik açısından, Yeni Dünya’dan daha üstündür ve bu sebeple de bu coğrafyadan çıkacak olan büyük bir güç, Yeni Dünya için tehdit oluşturacaktır. Spykman’ın fikrine göre Amerika, Asya ve Avrupa’da ki güç dengesinin bozulmaması için müdahalelerde bulunmalıdır. Asya ve Avrupa’da, eskiden var olan güç dengesi sayesinde bu bölgede hiç bir güç tek başına hegemon olamamıştır ve buda Amerika’nın hegemonik bir güce kavuşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu sebeple de Spykman, Amerika’nın müdahaleci politikalarına devam etmesi gerektiğini

¹⁹ Halford J. Mackinder, “The Geographical Pivot of History”, *The Geographical Journal*, V. 23, N. 4, 1904, p. 435-437.

²⁰ Arı, op.cit., s. 190.

²¹ Kaya, İsmaylov, op.cit., s. 10.

²² Ibid. s. 8.

belirtmiştir. Ayrıca Spykman, stratejik hammadde kaynakları ile zengin olan Asya ve Uzak Doğu'da güç dengesinin korunmasından yana olmuştur. Spykman, aksi takdirde böyle bir durumun sadece Amerika'nın çıkarlarını tehdit etmeyeceğini aynı zamanda bütün dünyaya tehdit oluşturacağını vurgulamıştır.²³

Klasik dönem jeopolitik çalışmalarında deterministik bir yaklaşımın hakim olduğu görülmüştür. Bu dönem jeopolitik çalışanları coğrafyayı kullanarak kendi ülkelerini nasıl güçlendirebileceklerini amaçlamışlardır. Bu ülkelerden birisi de jeopolitik bilimini kullanarak 1. Dünya Savaşının açtığı yaraları hızlı bir şekilde kapatarak tekrar güçlenmeyi amaçlayan Almanya olmuştur. Alman bilimsel literatüründe, terim 1903'te ortaya çıkmıştı ancak jeopolitikle ilgili esaslı tartışmalar ve çalışmalar 1917'den sonra gelişmeye başlamıştır.²⁴ Bu durum bir nevi 1. Dünya Savaşından sonra Almanya'da kendiliğinden gelişmeye başlamıştır. Almanya'nın bakış açısından en hassas konu, esas olarak ulusal bölge ve devlet sınırları ile ilgili olmuştur. Bu açıdan bakıldığında tahmin edebiliriz ki Alman bölgesi sadece jeopolitiğin ortaya çıkması ve gelişmesi için uygun olmakla kalmamış aynı zamanda savaş sonrası uluslararası sisteme dair bazı gerçekliklerle ilgili jeopolitik tartışmalar için uygun bir zemin oluşturmuştur.²⁵

Böylece kavram Almanya'da Jeopolitik Enstitüsü'nün kurucusu Karl Haushofer tarafından muhafazakar ve milliyetçi düşüncenin teşvik edilmesi için kullanılmıştır. Daha sonra ise Nazi dış politikasının hayat alanı (Lebensraum) siyasetini meşrulaştıran bir kavram olarak algılanmıştır ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra uzun süre akademide itibar kaybına uğramıştır.²⁶

Ancak bilim insanları jeopolitiği dışlasa da jeopolitik söylem askerler ve siyasetçiler tarafından kullanılmaya devam etmiştir. Soğuk Savaş süreci boyunca devletin hem sınırları içerisinde hem de vatandaşları üzerinde egemen olması uluslararası ilişkiler disiplininin temel varsayımıydı. Böylece uluslararası sistemin farklılaşması ile birlikte jeopolitik de değişmeye başlamıştır. Soğuk Savaş Dönemi'nde dünya batı ve doğu bloğuna ayrılmış durumdaydı. Bu süreç boyunca, devletlerin

²³ Arı, op.cit., s. 191-192.

²⁴ Hlihor, loc.cit.

²⁵ Apud G. Hayden, *Critic of German Geopolitics*, Bucharest: Politic Printing House, 1960, p. 108.

²⁶ Murat Yeşiltaş, "Eleştirel Jeopolitik", *Postmodern Uluslararası İlişkiler- 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, der. Tayyar Arı, Bursa: Dora Yayınları, 2014, s. 231.

ideolojik olarak ikiye ayrılmış olması sınırları belli ve sistem içinde bağımlı tekil varlıklarmış gibi resmedilmesi dönemin genel politikalarından birisi olmuştur.

1.3. MODERN JEOPOLİTİK YAKLAŞIMLAR

Soğuk Savaş'ın çözüldüğü 1970'li yıllarda jeopolitik yeniden popüler olmaya başlamıştır. Buna sebep, Afrika ve Asya'da kendini bağlantısız olarak ilan eden devletlerin sömürge karşıtı hareketleri ve iki süper güçten biri olan Amerika'nın Asya'da yaşadığı başarısızlıklar olmuştur. Bununla birlikte, jeopolitiğin tekrar popüler hale gelmesinde, ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in çalışmaları da önemli olmuştur.²⁷ Kissinger'in, 1979 yılında yayınlanan "The White House Years" adlı kitabı jeopolitiğe yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu eser, jeopolitik kavramına hem farklı bir boyut hem de geniş kullanım alanı kazandırmıştır. Kissinger, anılarından oluşan bu kitapta o dönemde uygulanan Amerikan dış politikasını "jeopolitik olarak dengenin gereklerine dikkat etme yaklaşımı" olarak özetlemiştir.²⁸ Böylece dönemin önemli siyasetçisi tarafından kullanılan kavram yeniden canlanmaya başlamıştır. Kissinger ile yanaşı neo-klasik jeopolitiğin siyaset ve akademiye popüler hale gelmesinde Zbigniyev Brzezinski'nin çalışmalarının da etkisi büyük olmuştur. Ancak jeopolitiğin eski popülerliğini geri kazanmasına, Soğuk Savaş sonrasında tek süper güç olan ABD'nin, dış politikasında jeopolitik bilimine daha sık başvurması sebep olmuştur.

SSCB'nin çöküşünden sonra ortaya çıkan gerçeklikler modern jeopolitik yapının özünü oluşturmaktadır. Soğuk Savaşın bitmesi ile sadece ideolojik çatışma ortadan kalkmamıştır aynı zamanda jeopolitik düzenin gerçeklikleri, hedefleri, gündemi ve devletler arası ilişkilerin özellikleri de değişikliğe uğramıştır. Bu sebeple de diyebiliriz ki günümüzde hem uluslararası hem de jeopolitik ilişkiler karmaşık bir sistem oluşturmaktadır. Jeopolitik ortam, sömürge imparatorluklarının geliştiği dönem olan 17. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında ki cereyan eden süreçler ve 1917-1990 yılları arasındaki ideolojik çatışma döneminde bile günümüzdeki kadar karmaşık ve çelişkili değildi. Baş veren bu yeni jeopolitik düzendeki değişiklikler artık geleneksel jeopolitik

²⁷ Leslie W. Hepple, "The Revival of Geopolitics", *Political Geography Quarterly*, V. 5, N. 4, 1986, p. 21-36.

²⁸ Göknül Erbaş, *Klasikten Eleştirel Jeopolitiğe Karadeniz Jeopolitiğinin Dönüşümü*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 8-9.

teorilerle açıklanamamaktadır. Jeopolitiğin her döneme uygun yaklaşımı bu yeni dönemde de başka biçim, sınıflandırma ve dengeler gerektirmiştir.²⁹

Günümüzün mekan karakteristiği eski dönemlerle karşılaştırıldığında büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Diyebiliriz ki insanların üretim ihtiyaçları, bilim ve teknolojinin çağdaş gelişimi eskiden stratejik önemi olan ya da stratejik önemi olmayan arazilerin statüsünü büyük ölçüde değiştirmiştir. Ancak eskiden de günümüzde de dünya düzeninin jeopolitik yapılanmasının bazı belirleyici etkenleri konumunda olan hedefler vardır. Eskiden olduğu gibi günümüzde de önemli jeopolitik ve jeostratejik noktalar vardır ki bu noktalar üzerinde kontrolün sağlanması halen önemlidir. Diyebiliriz ki önemli ticaret yolları, enerji nakil hatları, enerji rezervleri, hammadde kaynakları, anakaraları ve kıtaları birleştiren önemli yerler, ulaşım yolları vb. halen büyük güçlerin çıkarları arasında ve birbirileri ile çatışmalarının sebebi olarak görülmektedir.³⁰

Neo-klasik jeopolitik, ortaya çıkan bu gibi siyasi sorunları açıklamaya başlamıştır. Neo-klasik jeopolitiğin küresel stratejiyi açıklamak için kullanılmasına sebepte dış politikanın temeline jeopolitiğin koyulması idi. Böylece strateji kavramı jeopolitik gelenek içinde gelişerek jeostrateji olarak yeniden adlandırılmaya başlanmıştır. Jeopolitiğin bu dönem tekrar popüler olmasında, stratejiyi yeniden şekillendirerek coğrafi boyutunu ön plana çıkarması ve tabii ki jeopolitiğin politikanın içine girmesi sebep olmuştur. Esas olarak coğrafi faktörlerin stratejik değeriyle ilgilenen neo-klasik jeopolitik kavramı böylece sık kullanılır hale gelmiştir.³¹

Klasik jeopolitikle neo-klasik jeopolitik birçok açıdan ayrılmaktadır. Neo-klasik jeopolitiğe göre devletin sınırlarını genişletmek gibi bir zorunluluğu yoktur. Yani neo-klasik jeopolitik, devleti yaşayan bir organizma olarak görmemektedir. Neo-klasik jeopolitikte sınırlara dair yaklaşım klasik jeopolitikten farklı olarak stratejik değeri olan ve yönlendirilebilir bir kavram haline gelmiştir. Neo-klasik jeopolitikte sınırlar artık devletlerin çıkarlarına ilişkin değiştirilebilir bir unsur haline gelmiştir. Ayrıca neo-klasik jeopolitiğe göre devletlerde insanlar gibi çıkarlarını gözeten ve güvenliğini düşünen varlıklar olarak resmedilmişlerdir. Jeopolitik referans alınarak, iç ve dış

²⁹ Hasanov, op.cit., s. 331-332.

³⁰ Ibid. s. 333-334.

³¹ Erbaş, op.cit., s. 9-10.

politika ayrımı da netleştirilmiştir. Fiziksel çevreni, kısıtlamaları ve fırsatları birlikte sunan bir coğrafya olarak ele alınan jeopolitikte, uluslararası ilişkiler, politika üretilebilecek özel alan olarak kabul edilmiştir.³²

Küreselleşmenin etkisi ile devletlerin gelir ve refah düzeyleri de stratejik konumları kadar dış politika analizlerinde kullanılmıştır. Böylece bu dönem içerisinde neo-klasik jeopolitikte yeni bir akım güç kazanmaya başlamıştır. Ekonomik gücün devletler için askeri güç kadar hatta belki de ondan daha fazla önemli olduğu ön plana çıktıkça, jeopolitik çalışmalara, jeoekonomi diye yeni bir kavram eklenmiştir.³³ Jeoekonomiye göre devletlerarası ilişkilerde ekonomik güç ön plana çıkar. Aynı zamanda, pazara hakimiyet sağlamak, ülkelerin küresel veya bölgesel güç olmasında belirleyici faktörlerden biri sayılmıştır. Böylece neoliberalizmle beraber jeoekonominin kullanım alanı da gelişmiştir. Bu kavram yeni olduğundan zamanla onun yerini ekonomi politik kavramı doldurmuştur.³⁴

Neo-klasik jeopolitik yaklaşımlarda ekonomi gibi diğer bir mühim faktör de pazar etkinliğidir. Bir ülkede, üretimin nitelikli ve yüksek oluşu, üretimde çeşitlilik sağlanması, gerek bu ülkenin ticarete belli bir safha kaydedip pazar etkinliğini yükseltmesine gerekse diğer ülkeler ile yaşamakta olduğu mücadeleyle rekabet ortamının doğuşuna sebebiyet vermektedir. Neo-klasik jeopolitik çalışmalarında, ekonomi ve pazar faktörünün önemine dair yaklaşımlar, Soğuk Savaştan sonra daha da ivme kazanmıştır.

1.3.1. Mondializmci ve Neo-Atlantizmci Yaklaşımlar

SSCB'nin çöküşünden sonra ABD'nin uluslararası sistemde tek süper güç olarak kalması aynı zamanda kapitalizmin mutlak zaferi olarak yorumlanmıştır.³⁵ 1989 yılında, Francis Fukuyama tarafından yazılan "Tarihin Sonu mu?" başlıklı bir makale yayımlandı. Makalede, SSCB ve Doğu Avrupa'da meydana gelen gelişmelerin Marksizm'in sonu olduğunu ve böylece liberal demokrasinin monarşi ve faşizmi

³² Ibid.

³³ Edward Lutwak, "Geopolitics to Geo-economics, Logic of Conflict, Gramer of Commerce", *The National Interest*, V. 20, 1990, p. 17-24.

³⁴ Virginie D. Mamadouh, "Geopolitics in the Nineties: One Flag, Many Meanings", *GeoJournal*, N. 46, 1998, p. 239.

³⁵ Francis Fukuyama, "The End of History?", *The National Interest*, 1989, p. 1.

yendiği gibi komünizmi de yenilgiye uğrattığı yazmıştır.³⁶ Berlin duvarının yıkılmış olması ve bu süreçte Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa’da ki rejimlerin yıkılmaya başlaması ile birlikte kısa erimli tarihsel süreç, Fukuyama’nın iddialarını doğrulayacak biçimde ilerlemişti. Böylece Fukuyama, makalenin yayınlanmasından üç yıl sonra 1992’de, “Tarihin Sonu ve Son İnsan” adlı kitabını yayınlamıştır.³⁷

Fukuyama, makalede Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte tarihinde son bulduğunu ve insanlığın ideolojik evriminin geldiği son nokta olarak da liberal demokrasini savunmaktadır. Fukuyama, aynı zamanda tarihin sonu olarak kastettiğinde evrensel iddialara sahip diğer ideolojilerin ortadan kalktığını da belirtmiştir. Fukuyama, liberal ideolojinin zaferi ile birlikte aynı zamanda liberal demokrasinin gelecekte tüm dünyaya yayılacağına inanmaktadır.³⁸ Nitekim günümüzde de baktığımızda hem küresel güçler hem de bölgesel güçler dünyadaki pazarlara hakim olabilmek için mücadele içindedirler. Aynı zamanda bu ülkeler pazar egemenliğinin elde edilmesini siyasi üstünlük bakımından da önemli görmektedirler.

Francis Fukuyama’nın “Tarihin Sonu” adlı tezine cevap olarak Samuel Huntington “Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması” adlı eseri ile cevap vermiştir. Huntington’un bu eseri dünyada çok ses getiren çalışmalardan birisi olmuştur. Ancak burada vurgulanması gereken bir nokta var ki Huntington küreselleşmeye karşı değildi. Aslında Huntington'un da eleştirisi Fukuyama'nın fikirleri ile aynı öncüllere dayanmıştır. Zira Huntington da tamamen batı değerlerinin yani pazar, liberal demokrasi, insan hakları vs. üstünlüğüne ve evrenselliğine inanmaktadır. Huntington, aslında küreselleşmeye karşı herhangi bir alternatif sunmamış, sadece çağımızda yaşanan olayların gerçekliğine işaret ederek, mevcut düzende yaşanan bu gelişmeler karşısında sorunların kolay çözüleceğini beklemenin çok iyimser bir beklenti olacağını vurgulamıştır.³⁹

Kavram olarak ‘Medeniyetler Çatışması’ ilk kez Bernard Lewis tarafından kullanılmasına bakmayarak daha çok Huntington’la anılmaya başlanmıştır.⁴⁰

³⁶ Ibid.

³⁷ Bülent Turan, “Fukuyama’nın Tarihin Sonu Tezi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 21, 2015, s. 486.

³⁸ Ibid.

³⁹ Александр Г. Дугин, *Геополитика*, Москва: Академический Проект, 2011, с. 313.

⁴⁰ Coşkun Kumru, “Huntington’ın Medeniyetler Çatışması Üzerine Değerlendirmeler”, *Ulakbilge*, C. 6, S. 24, 2018, s. 605.

Medeniyetler çatışmasını Lewis 1990'da "Müslüman Öfkenin Kökenleri" isimli makalesinde kullanmıştır. Burada Lewis, medeniyetler çatışmasının Batı ile Müslümanlar arasında yaşanacağını belirtmiştir. Aynı zamanda Lewis, Müslümanların Batı'ya dair duydukları nefret ile ilgili bazı tespitlerde bulunmuştur.⁴¹ Ancak medeniyetler çatışması kavramının bir tez haline gelmesi Huntington'un çalışmaları ile olmuştur.

Huntington, Medeniyetler Çatışması tezinde, Fukuyama'dan farklı olarak evrensel değerlerin evrim geçirerek son halinden bahsetmemektedir. Huntington, eserinde tarihin sonu anlamına gelen uluslararası bir düzenden bahsetmektense mevcut düzensizliğin sebebini araştırmaktadır. Böylece Fukuyama ile Huntington'un izlediği teorik varsayımlarda bir birine zıtlık teşkil etmektedir. Huntington, özellikle Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde istikrarsızlığa yol açan çatışmaları incelemeyi ve bu çatışmaların ortak noktasını bulmaya odaklanmıştır. Fukuyama, tezinin teorik kısmında sık-sık felsefeye başvurmuşken, Huntington, medeniyetler tarihini incelemeye odaklanmıştır. Huntington, medeniyetler çatışmasını tarihi boyutu ile araştırırken farklı medeniyetlerin bir-biri ile çatıştığının altını çizmiştir.⁴²

Bilindiği üzere Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte uluslararası sistemde dengeler değişmiştir. Huntington'un çalışmasında ileri sürdüğü hipotezi, yeni dünya düzeninde meydana gelecek olan çatışmaların esas sebebinin ne ideolojik nede ekonomik sebepler olacağı yönündedir. İnsanlar arasında ortaya çıkacak en büyük fikir ayrılıklarına da çatışmalardaki en baskın sebeplere de insanların sahip oldukları farklı medeniyetleri sebep olacaktır. Ulus-devletler, yinede uluslararası sistemin en temel aktörleri olarak kalacaklar ancak yinede hem bölgesel hem de küresel çatışmalar farklı milletler ve farklı medeniyetlere sahip toplumlar arasında meydana gelecektir. Huntington'a göre gelecekte de küresel siyasette en büyük sorun medeniyetlerin çatışması olacaktır.⁴³

Huntington'a göre gelecekte medeniyet kimliği daha da önem kazanacaktır ve dünya yedi veya sekiz büyük uygarlık arasındaki etkileşimlerle şekillenecektir. Bu medeniyetler; Batı, Konfüçyüs, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve

⁴¹ Bernard Lewis, "The Roots of Muslim Rage", *Atlantic Monthly*, 1990, p. 47-60.

⁴² Kumru, loc.cit.

⁴³ Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, 1993, p. 22.

muhtemelen Afrika medeniyetleridir. Geleceğin en önemli çatışmaları, bu medeniyetleri birbirinden ayıran kültürel fay hatları boyunca ortaya çıkacaktır. Medeniyetler bir birinden tarih, dil, kültür, gelenek ve en önemlisi de dini açıdan ayrılmaktadır. Farklı medeniyetlere sahip insanlar, insanları ve insanlığı ilgilendiren olaylara farklı şekilde yansırırlar.⁴⁴ Bu farklı olan bakış açıları asırlardan gelen bir gelenektir. Kısa bir sürede de değiştirilmeleri mümkünsüzdür. Bu farklı kültürlerin temeli, farklı siyasi ideolojilerin temelinden ve farklı siyasi rejimlerin temelinden daha derindir. Huntington'a göre farklılıklar kesinlikle çatışma demek değildir ve çatışmalarda kesinlikle şiddet içeriyor anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte, yüzyıllar boyunca, medeniyetler arasındaki farklılıklar en uzun ve en şiddetli çatışmalara yol açmıştır.⁴⁵ Huntington'un bahsettiği medeniyetleri bir-birinden ayıran kültürel fay hatları ise Karadeniz Bölgesi'nde daha yoğun rastlanmaktadır. Zira Karadeniz Bölgesi sadece İslam'la Hristiyanlığın ayrıldığı bölge olarak kalmamakta aynı zamanda Hristiyanlık içindeki ayrımında yoğun yaşandığı bölgedir.

Huntington, böylece kendi eserinde dünya ülkelerini beş farklı kategoride ele almıştır. Huntington'a göre ülkeler; merkez, üye, yalnız, bölünmüş ve kararsız olmak üzere beş gruba ayrılır. Merkez ülke kavramı Huntington'a göre, sahip olduğu medeniyetin aynı zamanda merkezi olabilmektir. Üye ülke kavramı, İran İslam ülkesi gibi sahip olduğu medeniyeti tamamen yansıtan ülkeler için kullanılmıştır. Yalnız ülke kavramı ile belirtilmek istenen adından da anlaşılacağı üzere dünyadan izole olmuş ülkelerdir. Bu tarz ülkelere, kendine has ve diğer ülkelerle kültürel bağı olmayan Etiyopya ve Haiti gibi ülkeler örnek verilmiştir. Bölünmüş ülke kavramında medeniyet açısından homojen olmayan ülkeler kastedilmiştir. Çin ve Hindistan gibi kendi bünyesinde farklı medeniyetlerden olan insanları barındıran ülkeleri Huntington bu gruba dahil etmiştir.⁴⁶ Kararsız ülke kavramına gelince bu gruba dahil olan ülkelerin kendilerine has bir medeniyetleri varken bazı sebeplerden dolayı bu ülkeler, farklı bir medeniyete geçmeyi amaçlamaktadırlar. Huntington'un da en çok üzerinde durduğu kararsız ülke kavramına Türkiye, Rusya ve Meksika gibi ülkeler dahil edilmiştir.⁴⁷

⁴⁴ Ibid. p. 25.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Kumru, op.cit., s. 606.

⁴⁷ Huntington, op.cit., p. 42-45.

Batı merkezli değerleri evrensel değerler olarak gören ve dünyanın tek bir merkezden idare edilmesine gönül veren bilim adamlarından biriside Zbigniew Brzezinski'dir. Bilindiği üzere SSCB'nin dağılması ile birlikte iki kutuplu sistem son bulmuştur. Artık ABD uluslararası sistemin tek süper gücü olmuştur. Sovyet rejiminin çöküşü aynı zamanda Avrasya kıtasının Dünya tarafından fark edilmesini sağlamıştır. Böylece jeopolitik kavramı da Rusya ve Amerika gibi bir çok küresel ve bölgesel aktörlerin karar vericilerinin dış politikadaki davranışlarına yön vermeye başlamıştır. Avrasya'ya hakimiyet uğrunda başlayan mücadele jeopolitiği yenilikleri ile beraber tekrar 19. yüzyıldaki çekiciliğine kavuşturmaya başlamıştır.⁴⁸ Zira günümüzde jeopolitik, uluslararası ilişkilerde çok kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Jeopolitiğin tekrar öneminin vurgulanmasında ABD'li bilim adamı Zbigniew Brzezinski'nin "Büyük Satranç Tahtası" isimli eserinin de önemi büyüktür. Brzezinski'ye göre günümüzde jeopolitiğin esas coğrafyası Avrasya kıtasıdır. Bu sebeple de aktörler Avrasya'da küresel liderlik için mücadele içindedirler. Böylece Brzezinski'de "Büyük Satranç Tahtası" eserinde Avrasya'yı üzerinde mücadele giden bir satranç tahtasına benzetmiştir.⁴⁹

Her ne kadar Brzezinski, Soğuk Savaş sonrasında Avrasya'nın Amerika için en önemli jeopolitik ödül olduğunu belirtmiş olsa da Amerika'nın Avrasya'da ki tek süper güç olma özelliğinin geçici olabileceğini de vurgulamıştır.⁵⁰ Geçtiğimiz bin yılın yarısı boyunca dünyada ki en önemli olaylar Avrasyalı aktörler tarafından belirlendi. Eski kıtanın temsilcileri, birbirleriyle mücadele ederek küresel güç olmaya çalıştılar. Brzezinski'ye göre Avrasya'ya hükmeden dünyanın ekonomik olarak en faydalı bölgelerinin üçte ikisini kontrolünde bulundurur. Avrasya dünyanın en büyük kıtasıdır, dünya nüfusunun %75'i burada bulunmaktadır ayrıca dünyanın bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçü bu kıtada bulunmaktadır. Brzezinski'ye göre Amerika bu kıtaya sahip olursa Afrika kendiliğinden Amerika'ya tabi olur.⁵¹

Brzezinski, Amerika'dan sonra dünyanın bilinen nükleer güçlerinin, en büyük altı ekonomisinin, silah alıcılarının Avrasya'da bulunduğunu belirterek bu bölgede siyasal olarak en dinamik ve iddialı ülkelerin olduğunu da vurgulamıştır. Böylece hem

⁴⁸ Arı, op.cit., s. 182.

⁴⁹ Atilla Sandıklı, "Jeopolitik ve Türkiye Riskler ve Fırsatlar", *BİLGESAM*, Rapor N. 27, 2011, s. 8.

⁵⁰ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, çev. Yelda Türedi, İnkılap Kitabevi, 2005, s. 51.

⁵¹ Ibid. s. 52.

siyasi hem ekonomik hem de kalabalık nüfuslu oluşları ile küresel Amerikan hegemonyasına Avrasya kıtasından rakiplerin çıkacağı belirtilmiştir. Hatta Avrasya'nın gücü Amerika'nın gücünden daha fazladır ancak kıtanın fazla büyük olması burada siyasi bir bütünlüğün oluşmasına engel teşkil ettiğinden bu durumun Amerika için bir şans olduğu belirtilmiştir.⁵²

Brzezinski, Avrasya kıtası üzerinde küresel üstünlük mücadelesinin verilebileceğini, bu nedenle de bu kıtanı bir satranç tahtasına benzetmektedir. Avrasya satranç tahtasında, her biri farklı güce sahip pek çok oyuncu vardır bu sebeple jeopolitik çıkarların stratejik yönetimi dikkatli izlenmelidir. Brzezinski'ye göre buradaki esas aktörler kıtanın batısında, doğusunda, ortasında ve güneyinde yerleşmişlerdir. Kıtanın yoğun nüfuslu bölgeleri batı ve doğu uçlarıdır, Amerika'nın gücü ise doğrudan küçük batı bölgesinde konumlanmıştır. Uzak doğu bölgesi giderek güçlenen ve büyük bir nüfusu yöneten bağımsız bir oyuncudur. Uzak doğuya yakın Amerikan gücü için tünük sağlayan, küçük bir Uzakdoğu yarımadasının yarısı var.⁵³ Brzezinski'ye göre Avrasya kıtasının ortasında yani batı ile doğu arasında nüfusu az ancak siyasi olarak istikrarsız ve yapısal olarak parçalanmış bir dev orta alan mevcuttur. Bu alan bir zamanlar güçlü bir devlet tarafından işgal altındaydı ve bu devlet Amerika'nı Avrasya kıtasından çıkarmak istemiştir. Avrasya'nın güneyinde ise enerji açısından zengin ancak siyasi bakımından anarşik hem batı hem de doğu Avrasya ülkelerinin potansiyel olarak önem verdiği bir bölge bulunmaktadır.⁵⁴

Brzezinski'ye göre bu devasa kıtada Amerika'nın egemen olarak kalabilmesi için öncelikle, orta alanın batının giderek genişleyen yörüngesine dahil olması lazım. Bunun yanında, doğunun Amerika'yı deniz üslerinden çıkarmaması veya Amerika'yı buradan çıkaracak birleşmeler sağlanmamalı ve tabii ki güney bölgesi de tek bir aktörün hakimiyetine girmemeli. Ancak orta alan iddialı ve bağımsız bir şekilde güneyi kontrol eder, batıyı reddeder ve doğuda da önemli aktörlerle anlaşmalar yapar ve ittifak kurarsa, o zaman Amerika Avrasya kıtasında ciddi bir güç kaybeder.⁵⁵

Brzezinski'ye göre Amerika'nın küresel üstünlüğünü uygulaması jeopolitiğin uluslararası ilişkilerde hayati husus olmaya devam ettiği olgusuna duyarlı olmalıdır.

⁵² Ibid. s. 53.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid. s. 53-56.

⁵⁵ Ibid. s. 56-57.

Ancak Brzezinski ekler ki günümüz jeopolitiğinin önemini anlayışımız mevcut iktidarın yeni gerçeklerine uyarlanmalıdır. Uluslararası ilişkilerde toprak hakimiyeti tarih boyunca siyasi anlaşmazlıkların merkezinde olmuştur. Günümüzde de ulus devletler sistemin temel birimi olarak yerlerini korumaktadırlar. Çağımızda milliyetçiliğin gerilemesi, ideolojinin sönmesi ve en esası da nükleer silahların icadı askeri güç kullanmaya büyük oranda sınırlamalar getirmiştir. Ancak daha uygar bir şekilde olsa bile toprağa dayalı rekabet hala uluslararası ilişkilerde önemli yer tutmaktadır. Böyle bir rekabette mekan, coğrafi konum, bir devletin dış politikalarının tanımı için çıkış noktası olarak kalmaktadır. Devletlerin toprak büyüklüğü ise onların gücü ve statüsü hakta önemli bilgi vermektedir. Ancak günümüzde ulusal yönetici seçkinler, bir devletin uluslararası statüsünün ya da uluslararası nüfusunun belirlenmesinde, toprak elde etme dışındaki etmenlerin daha önemli olduğunu kavramaktadırlar.⁵⁶

Brzezinski'ye göre çağımızda jeopolitikanın etkisi ve önemi kendini korumaktadır ve bir devletin önceliklerini hala coğrafi konumu belirleme eğilimindedir.⁵⁷ Ancak günümüzde jeopolitik sorun, ne kara gücünün deniz gücünden daha önemli olup olmadığıdır nede Avrasya ya hükmetmek için hangi coğrafi bölümün kıtasal egemenlik için başlangıç noktası olup olmadığıdır. Günümüzde jeopolitika, küresel üstünlüğü elde etmek için bütün Avrasya kıtasında hakimiyet kurulmasını önerir. Böylece jeopolitik üstünlük, merkezi dayanak teşkil eden Avrasya'ya hakim olunmakla bölgesel boyuttan küresel boyuta ulaşmış durumdadır. Soğuk Savaş sonrasında tarihte ilk kez Avrasyalı bir aktör olmayan ABD, Avrasya kıtasında başat bir güç olmuştur. Brzezinski, Avrasya kıtasında Amerika'ya potansiyel bir rakibin Avrasya'nın ana aktörlerinden çıkabileceğini ve bu sebeple de Amerika'nın bölgede doğru jeostrateji oluşturması gerektiğini belirtmiştir. Brzezinski tarafından ileri sürülen öneride, Amerika, Avrasya kıtasındaki ana aktörler üzerinde odaklanmalı ve bölgelerin değerlendirilmesini doğru yapmalıdır.⁵⁸

Brzezinski'ye göre Avrasya kıtasında Amerika'nın özellikle odaklanması gereken beş jeostratejik oyuncu ile beş jeopolitik eksen mevcuttur. Mevcut küresel koşullarda Rusya, Almanya, Fransa, Çin ve Hindistan Avrasya'nın yeni jeopolitik

⁵⁶ Ibid. s. 59-60.

⁵⁷ Ibid. s. 61.

⁵⁸ Ibid. s. 62.

haritasında kilit önemdeki jeostratejik oyunculardır. Brzezinski, burada Japonya, İngiltere ve Endonezya'nı da çok önemli ülkeler olarak görse de ancak jeostratejik oyuncular olarak bu ülkeleri nitelendirmemiştir. Öte yandan Azerbaycan, Türkiye, Ukrayna, Güney Kore, ve İran'ı kritik olarak çok önemli jeopolitik eksen değerinde nitelendirmektedir. Ayrıca Brzezinski, bu beş jeopolitik eksenlerden Türkiye ve İran'ı bir ölçüde, sınırlı kapasiteleri dahilinde olsa da jeostratejik oyuncu olarak da etkin olduklarını vurgulamıştır.⁵⁹

Brzezinski'nin belirlediği bu beş jeostratejik ülkelerden Rusya'nın direk Karadeniz'e sınırı olması, Almanya ve Fransa'nın da Avrupa Birliği ile birlikte Karadeniz'e sınır olması, bölgenin hem iş birliğine hem de rekabete çok açık olduğunu göstermektedir. Ayrıca beş jeopolitik eksenini oluşturan ülkelerden Türkiye ve Ukrayna'nın Karadeniz'e direk sınır olması, Azerbaycan ve İran'ın Karadeniz Bölgesi'ne yakın coğrafi konumda yerleşmesi, bölgenin ne denli önemli bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.

1.3.2. Avrasyacı ve Neo-Avrasyacı Yaklaşımlar

Amerikalı bilim adamlarının Dünyanın ABD tarafından idare edilmesi ve her defasında Batı medeniyetinin üstünlüğünden ve evrenselliğinden bahseden tutumlarına karşı özellikle Rusya'dan eleştiriler ve karşı tezler gelmiştir. Böylece Brzezinski'nin Avrasya kıtasında ABD'nin çıkarlarını güden çalışmasına karşın Rus bilim adamları da Avrasya'nın önemine değinmişler ve Rusya'nın bu coğrafyada büyük bir güce erişmesinin yollarını aramışlardır. Ayrıca Rus bilim adamları, Avrasya'nın önemi ve Avrasyacılıkla ilgili uzun zaman boyunca çalışmalar yapmışlardır. Böylece Ruslarda Avrasyacılık düşüncesi bir akım haline dönüşmüştür. Zira bazı Rus bilim adamları Rusya'nın, ne Batı ne de Doğu olduğunu kabul etmektedirler. Bu tutumun sonucu olarak da Avrasyacılık fikri ortaya atılmıştır. Avrasyacılık fikri Nikolay Trubetskoy, Petr Savitskiy, Georgiy Vernadskiy gibi bazı aydınların çalışmalarına dayanmaktadır. Avrasyacılığın tarihi temelleri ise bu aydınların kaleme aldığı "Doğuya Çıkış:

⁵⁹ Ibid. s. 65.

Öngörüler ve Gerçekleşmeler” ve “Yollarda: Avrasyacıların Savları” isimli çalışmalarla atılmıştır.⁶⁰

Avrasyacılık düşüncesinin gelişmesinde Lev Gumilyov’un büyük katkıları olmuştur. Gumilyov, Avrasya’da Türk ve Moğolların Rusya’nın dostları olduğunu ve bu halkların İngiliz ve Fransızlara göre Ruslara daha yakın olduğunu savunmuştur. Gumilyov aynı zamanda Slavları, Türkleri ve Moğolları Avrasya’da süper etnos olarak adlandırmıştır. Gumilyov, Avrupalıların kendi kültürlerini evrensel kültürmüş gibi göstermek için diğer kültürleri ortadan kaldırmaya eğilimli olduklarını iddia etmiştir. Gumilyov, bu sebeple de Avrupa merkezçiliğine karşı çıkmıştır. Böylece Rusya stratejik olarak Batıyla ittifak yerine Avrasya Birliği’ni tercih etmelidir. Gumilyov’un 1950’li ve 1960’lı yıllardaki çalışmaları, 1990’larda Rusya’da büyük bir ilgi uyandırmıştır ve bu çalışmalar sonucunda da Yeni Avrasyacılık jeopolitik yaklaşımının düşünsel boyutu şekillenmiştir.⁶¹

Günümüzde Rusyalı bilim adamı Aleksandr Dugin, Yeni Avrasyacılık fikrinin önderlerinden sayılmaktadır. Dugin’in, Rusya’nın iç ve dış siyasetine dair gelecek temelli bir yaklaşım sunduğu “Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım” isimli eseri ise onun en önemli çalışmalarından biri sayılır. Dugin’in jeopolitik yaklaşımı, Batı merkezliliğe karşı çıkmak, Amerika’nın oluşturmaya çalıştığı Yeni Dünya Düzeni’ne karşı çıkmak ve bunların karşısına Rusya’nın lideri olduğu bir İmparatorluk Avrasyası’nı oluşturmak. Dünya siyasetine, Rus merkezli bir yaklaşım sunan Dugin’e göre jeopolitik, geleceğin öncelikli enstrümanı olma iddiasındadır.⁶²

Dugin, aynı zamanda Mackinder’in ileri sürdüğü tezi daha da ileriye taşıyarak ‘Kara’ ve ‘Deniz’ güçleri arasındaki mücadelenin sadece jeopolitik karşıtlıktan kaynaklanmadığını, aynı zamanda kültürel ve medeniyetsel olarak ta birbirilerine karşı olduklarını ileri sürmüştür. Dugin’e göre doğal olarak ta bu iki dünya arasında bir nevi ‘medeniyetler çatışması’ mevcuttur. Ayrıca Dugin’e göre ‘Kara’ ve ‘Deniz’ güçleri arasındaki düşmanlıklar aynı zamanda Doğu-Batı ayrımına paralel düşmektedir.⁶³

⁶⁰ Sandıklı, op.cit., s. 10.

⁶¹ Ibid. s. 10-11.

⁶² Ibid.

⁶³ Ömer Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, 3. Basım, Bursa: Dora Yayınları, 2018. s. 117-118.

Dugin, yazdığı “Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım” isimli kitabında, Rusların ancak Yeni İmparatorluk içerisinde halk olarak kalabileceklerini vurgulamaktadır. Zira kıtasal kuruculuk olmadan, Rus halkının organik bir tarihi birlik gibi var olması anlamsız olacaktır. Ancak Dugin bu noktada daha önce varlık gösteren hem Çarlığın hem de SSCB’nin hatalarını eleştirerek Yeni İmparatorluğun bu hatalardan kaçması gerektiğini vurgulamıştır. Bu sebeple de bu İmparatorluk, daha önce kurulmuş devletlerden jeopolitik mantık gereğince stratejik ve mekansal bağlamda üstün olmalıdır. Dugin’e göre bu amaca ulaşmanın tek yolu jeopolitik Devrim’le mümkündür.⁶⁴

Dugin’e göre kadim medeniyetlerin beşiği olan Avrasya kendi içinde potansiyel Avrasyacı güçleri de barındırmaktadır. Ancak Avrasya’da ortaya çıkacak bu güçlerden hiçbiri Rusya olmadan bu büyük kıtanın jeopolitiğini kendi çıkarları için kullanamazlar. Rusya, Avrasya kıtasının merkezinde büyük bir mekanı kaplayan tarihsel bir güçtür. Dugin’e göre bu bölgede Rusya’nın üzerine büyük bir iş düşüyor ki Rusya, Atlantikçi küreselleşmeye meydan okuyarak onu alaşağı etmelidir. Bunun yolu ise Avrasya kıtasında Rusya ile diğer kıyı güçlerin işbirliği yapmasından geçer.⁶⁵

Dugin’in liderliğini yaptığı Yeni Avrasyacılık akımının temel fikrinin, Dugin’in yazdığı “Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım” isimli kitabından özetleyecek olursak. Dugin’e göre Rusya’nın Avrasya’da istenilen başarıyı elde etmesinin yolu ne Doğulu ne de Batılı ancak ikisinin de merkezinde bulunan Rusya’nın, Avrasya’daki kenar kuşak ülkeleri ile eşit temelli ilişkiler geliştirmesidir. Çünkü Dugin’e göre Rusya’nın jeopolitik ve jeostratejik egemenliği için ‘yakın çevrenin’ yeniden kazanılması ve Doğu Avrupa ile müttefikliğin tekrar tesis edilmesi yeterli değildir. Aynı zamanda kıtasal Batı ile kıtasal Doğu ülkeleri Avrasya stratejik cephesine dahil edilmelidir.⁶⁶ Dugin, bu eşit temelli ilişki için Batı’dan Almanya, Doğu’dan Japonya ve Güneyden İran’la bir ittifak kurulmasını önermektedir. Bu ittifakı, Dugin, Berlin-Moskova-Tokyo-Tahran eksenini olarak açıklamaktadır. Dugin, bu formülü Avrasya’nın galibiyetinin objektif teminatı olarak görmektedir.⁶⁷

⁶⁴ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov, 8. Baskı, Küre Yayınları, 2015, s. 48-49.

⁶⁵ Sandıklı, loc.cit.

⁶⁶ Dugin, op.cit., s. 10.

⁶⁷ Ibid. s. 346.

Çağcıl jeopolitikçilerin Avrasya'ya verdiği önemden anlaşıldığı üzere günümüzde Avrasya kıtası, eskiden olduğu gibi önemli bir jeopolitik mekan olma özelliğini yitirmiş değildir. Her ne kadar karasal alan üzerinde kontrolün sağlanması eskiden olduğu gibi önem taşımasa da günümüzde bu coğrafyalardaki doğal kaynakların çıkarılması, enerji geçiş güzergahları üzerindeki kontrolün sağlanması ve diğer jeopolitik ve jeoekonomik meseleler halen devletlerin ilgi odağındadır.⁶⁸

Soğuk Savaş sonrasında, Avrasya'da, en çok jeopolitik ve jeostratejik önemi değişen bölge Karadeniz'dir desek yanılmayız. Karadeniz'in jeopolitik önemi birçok açıdan ele alınabilir. Örneğin; yeryüzündeki yük taşımacılığının, enerji taşımacılığının ve diğer uluslararası ekonomik ilişkilerin önemli bir kısmının denizler üzerinden gerçekleştirildiği bilinen bir gerçektir. Ayrıca günümüzde enerji kaynakları büyük ölçüde dünyanın gelişmiş sanayi ülkelerine nakledilmektedir ki Karadeniz Bölgesi bu ticaret döngüsünde bir koridor rolü oynamaktadır. Zira Karadeniz'in Batısı (AB) ve Güneyi (Türkiye) enerjiye ihtiyaç duyan ülkelerle çevrili iken Kuzeyi (RF) ve Doğusu (Azerbaycan, Türkmenistan vb.) enerji zengini ülkelerle çevrilidir. Bu tez, değişen Karadeniz jeopolitiğinde enerji nakil hatlarının önemini ortaya koymaktadır. Neo-klasik jeopolitik, coğrafya ile politika arasındaki bağı ele alan bir çalışma sahası olduğundan, bu çalışmanın da dayandığı başlıca teoridir.

2. KARADENİZ'İN COĞRAFİ TANIMI

Karadeniz'in coğrafi olarak konumuna bakacak olursak sadece deniz olarak ele aldığımızda doğudan batıya yaklaşık olarak 1200 km, güneyden kuzeye 600 km uzunluğunda bir alanı kaplar. Birçok coğrafyacı tarafından, Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Azak Denizi her ne kadar Karadeniz'den Kerç Boğazı ile ayrılıyor olsa da Karadeniz'in doğal bir uzantısı olarak sayılmaktadır.⁶⁹ Böylece Karadeniz'i Azak Denizi ile birlikte alırsak yaklaşık olarak 436.400 km kare'lik bir bölgeni kaplayan su alanıdır. Kıyıdaş ülkelere bakacak olursak Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya ve Gürcistan'da dahil olmak üzere altı ülkeyle çevrilidir. Karadeniz Türkiye'nin

⁶⁸ Hasanov, loc.cit.

⁶⁹ Göktürk Tüysüzoğlu, *Karadeniz Havzasında Rekabet Analizi; İşbirliği Söylemlerinin Bölgesel Çatışma Beklentilerine Yansıması*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 11.

kuzeyinde, AB'nin (Bulgaristan ve Romanya olarak) güney doğusunda, Ukrayna'nın güneyinde, Rusya'nın güney batısında (Kırım'la birlikte) ve Gürcistan'ın batısında bulunur. Karadeniz'in Türk Boğazları, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Akdeniz üzerinden Atlantik Okyanusuna çıkışı vardır.⁷⁰ Türk Boğazları aracılığı ile Ege ve Akdeniz'e açılan Karadeniz aynı zamanda bir iç denizdir de diyebiliriz. Karadeniz aynı zamanda Maine-Tuna kanalı ile Kuzey Denizi'ne, Dinyeper ve Dinyester nehirleri ile Baltık coğrafyasına ve Don-Volga nehirleri ile Hazar Denizi'ne ulaşmaktadır. Karadeniz, Türkiye ve Rusya dışında diğer sınır ülkeleri için denizlere tek çıkış yoludur.⁷¹

Karadeniz coğrafyası bulunduğu Avrasya kıtasında çok önemli bir jeopolitik eksendir. Haritadan da görüldüğü üzere Karadeniz Bölgesi, coğrafi konumu olarak hem batı ile doğu arasında hem de kuzey ile güney arasında bir köprü rolü görmektedir (Harita 1). Ayrıca doğal kaynakları ile zengin olan bölge, petrol ve doğal gaz naklinde merkezi bir bölge konumuna gelmiştir.⁷²

SSCB'nin çökmesi ile birlikte doğal olarak Karadeniz Bölgesi'nde bir güç boşluğu oluşmuştur. Bu durumu kullanarak bölgeye yönelik politika geliştiren hem küresel hem de bölgesel aktörlerin çalışmaları ile Karadeniz coğrafyası büyük önem kazanmıştır. Tabii ki bu süreçte, Karadeniz Bölgesi, jeopolitik çalışmaların da başlıca konusu haline gelmiştir. Karadeniz'e yönelik yapılan politikalara bakıldığında, Karadeniz'in tanımı ile ilgili kavram farklılıklarının meydana çıktığı görülmüştür. Karadeniz'e yönelik politikalar oluşturulduğunda bu coğrafyanın bazı devlet ve kurumlar tarafından bölge, bazı aktörler tarafından ise havza olarak tanımlandığı dikkati çekmiştir.

Bu coğrafyaya yönelik oluşturulan farklı politikalarda ve ortaya çıkan fikir ayrılıklarında, bölgenin enerji kaynakları ile zengin olmasının da büyük bir etkisi olmuştur. Zira bölgesel ve küresel güçlerin, Karadeniz coğrafyasına yönelik politikalarında bölgedeki enerji kaynaklarının ve geçiş güzergahlarının kontrolüne

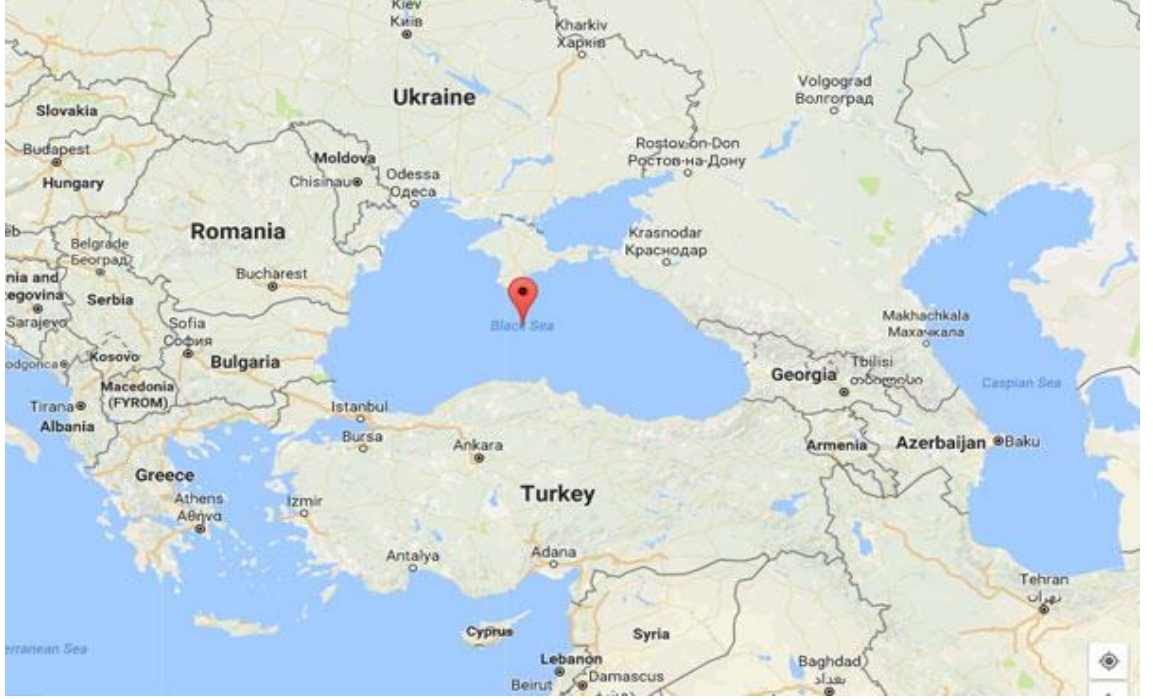
⁷⁰ Hakan Arıdemir, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Karadeniz Bölgesi ve Türkiye'nin Karadeniz Bölgesine Yönelik Politikası*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 33.

⁷¹ Bilge Buttanrı, *Bölgesel Güç Olarak Karadeniz*, İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 17.

⁷² Tüysüzoğlu, op.cit., s. 10.

yönelik bir jeopolitik yaklaşımları da mevcuttur.⁷³ Bölge ve havza kavramları aşağıda daha etraflı incelenecektir.

Harita 1: Karadeniz Bölgesi

Kaynak: SeaWaves Magazine, <https://seawaves.com/2018/05/28/the-black-sea-region-a-critical-intersection/> (e.t. 23.11.2018).

2.1. HAVZA OLARAK KARADENİZ

Havza kavramı, sosyal bilimlerin içeriğinde değerlendirildiğinde bir başa coğrafya biliminin konusu olduğundan tanımı da bir akarsuyun mevcut kolları ile beslendiği alan olarak tanımlanmıştır. Böylece havza kavramı, belirli coğrafi alan içinde ekolojik düzenin devamını sağlayan öğeleriyle birlikte değerlendirilir. Eğer burada su alanından bahsediliyorsa ve bu su alanının sürdürülebilirliğini sağlayan herhangi bir ırmak ve nehirlerde mevcutsa o zaman bu kaynaklarda o coğrafi bölgeye yönelik çalışmalarda ve analizlerde göz önünde bulundurulurlar.⁷⁴ Dolayısı ile Karadeniz'den bahsederken Karadeniz havzası dediğimizde burada Karadeniz'e dökülen bütün nehirlerin geçtiği coğrafyalar da bu tanıma dahil edilmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak diyebiliriz ki Tuna, Dinyeper ve Don nehirlerinin üzerinden Karadeniz'e

⁷³ Erbaş. op.cit., s. 61-62.

⁷⁴ Ibid. s. 58.

döküldüğü Doğu Avrupa, Balkanlar, Anadolu, Rusya ve Kafkasları içine alan bu bölge, Karadeniz havzası olarak tanımlanır. Avrasya'nın merkezini oluşturan bu coğrafi bölge, bir zamanlar onu çevreleyen sınır ülkeleri ile kapalı bir deniz olarak tarif edilmekteydi. Ancak günümüzde Karadeniz'de havza kavramının kullanılması bu bölgeyi kapsayan ve bu bölge ile etkileşimi olan bütün coğrafi alanı işaret etmektedir.⁷⁵

Karadeniz coğrafyasına ilişkin uluslararası ilginin artması, Soğuk Savaş sonrası uluslararası arenada meydana gelen köklü değişimlerle olmuştur. Karadeniz, adeta yeniden keşif edilerek önemli bir coğrafi alana sahip olduğuna dair fikirler ileri atılmıştır. Karadeniz havzası tanımlaması da bu fikirlerin sonucunda meydana çıkmıştır. Zira bu yaklaşım, Karadeniz'in, kapalı bir deniz olmasının ötesinde önemli bir jeopolitik alana sahip olduğunun işareti olmuştur. Günümüzde, Karadeniz havzası denilince akla gelen coğrafya Türkiye üzerinden güneyi, Rusya ve Ukrayna'nın bulunduğu kuzeyi, Doğu Avrupa, Orta Asya, Hazar ve Kafkaslar ile Balkanlar'ı bir araya getiren genel anlamda ise Avrupa ve Asya'nın ortasında bulunan dev bir köprünü ifade etmektedir. Böylece Karadeniz havzası tanımlaması, günümüzün jeopolitik gerçekliklerine dayanarak siyasi, ekonomik, askeri gibi diğer faktörler de değerlendirilerek kullanılmaktadır.⁷⁶

Karadeniz'e yönelik havza tanımının öne çıkarılması ile birlikte 'Geniş Karadeniz Bölgesi' kavramı da kullanılmaya başlanmıştır. Zira bu tarz yaklaşımda Karadeniz coğrafyasına yönelik siyasi bir yönelimin olduğunu göstermektedir. Soğuk Savaştan sonra Avrupa Birliği ve NATO'nun Karadeniz'i de kapsayacak şekilde doğuya doğru genişlemesiyle birlikte Karadeniz havzası kavramı da yürütülen politikalarda göze çarpmaya başlamıştır. Aslında diyebiliriz ki Soğuk Savaş sonrasında Sovyetlerin bıraktığı bölgeleri, Rusya dolduramayınca, burada yaranan boşluğu ABD ve AB doldurmaya çalışmıştır. 1990'lardan itibaren, Avrasya kıtasına yönelik, yeni hamleler geliştirilmeye başlanmıştır ki Karadeniz havzası kavramı da bu yeni hamlelerden birisi olmuştur.⁷⁷

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ronald Hatto, Odetta Tomescu, "The EU and The Wider Black Sea Region: Challenges and Policy Options", *Garnet Policy Brief*, N. 5, 2008, p. 1.

⁷⁷ Yannis Tsantoulis, "Geopolitics (Subregionalism), Discourse and a Troubled 'Power Triangle' in the Black Sea," *Southeast European and Black Sea Studies*, V. 9, N. 3, 2009, p. 243.

Aslında, AB'nin ve NATO'nun, Karadeniz'e yönelik projeleri ayrı düşünülmemelidir. 2000'den itibaren, Batılı aktörler, Karadeniz coğrafyasına yönelik yoğun politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Hem AB hem de NATO Karadeniz'e sınır olacak şekilde geliştirdiler. Bu politikaların yanı sıra Karadeniz'le ilgili projelerde, kıyıdaş ülkelerle birlikte Balkanlar ve Kafkasların da yer alacağı bir şekilde Geniş Karadeniz Bölgesi veya Karadeniz Havzası tanımlamaları da kullanılmaya başlanmıştır. Bu da o demektir ki günümüzde Karadeniz Havzası, Hazar denizine kadar genişletilmiştir.⁷⁸ Bu coğrafi alanın, böylesine genişletilmesinde hiç kuşkusuz ki enerji kaynaklarının da çok büyük bir önemi olmuştur. Hatta Karadeniz enerji havzası ile Hazar enerji havzası, birbirini enerji koridoru olarak tamamladığından ortak bir politika geliştirme maksadı da güdülebilir. Hazar enerji kaynaklarının batı pazarına ulaşması için Karadeniz terminallerine ulaşması önem kazanmaktadır. Karadeniz havzası, Hazar denizinden Avrupa'ya taşınacak olan enerji yollarını da kapsadığından bu alana dair yapılan rapor ve makalelerin büyük bir kısmı da içeriğinde enerji konusunu barındırmıştır. Aynı zamanda bu durum Avrasya jeopolitiği başlığı altında da desteklenerek Karadeniz havzası tanımının önemine sürekli vurgu yapılmaktadır.⁷⁹

Karadeniz Havzası, klasik ve neo-klasik jeopolitik teorilere göre Avrasya'da istikrarın ve güvenliğin önemli köşe taşlarından biridir. Karadeniz havzası sahip olduğu enerji, doğal kaynaklar ve ulaşım hatları ile birlikte çok hassas bir bölgedir. Avrasya uğrunda giden küresel nüfus mücadelesinde Karadeniz havzasının jeopolitik önemi büyüktür. Zira Karadeniz havzası üzerinde sağlanacak hakimiyet Avrasya kıtasında başat güç olmayı beraberinde getirecektir. Bu sebeple de Karadeniz havzası, başta siyasal, finansal ve askeri alanlarda hem bölgesel hem de küresel aktörlerin ilgi odağında bulunmaktadır.⁸⁰

⁷⁸ Arıdemir, op.cit., s. 34.

⁷⁹ Erbaş, op.cit., s. 61.

⁸⁰ Alexander Goncharenko, "The Wider Black Sea Area: New Geopolitical Realities, Regional Security Structures and Democratic Control: A Ukrainian View", *NATO Defense College Occasional Paper*, V. 11, N. 2, 2005, p. 23.

2.2. BÖLGE OLARAK KARADENİZ

Karadeniz Bölgesi, Soğuk Savaş sonrasında iki farklı türde hem fiziksel hem de işlevsel olarak incelenmeye başlanmıştır. Fiziksel bölge, öncelikle devlet merkezli olup ulus-bölge bağlantısının yoğun olarak gözlemlendiği coğrafi alanı ifade eder ki buda jeopolitiğin alanını oluşturur.⁸¹ Böylece fiziksel bölge, belli bir alanda bulunan devletler grubu olarak tanımlanabilir. Bir coğrafi alanda bulunma ile oluşan fiziksel bölgenin, işlevsel olabilmesi için bu bölgedeki devletlerin kendi aralarındaki işbirliklerini geliştirmeleri gerekir. Aynı bölgede, devletlerarasında ortak ticaret ve ortak güvenlik gibi alanlarda işbirliği, mevcut coğrafyanı işlevsel olarak bölgeselleştirir. Ayrıca bu coğrafi alan içinde bulunan devletlerin, kendilerini diğer devletlerden farklı görmeleri ve işbirliği eylemlerini kendi aralarında organize etmeleri de bölgeselleşmenin bir başka tanımıdır.⁸² Coğrafi yakınlıkla oluşan bu bölgesel politikalar ve bölgesel örgütlenmelerin jeopolitikle olan ilişkisi ise açık bir şekilde ortadadır.

Karadeniz coğrafyasında, bölgeselleşme eğilimi incelendiğinde, öncelikle dikkati çeken bu bölgedeki ülkelerin kendi aralarında olan ilişkileridir. Açıkçası bu bölgedeki ülkelerin kendi aralarındaki ilişkileri 1990'dan sonra giderek gelişmeye başlamıştır. Karadeniz Bölgesi'nde, devletlerarası ilişkilerin giderek gelişmesinde en önemli katkıyı Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün yaptığı bir gerçektir. Soğuk Savaş sonrasında bölgede meydana gelen büyük belirsizliğe rağmen, Karadeniz'le ilgisi olan aktörlerin bir araya gelerek proje üretmeleri ve bu örgütü kurmaları önemli bir adım olmuştur.⁸³ Bu sebeple de ileride Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü başta olmakla Karadeniz'de bölgesel işbirliğini arttıran örgütler ile ilgili etraflı bilgi verilecektir.

Bölge, mevcut bir coğrafi alanı işaret ettiği gibi aynı zamanda tarihsel ve kültürel bağı olan bir coğrafyanı da işaret eder. Bölgeselcilikte önemli olan etkenlerden biriside yakın coğrafi alanda yaşayan insanların bu birlikteliklerinden haberdar olmalarıdır. Zira bu durumda bölgedeki ülkelerin karar vericileri de bu yönde politikalar

⁸¹ Raimo Vayrynen, "Regionalism: Old and New", *International Studies Review*, N. 5, 2003, p. 26.

⁸² Erbaş, op.cit., s. 52.

⁸³ Panagiota Manoli, "Black Sea Regionalism In Perspective", *CIES Neighbourhood Policy Paper*, N. 2, 2011, p. 1.

üretmelidirler.⁸⁴ Bölgeselciliğin aynı zamanda kültürel boyutu da mevcuttur ki buda belli bölgede yaşayan insanların kendilerini diğerlerinden ayırması ve farklı görmeleridir. Bu tanımlardan yola çıkarak diyebiliriz ki Karadeniz'in bölge olarak tanımlanması daha çok jeopolitik açıdan değerlendirilmektedir. Çünkü kültürel boyutta bir 'Karadenizlilik' düşüncesi bu bölgede yaşayan halklar tarafından pekte benimsenmiş bir olgu değildir. Ayrıca günümüzde de kıyıdaş ülkelerin, bu bölgeye dair yaptığı projelerinde ve politikalarında da bir Karadenizlilik düşüncesinin oluşturulması amacının öncelikli konu olmadığı görülmektedir.⁸⁵

Karadeniz coğrafyasına ilişkin yapılan çalışmalarda, kültürel ortaklıktan beslenen bir politik anlam olmadığından bu alanın bölgeselliği tartışılan başlıca konu olmuştur. Ancak tüm bunlara rağmen günümüzde de varılan ortak kanaat, Karadeniz'in bir bölge olarak tanımlanmasından yana bir eğilimin olduğudur.⁸⁶ 1990'dan beri bölgeselleşme, uluslararası sistemin mevcut koşulları içinde özellikle güvenliği sağlama açısından önemli bir politik adım olmuştur. Aynı zamanda bölgeselleşme, bölge devletleri içinde ortak payda yaratmıştır. Özellikle Soğuk Savaştan sonra Karadeniz Bölgesi'nde bağımsızlığını yeni elde etmiş ülkeler, Karadeniz'de bölgeselleşmeyi destekleyici politikalarda kendilerini sıklıkla göstermişlerdir. Böylece Batı tarafından da daha önce görmezden gelinen Karadeniz'e yönelik bölgesel politikalar, jeopolitik çerçeve içinde yeni projelerle hız kazanmıştır.⁸⁷ Bu sebeple de diyebiliriz ki bu bölgeye yönelik politika üreten tüm aktörler, Karadeniz'in bölgeselleşmesini desteklemişlerdir.

Karadeniz'e sınırı olan, bağımsızlığını yeni elde etmiş devletlerin, süreç içerisinde attıkları adımlar, kendi güvenliklerini ön plana almaları olmuştur. Devletlerin en önem verdiği ve jeopolitiğinde üzerinde durduğu, sınırlar içerisinde güvenliğin sağlanması, önemli konulardan birisidir. Bir bölge üzerinde uygulanan güvenlik politikaları, bu coğrafyanın bölge olarak adlandırılmasına yönelik önemli kriterlerden birisidir. Zaten AB ve NATO'nun da Karadeniz'e yönelik bölge kavramını desteklediği projelerde güvenlik bölgesinin oluşturulması ön plandadır.⁸⁸ Euro-Atlantik güvenlik

⁸⁴ Edward D. Mansfield, Etel Solingen, "Regionalism", *Annual Reviews of Political Science*, V. 13, 2010, p. 147.

⁸⁵ Erbaş, op.cit., s. 54.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid. s. 55.

⁸⁸ Felix Ciuta, "Region, Why Region? Security, Hermeneutics, and the Making of the Black Sea Region", *Geopolitics*, N. 13, 2008, s. 124-125.

gündeminde, özellikle güvenliği konu edinen demokratikleşme fikri, Karadeniz Bölgesi projelerinde esas alınmıştır.⁸⁹

Karadeniz Bölgesi, Sovyetlerin çöküşünden sonra yeni ülkelerin bağımsızlıklarını elde etmeleriyle, bu süreçte siyasi istikrarsızlıkların meydana gelmesiyle, uluslararası arenada terör eylemlerinin artmasıyla, yasadışı göç gibi sınır aşan suçların yer edinmesi ve bununla beraber ‘Asrın Anlaşması’ gibi enerjide atılan önemli adımlarla tamamen değişime uğramıştır. Bütün bu güvenlik alanını ilişkilendiren sorunlarla birlikte Karadeniz’in bölgeselleşmesi bir çare olarak bulunmuş ve bu uğurda politikalar geliştirilmiştir.⁹⁰ Bölge kavramı, belirli bir coğrafi alanda bulunan yerleri kapsadığından doğrudan jeopolitiğin ilgi alanına dahil olmaktadır. Karadeniz Bölgesi, coğrafi olarak Karadeniz’e kıyısı olan ülkeleri kapsamaktadır. Karadeniz Bölgesi’nin günümüzde artık bir jeopolitik merkez veya yeni jeopolitik eksen olduğu sık-sık çalışmalarda öne çıkmaya başlamıştır.⁹¹ Bu çalışmada, Karadeniz Bölgesi inceleme alanı olarak alınmaktadır. Balkanlardan Kafkaslara kadar hem kuzey-güney hem de doğu-batı ekseninde bulunan Karadeniz Bölgesi, Karadeniz’e kıyısı olan Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya Federasyonu ve Gürcistan’ı kapsamaktadır. Özellikle de günümüzde, hem bölge ülkeleri arasında hem de Hazar enerjisinin AB’ne ulaşmasında, Karadeniz Bölgesi bir enerji koridoru olarak büyük önem kazanmıştır.

3. KARADENİZ BÖLGESİ’NİN ARTAN JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Sovyetler Birliğinin yıkılması ile birlikte uluslararası sistemde meydana gelen değişim, diyebiliriz ki 20. yüzyılın, en önemli jeopolitik olaylarından birisi olmuştur. Sovyetler Birliğinin ortadan kalkması, aynı zamanda dünya haritasının da değişimlere uğramasına sebep olmuştur. Doğu Avrupa, Transkafkasya ve Orta Asya’da yeni devletlerin ortaya çıkması ve bu devletler içinde, jeopolitik konumu ve sahip olduğu doğal kaynakları ile seçilen ülkeler, dünya siyaseti açısından merkezi konuma

⁸⁹ Ibid. s. 127.

⁹⁰ Erbaş, op.cit., s. 56.

⁹¹ Ciuta, op.cit., s. 125.

gelmişlerdir.⁹² Bu durumda Soğuk Savaş Dönemi boyunca iki kutup arasında tampon bölge olarak kalan Karadeniz Bölgesi, Sovyetler Birliğinin çöküşü ile birlikte, özellikle jeopolitik değerlendirmelerde merkezi konuma gelmiştir. Karadeniz Bölgesi, bu yeni dönemde uygulanan politikalarla özellikle de enerji politikaları ile birlikte küresel güç mücadelelerinde ön plana çıkmıştır.⁹³

3.1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ KARADENİZ BÖLGESİ

Harita 2: Soğuk Savaş Dönemi Karadeniz Bölgesi

Kaynak: BYU Library, <https://contentdm.lib.byu.edu/digital/collection/Civilization/id/653/e.t.23.11.2018>.

Soğuk Savaş sürecine bakıldığında haritadan da görüldüğü üzere Karadeniz, Batı bloğu ile Doğu bloğu arasında olmaktan öteye geçemeyen bir bölge olmuştur (Harita 2). Günümüzden farklı olarak Karadeniz'in Soğuk Savaş Dönemi boyunca dört devlet ile sınırı olmuştur ki bu devletlerden Türkiye Batı Bloğu'nda yer alırken SSCB, Romanya ve Bulgaristan Doğu Bloğu'nda yer almışlardır. Karadeniz, bu iki kutuplu ortamda bloklar arası gerginliğin yaşandığı bir iç deniz görünümünde olmuştur. Dönemin şartına

⁹² İşyar, op.cit., s. 173-174.

⁹³ Eyyüb Kandemir, *Uluslararası Sistemin Yeni Düzen Arayışında Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 215.

uygun olarak Karadeniz, bir nevi tampon bölge özelliği gütmüştür ki bu sebeple de Soğuk Savaş esnasında Karadeniz coğrafyasına yönelik ‘kapalı deniz’ kavramı sık-sık kullanılmıştır. Karadeniz’in onu dar alana hapseden kapalı deniz kavramı ile bilinmesi Soğuk Savaş Dönemi boyunca sürmüştür. Bu sebeple de Karadeniz sınır ülkeleri açısından taşıdığı potansiyelin çok gerisinde kalmıştır. Dönemin jeopolitik gerçekliğine de uygun gelen Karadeniz’in bu statüsü, taraf ülkelerinde işine geldiğinden böyle kabul edilmiş ve tartışma konusu edilmemiştir. Karadeniz Bölgesi’nde, Soğuk Savaş süresince ortaya çıkan denizle ilgili en önemli kriz ‘boğazlar sorunu’ olmuştur desek yanılmayız ki bu sorunda bir süre sonra çözülmüştür.

3.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE KARADENİZ BÖLGESİ

Soğuk Savaş sonrasında eski Sovyet ülkelerinde geçiş sürecinin yarattığı iç siyasi çalkantılar ve bunlara ek olarak bölge ülkelerinde yaşanan sınır sorunları ve etnik sorunlar Karadeniz Bölgesi’ni istikrarsızlaştırmıştır. Bölgede yeni bağımsızlığını elde etmiş ülkelerin kendi aralarında savaflara ve krizlere sebep olan sorunların bir kısmı çözülmüş olsa da büyük bir kısmı halen sıcaklığını korumaktadır. ‘Dondurulmuş Çatışmalar’ olarak literatüre geçen Dağlık Karabağ sorunu, Transdinyester sorunu, Abhazya ve Güney Osetya sorunları ve bunlara son dönemlerde eklenen Kırım sorunu, bölgede istikrarın sağlanmasında en önemli engel olarak ortaya çıkmaktadır. Başta milli-etnik sebeplerden ortaya çıkan bu sorunlara birde bölge ülkelerinin yaşadığı iç sorunları da eklediğimizde ortaya çıkan manzara bölgesel güvenliğin sağlanmasına engel oluşturmaktadır.⁹⁴

Karadeniz Bölgesi’nin jeopolitik değişimini tetikleyen ve özellikle de Batı’nın gözünde bölgenin önemini arttıran, enerji dışında en önemli sebep 11 Eylül terör saldırıları olmuştur. Bu terör eyleminden sonra ABD, terör tehdidinin ortadan kaldırılması için kitle imha silahlarının yayılmaması için ve potansiyel zarar oluşturacak istikrarsız zayıf devletlerin kontrol altına alınması için girişimlere başlamıştır. Böylece

⁹⁴ Roy Allison, “The Unresolved Conflicts in the Black Sea Region: Threats, Impacts on Regionalism and Regional Strategies for Conflict Resolution”, *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, ed. Oleksandr Pavliuk, Ivanna Klympush-Tsintsadze, New York: East West Institute, 2004, p. 116-117.

ABD, tehdit oluşmadan bertaraf edilmesi açısından önce Afganistan'a sonra da Irak'a müdahale etmiştir.⁹⁵

ABD, terörizme karşı küresel savaş başlattığını bildirerek başta AB, RF, Çin gibi ülkelerle stratejik etkileşim içerisinde olduğu Avrasya coğrafyasında etkisini artırmak istemiştir. Böylece ABD, tek süper güç olarak istikrarsız bölgeleri hakimiyeti altında bulundurmak ve Orta Doğu, Orta Asya gibi sorunlu bölgelere giden stratejik yolları kontrol etmek için harekete geçmiştir. Hatta diyebiliriz ki 1990'lı yıllardan itibaren 1995 yılına kadar Rusya – ABD işbirliği gerçekleşmiştir. Rusya, İran ve Irak gibi ülkelerin ABD tarafından çevrelenmesine bir şekilde yardımcı olmuştur.⁹⁶

ABD'nin bu süreçte Karadeniz Bölgesi'ne yönelik politikası ise bölgede bulunan ülkelerin siyasi yapılarını batı değerlerine ters düşmeyecek şekilde değiştirmek olmuştur. Böylece bu coğrafya da ki bağımsızlığını yeni elde etmiş ülkelerin demokrasiye, insan haklarına ve serbest piyasa ekonomisine entegrasyonunu hızlandırmak amaçlanmıştır. Zira bu bölgedeki ülkelerle ortak bir politika oluşturmak, ABD ve AB gibi aktörlerin bölgeye yönelik politikalarından birisini oluşturmuştur.⁹⁷

Bu politik adımları ile ABD, Akdeniz'den sonra Karadeniz'e de istikrar getirme çabasında bulunmuştur. Başlangıçta ABD'nin bölge ülkelerine yönelik bu girişimleri büyük destek görmüştür. ABD'nin teröre karşı bu tutumu o zamanlarda Çeçenistan sorunu ile karşı karşıya kalan Rusya'nın da işine gelmiştir. Özellikle Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan gibi ülkeler sınırlarını ABD askeri güçlerine açmıştır. Güney Kafkasya ülkelerinden de ciddi destek alan ABD'nin politik faaliyetleri bütün bölgeye yayılmıştır.⁹⁸ Ancak hem NATO'nun genişlemesi hem de Post-Sovyet ülkelerinde ardı ardına yaşanan kadife devrimlerden sonra Rusya – ABD ilişkileri soğumaya başlamıştır. Rusya, 1993 yılında, yürürlüğe koyduğu 'Yakın Çevre Doktrinini' esas getirerek, yakın çevresinde gelişen olaylara karşı özel ayrıcalıklarının olması gerektiğini savunmuştur.⁹⁹ Bulgaristan ve Romanya'nın NATO üyesi olmasından sonra Ukrayna'da (Turuncu

⁹⁵ Sergiu Celac, "The New Security Environment in the Black Sea Region: A Role for International Institutions", *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, ed. Oleksandr Pavliuk, Ivanna Klymush-Tsintsadze, New York: East West Institute, 2004, p. 271-272.

⁹⁶ İşyar, op.cit., s. 174.

⁹⁷ Erbaş, op.cit., s. 61-62.

⁹⁸ Sarah O'Hara, "Great Game or Grubby Game? The Struggle for Control the Caspian", *Geopolitics*, V. 9, N. 1, 2004, p. 151.

⁹⁹ İşyar, op.cit., s. 180.

Devrim) ve Gürcistan'da (Gül Devrimi) olan devrimlerle birlikte Karadeniz Bölgesi, Rusya ile Batı (ABD, NATO ve AB) arasında giden mücadelenin merkezi haline gelmiştir.

ABD dışında AB'de Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitiğini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye çalışmıştır. AB, 2002'de, 'Avrupa Birliği Komşuluk Politikası'nı uygulamaya koymuştur. Böylece AB, ABKP çerçevesinde Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Ukrayna ve Moldova ile yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirmiştir. 2007 yılında, AB, iki yeni üyesi (Bulgaristan ve Romanya) sayesinde sınırlarını Karadeniz'e kadar genişletmiştir. AB, Karadeniz'e sınır olduktan sonra ise bölgeni ilgilendiren politik süreçlerde daha aktif rol almaya başlamıştır. Bu noktada AB, 2007'de, 'Karadeniz Sinerjisi: Yeni Bölgesel İşbirliği İnisiyatifi' adlı girişimini uygulamaya koymuştur. Adı geçen bu girişimle ilgili ileride daha etraflı bilgi verilecektir. Böylece bu girişimle birlikte 2007 yılından itibaren AB, Karadeniz Bölgesi'nde söz sahibi bir aktör konumuna gelmeyi amaçlamıştır.¹⁰⁰

Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitiğini değişime uğratan en önemli sebeplerden birisi günümüzde bölgede yaşanan enerji mücadeleleridir. Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz Bölgesi, enerji nakil hatları için önemli bir kavşak konumuna gelmiştir. Zira bu durum, bölgenin jeopolitik konumunu ciddi oranda değiştirmiştir. Bu çerçevede, Karadeniz Bölgesi'ni yakından ilgilendiren jeopolitik çekişmelerin temelinde esas olarak iki unsur yatmaktadır. Birincisi, bölgedeki petrol ve doğal gaz kaynaklarının kontrol edilmesidir. İkincisi ise Doğudan-Batıya bu kaynakları taşıyan boru hatlarının kontrol altında tutulmasıdır.¹⁰¹ Bölge, son yıllarda, Hazar ve Orta Asya'da ki enerji kaynaklarının Avrupa pazarına taşınması amacı ile planlanan yeni boru hatlarının geçiş güzergahı olma nedeni ile daha da önemli hale gelmiştir. Zira Kazakistan'dan çıkan petrol, Türkmenistan'dan çıkan doğal gaz ve Azerbaycan'dan çıkan hem petrol hem de doğal gaz kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması ancak Karadeniz Bölgesi'nden geçmekle mümkündür.¹⁰²

¹⁰⁰ Dov Lynch, "De Facto States Around the Black Sea: The Importance of Fear", *Southeast European and Black Sea Studies*, V. 7, N. 3, 2007, p. 483-484.

¹⁰¹ Burcu Çörten, *Güncel Uluslararası Politikada Karadeniz'in Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 18.

¹⁰² Ibid. s. 19.

Ortadoğu ve Rus enerji kaynaklarına alternatiflerin sınırlı olması aynı zamanda bu enerji kaynaklarının naklinde seçilen yolları da kısıtlamaktadır. Hazar Denizinin petrol ve doğal gaz rezervleri, Orta Doğu ve Rusya’da bulunan enerji rezervleri ile aynı düzeyde olmasa da enerji güvenliği açısından kayda değer bir alternatif enerji kaynağı olma özelliği taşımaktadır. Özellikle de her geçen gün dünyada enerji tüketiminin artması, bu bölgedeki kaynakların önemini daha da arttırmaktadır. Böylece enerji alanında dışa bağımlı olan AB, Rusya’ya alternatif olarak Hazar ve Orta Asya’da ki enerji kaynaklarının, Karadeniz Bölgesi’nden geçerek güvenli bir şekilde kendisine ulaşmasını sağlamaya çalışmaktadır. AB’ye bu politikasını hayata geçirmekte ABD’de açık bir şekilde destek olmaktadır. Ancak AB bu politikaları gerçekleştirdiği durumda Rusya’nın enerji tekeli kırılacağından, Rus yetkililer, AB’nin bu enerji politikalarına pek sıcak yanaşmamaktadırlar. Karadeniz Bölgesi’nin, enerji ulaşımı ve enerji nakil hatları açısından önemi ile ilgili tezin ikinci bölümünde daha etraflı bilgi verilecektir.

3.2.1. Karadeniz Bölgesi’nde Kurulan Örgütler

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra Karadeniz Bölgesi’nde, bölgesel çatışmalar ve istikrarsızlıklar meydana geldiği gibi bu çevredeki ülkeler için işbirliği fırsatları da doğmuştur. Karadeniz Bölgesi’nde işbirliği alanında ilk girişimi Türkiye yapmıştır. Bölgede, Türkiye’nin öncülüğünde Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) kurulmuştur. Soğuk Savaş sonrasında bu örgütün kurulması ile birlikte bölgesel işbirliğinin geliştirilmesinin mümkün olduğu da görülmüştür.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünü takiben bölgede birkaç örgüt daha kurulmuştur. Bu örgütler, Karadeniz Bölgesi’ndeki ülkelerin bir-biriyle olan ilişkilerini daha da sıkılaştırmıştır. Zira Karadeniz Bölgesi’nin, işlevsel bölgeye çevrilebilmesi için kurulan bu örgütlerin mahiyeti son derece önemlidir. Ayrıca bölgede kurulan örgütler, Karadeniz Bölgesi’nin jeopolitiğinin değişime uğramasında etkili olmuşlardır. Bu sebeple, çalışmanın bu bölümünde Karadeniz Bölgesi’nde kurulan önemli örgütlerle ilgili etraflı bilgi verilecektir.

3.2.1.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Karadeniz Bölgesi'nde kurulan en önemli örgütlerden birisidir. Soğuk Savaştan sonra bölge ülkeleri Türkiye'nin önderliğinde, bölgesel işbirliğini geliştirmek için böyle bir örgüt kurmuşlardır. Bir nevi böyle bir örgütün bölgede kurulması için uygun bir ortam oluşmuştur da diyebiliriz. Zira eski Sovyetler Birliği coğrafyası bilindiği üzere Türkiye'nin eksiklik çektiği enerji kaynakları açısından çok zengin bir bölgedir. Ayrıca Sovyetler Birliği, savunma ve uzay sanayisi gibi alanlara da çok yatırım yapmağına karşın tüketim malları gibi alanlarda üretimi ihmal etmiştir. Sovyetler Birliği coğrafyasında bulunan ülkelerin ihtiyaç duyduğu gıda ve tüketim mallarına ise bölgede en çok Türkiye sahipti. Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte meydana çıkan bu yeni koşullar diğer bölge ülkeleri içinde geçerli olmuştur. Meydana gelen tüm bu gelişmeler, Türkiye ile Karadeniz Bölgesi'ndeki diğer ülkeler arasında ekonomik işbirliğini ve bölgesel işbirliği yapma girişimini olumlu etkilemiştir.¹⁰³

Diyebiliriz ki KEİÖ'nün ortaya çıkmasının temelinde, bölgede ihtiyaçtan kaynaklanan bir işbirliği fikrinin yer alması olmuştur. Bulgaristan ve Romanya da örgüte katılarak bu fikri bölgesel işbirliği alanında olgunlaştırmışlardır. Başlangıçta zaten serbest ticaret bölgesinin oluşturulması fikri vardı, ancak sonradan hedef ekonomik işbirliği çerçevesinde değerlendirilmiştir.¹⁰⁴

19 Aralık 1990'da, Ankara'da yapılan toplantıda işbirliğinin temel prensipleri üzerinde fikir birliğine varılmıştır. Bu toplantıda Türkiye ev sahipliği yapmıştır ve toplantıya Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Ermenistan, Bulgaristan ve Romanya temsilcileri katılmışlardır. Toplantı sonunda da Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin kurulması açısından anlaşma sağlandığı açıklanmıştır. Daha sonra da Bükreş'te ve Sofya'da toplantılar gerçekleştirilmiş ve KEİÖ'nün esas amaçları ve prensipleri konumunda fikir birliğine varılmıştır. Temel belge, 25 Haziran 1992 tarihinde "İstanbul Zirvesi Bildirisi" adı altında resmen kabul edilmiştir. İstanbul'da düzenlenen bu toplantıya Türkiye, Azerbaycan, Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna, Rusya Federasyonu, Gürcistan, Ermenistan, Yunanistan ve Arnavutluk'tan Devlet veya

¹⁰³ Arıdemir, op.cit., s. 42-43.

¹⁰⁴ BSEC, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ), *İstanbul: Uluslararası Örgüt Künyesi*, 2012, s. 2.

Hükümet Başkanları katılmışlardır. Böylece KEİ, İstanbul Zirvesi Bildirisi ile resmen işlerlik kazanmıştır.¹⁰⁵

Yalta'da Devlet veya Hükümet Başkanları 5 Haziran 1998'de KEİ Şartını imzalamışlardır. KEİÖ'nün bölgesel bir ekonomik işbirliği örgütüne dönüşmesi ise 1 Mayıs 1999'da KEİ Şartının yürürlüğe girmesi ile mümkün olmuştur. 2004 yılında, örgüte Sırbistan katılarak örgütün üye sayısı 12 olmuştur. Bu ülkelerden kurucu üyeler olarak; Türkiye, Azerbaycan, Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna, Rusya Federasyonu, Gürcistan ve Ermenistan, diğer üyeler ise; Yunanistan, Arnavutluk ve Sırbistan'dır.¹⁰⁶

3.2.1.2. Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu

Karadeniz Bölgesi'nde bulunan ülkeler için diğer bir girişim olan Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BlackSeaFor), 02 Nisan 2001 yılında, Türkiye'nin öncülüğünde İstanbul'da kurulmuştur. 2001 yılında, Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya Federasyonu ve Gürcistan tarafından imzalanan "BlackSeaFor Kurucu Anlaşması", 2003 yılından itibaren taraf ülkeler arasında yürürlüğe girmiştir. Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu ile amaçlanan kıyıdaş ülkeler arasında iyi komşuluk ilişkisinin geliştirilmesi ile bölgede barış ve istikrarı korumaktır. Bu anlaşmanın imzalanması ile tarihte ilk kez Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler bir araya gelerek, deniz kuvvetlerini ortak bir örgüte sokma kararı almışlardır.¹⁰⁷ Karadeniz'de ortak deniz kuvvetlerinin oluşturulması ile oluşan BlackSeaFor, Karadeniz Bölgesi'nde işbirliğini özendirildiği için bir nevi KEİ'in bir hissesi gibi görülmeye başlanmıştır.

BlackSeaFor'un asıl amacı arama-kurtarma, çevre koruma, mayın karşı tedbirleri, insani yardım, taraflarca kararlaştırılan diğer görevler ve iyi niyet ziyaretleridir. Karadeniz Bölgesi'nde ülkeler arasında dostluğu ve karşılıklı güven

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Ibid. s. 1-3.

¹⁰⁷ Türk Deniz Kuvvetleri, *Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)*, Ağustos 2015, s. 2.

oluşturmayı amaçlayan bu örgüt, BM ve AGİT kapsamındaki hareketlerde de görevlendirilebileceği gibi diğer uluslararası faaliyetlerde de iştirak edebilir.¹⁰⁸

BlackSeaFor, sadece deniz kuvvetlerinden oluşmakta olup gerektiği takdirde hava ve kara kuvvetlerinden de destek alabilen, bir komuta gemisi ve ona bağlı 4-6 gemilik bir kuvvetten oluşmaktadır. Kurulduğu günden Ocak 2004 tarihine kadar, yılda bir kere aktive edilen bu örgüt, 2004 yılından itibaren yılda iki kez aktive edilmiştir. Ocak 2004'te yapılan bu değişimlere 11 Eylül'de ki saldırıların da etkisi olmuştur. Bununla birlikte, teröre karşı mücadele, kitle imha silahlarına karşı mücadele, insan kaçakçılığına karşı mücadele, uyuşturucu kaçakçılığına karşı mücadele ve plansız aktivasyonlar da BlackSeaFor'un görev tanımına eklenmiştir.¹⁰⁹

BlackSeaFor'un önemini en çok artıran durumlardan biride, ABD ve NATO'nun, Akdeniz'de yürüttüğü Aktif Çaba Operasyonunu Karadeniz'e taşımak isteğine karşı bir tutum sergilemesidir. Bilindiği üzere günümüzde Karadeniz'e siyasi ve askeri anlamda girebilmek, Avro-Atlantik İttifakı'nın birincil hedeflerinden biridir. Ancak Türkiye ve Rusya, ABD'nin NATO aracılığı ile Karadeniz'e girme isteğine pek sıcak yanaşmamaktadırlar. Böylece Türkiye'nin önderliğinde diğer kıyıdaş ülkelerle birlikte kurulan BlackSeaFor, günümüzde Karadeniz Bölgesi'nde çok taraflı bir askeri örgüt haline gelmiştir. BlackSeaFor, Karadeniz Bölgesi'nin güvenli bir ortama dönüştürülmesi ve barışçıl işbirliğinin oluşturulması açısından bölgede önemli bir girişimdir.¹¹⁰

3.2.1.3. Karadeniz Sinerjisi

1 Ocak 2007 tarihinden itibaren Karadeniz'e sınırı olan iki devlet Bulgaristan ve Romanya, Avrupa Birliği üyesi olmuştur. Bu tarihten itibaren AB'nin Karadeniz'e yönelik politikaları da eskisinden daha geniş boyutlu olmağa başlamıştır. İki üyesi ile Karadeniz'e sınır olan AB'ni, Karadeniz Bölgesi'ndeki devletlerin refahı, istikrarı ve güvenliği daha yakından ilgilendirmeğe başlamıştır. Büyük bir nüfusa sahip Karadeniz

¹⁰⁸ Ibid. s. 2-3.

¹⁰⁹ Tüysüzoğlu, op.cit., s. 293.

¹¹⁰ Ibid. s. 294.

Bölgesi'nin bir dizi fırsat ve risklerle karşı karşıya kaldığı malumdur.¹¹¹ Bölge, zengin doğal kaynakları olan Orta Doğu, Hazar Bölgesi ve Orta Asya ile Avrupa'nın arasında, önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Karadeniz Bölgesi, enerji merkezine çevrilme potansiyeline ve Doğu ile Batı arasındaki ulaşımın sağlanmasında ciddi avantajlara sahiptir. Bununla birlikte, Karadeniz yasadışı göç, dondurulmuş ve çözüme ulaşmayan çatışmalar, organize suçların oluştuğu, sınır kontrolünün zayıf olduğu ve birçok çevresel problemi kendinde barındıran bir bölgedir. Böylece Karadeniz Bölgesi, kendine sınırı olan AB'ni de yakından ilgilendirmiştir.¹¹²

AB'nin, bölgeye yönelik stratejik adımlarından biriside Karadeniz Sinerjisidir. Karadeniz Sinerjisi, Avrupa Komşuluk Politikası'nın bir parçası olarak algılanmaktadır. Bu yeni girişimle, Karadeniz Bölgesi'nde, bölgesel işbirliğini arttırmak amaçlanmıştır. Aynı zamanda bu girişimle, bölge devletlerinde pek çok siyasi ve ekonomik reformların yapılmasına yardımcı olmak istenmiştir. 2007 yılında, temelleri atılan Karadeniz Sinerjisinin ilk işi bölgesel işbirliğini teşvik edecek alanların belirlenmesi olmuştur. Karadeniz Sinerjisi'ne göre çevre, ulaşım ve enerji konularına öncelik verilmelidir. Karadeniz Sinerjisi girişimi bir nevi bölgesel bir işbirliğini öngörür. Karadeniz Sinerjisi, bölge devletlerinin birlikte gerçekleştirmek istedikleri projelere destek vermektedir. Her ne kadar AB'nin kendisi doğrudan yatırım konusunda geri planda kalsa da, yatırım yapmak isteyen kurumlardan destek sağlayacağını belirtmektedir. Katılmak isteyen tüm ortak devletlere açık olması ise bölgesel ortaklığın en önemli özelliklerinden biridir. İşbirliğinin daha iyi gelişmesi için bölgede bulunan kurumların (KEİ, Karadeniz Komisyonu, Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası) aktif olarak çalışması da beklenmektedir. Ayrıca örgüte finansal açıdan destek sağlanmasında ortak devletlerden de ciddi beklentilerin olduğunu söyleyebiliriz.¹¹³

Avrupa Komşuluk Politikasının kuvvetlendirilmesi ile Karadeniz Bölgesi'ndeki devletlerin komşuluk politikası gütmesi ve bir serbest ticaret anlaşmasının bölgede işbirliğini yükselteceği ifade edilmiştir. Karadeniz Sinerjisi kapsamında bölgesel

¹¹¹ Cansu Nur Gezer, "Avrupa Birliği Komşuluk Politikası", *İzmir: Ticaret Odası*, 2010, s. 6.

¹¹² Commission Of The European Communities, "Communication From The Commission To The Council and The Parliament, Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative", Brussels, 2007, p. 2.

¹¹³ Aslıhan P. Turan, "AB ve Karadeniz Sinerjisi", *Bilgesam*, 2010, <http://www.bilgesam.org/incele/772/-ab-ve--karadeniz-sinerjisi-/#.W5zqsCQzBIU>, (e.t. 15.09.2018).

kalkınma, ticaret, taşımacılık, enerji, dondurulmuş çatışmalar, demokrasi ve insan haklarına saygı gibi alanlara yoğunlaşmaya önem verileceği bildirilmiştir.¹¹⁴

AB, bölge politikalarında Rusya'yla stratejik ortaklığa ve Avrupa komşuluk politikasına önem vermektedir. AB, Karadeniz Sinerjisi'nin, bu politikalarla ilgili süreci daha iyi yöneteceğine inanmaktadır. Ancak AB, bölgeye yönelik amaçlarını gerçekleştirirken bölgesel güçlerle hem işbirliği hem de rekabet içinde bulunmuştur. Karadeniz Bölgesi'nde, AB'nin, daha etkin olmamasının temel sebebi ise Sovyetlerden sonra Rusya'nın kısa bir sürede güçlenerek tekrar bölgede güçlü bir aktör olarak politikalar üretmesidir.¹¹⁵

3.2.1.4. GUAM-Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü

Post Sovyet devletleri, bağımsızlıklarını elde ettikten sonra eski ekonomik ve siyasi sistemden, yeni pazar ekonomisi ve demokratik yönetim şekline geçmeye başlamışlardır. Post Sovyet Bölgesi'ndeki devletler için bu geçiş süreci olabildiğince sancılı olmuştur. Devletçilik alanında fazla tecrübesi olmayan, bu yeni bağımsızlığı elde etmiş devletler, bir taraftan kendi ülkelerindeki iç sorunları çözmeye çalışırken bir taraftan da dünyadaki alışık olmadıkları yeni sisteme entegre olmaya çaba göstermişlerdir.¹¹⁶ Bu amaçla da Karadeniz Bölgesi'ndeki devletlerden Gürcistan'la, Ukrayna'nın ve bölgeye yakın coğrafi konumda yerleşen Azerbaycan'la, Moldova'nın hükümet başkanları bir araya gelmişlerdir. Bu devletlerin başlıca amacı hem bağımsızlıklarını koruyabilmek ve baskılardan kurtulmak hem de uluslararası sisteme özellikle Avrupa'ya entegre olabilmektir.

Bu devletlerin temsilcileri, Mayıs 1996'da, Viyana'da AKKA Taraf Devletleri Konferansı çerçevesinde bir araya gelerek devletleri arasında daha fazla işbirliği yapılması kararına varmışlardır. 10 Ekim 1997'de, Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova, Strazburg'da gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirvesinde, GUAM Danışma Forumu'nu oluşturmuşlardır. Strasburg Bildirisi'nde, GUAM'ın dört üye devlet

¹¹⁴ Commission Of The European Communities, op.cit., p. 8.

¹¹⁵ Turan, loc.cit.

¹¹⁶ Зейнаб З. Бахтуридзе, Мария Л. Лагутина, “Организация За Демократию и Экономические Развитие - ГУАМ Как Модель Политической Интеграции На Постсоветском Пространстве”, *Политические Науки и Регионоведение*, УДК 327, с. 9.

tarafından uluslararası bölgesel bir örgüt olarak temeli atılmıştır. Üye devletler, kendi aralarında siyasi ve ekonomik işbirliğini geliştirmek ve dünya ile bütünleşme sürecine katılmak amacıyla böyle bir örgütün kurulduğunu açıklamışlardır.¹¹⁷

Örgüt kurulduğu yıldan itibaren Avrupa Birliği ile daha yakın ilişkiler kurmaya başlamış ve çalışmalarında ekonomik kalkınma ve demokrasinin geliştirilmesini ön planda tutmuştur. Üye devletler, Avrupa’da istikrarın ve güvenliğin pekiştirilmesi amacıyla toprak bütünlüğü, sınırların dokunulmazlığı, egemenlik, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayalı olarak birlikte hareket etmenin önemine vurgu yapmışlardır. GUAM, aynı zamanda bilim, kültür ve insani yardım konularına da özel önem vermiştir.¹¹⁸

1999 senesinde, Özbekistan GUAM’a katılmıştır ve böylece örgütün ismi GUUAM olarak değişmiştir. Yalta’da, 2001 yılında, ilk GUUAM Zirvesi düzenlenmiş ve burada GUUAM Şartı kabul edilmiştir. 2001 senesinden itibaren ABD ile GUUAM ilişkileri özellikle ticaret ve taşımacılığın teşvik edilmesi, terörle mücadele ve uyuşturucunun yayılmasına karşı işbirliği alanında ivme kazanmıştır.¹¹⁹ 2005 senesine gelindiğinde Özbekistan örgütten ayrılmıştır ve örgütün adı tekrar GUAM olmuştur. 2006 yılında, Kiev’de yapılan zirvede, GUAM uluslararası örgüt niteliği kazanmıştır ve örgütün adı “GUAM – Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü” (Organization for Democracy and Economic Development) olarak belirlenmiştir.¹²⁰

¹¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/guam-info.tr.mfa>, (e.t. 14.09.2018).

¹¹⁸ Heydar Aliyev Heritage, International Online Library, <https://lib.aliyevheritage.org/tk/5509377.html>, (e.t. 13.09.2018).

¹¹⁹ Рассохин, loc.cit.

¹²⁰ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, loc.cit.

İKİNCİ BÖLÜM

KARADENİZ BÖLGESİ'NDE ENERJİ NAKİL HATLARI

1. ENERJİNİN ÖNEMİ

Enerji, doğal kaynaklar grubu içinde ele alınarak bütün birincil enerji kaynaklarını içermektedir ve iş yapabilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır.¹²¹ Enerji terimi, zamanla sosyal bir nitelik kazanarak iş üretme becerisi, kuvvet ve dinamizm gibi kelimelerle eş anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde enerji, ekonomik ve sosyal kalkınmanın önemli girdisi haline gelmiştir. Enerji, bir ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmesinin en temel ve sürükleyici gereksinimlerinden birisidir. Bu sebeple de enerji tüketimi, sürdürülebilir kalkınmanın en temel kaynaklarının başında gelmektedir. Artık kişi başına düşen enerji tüketimi de aynı kişi başına düşen milli gelir oranları gibi, devletlerin gelişme düzeylerinin göstergesi haline gelmektedir.

Kısaca enerjinin tarihine değinecek olursak, diyebiliriz ki enerjinin tarihi insanlık tarihi ile birlikte başlamıştır. Ancak, enerji kaynaklarının ağırlıklı kullanılması dönemin teknolojisine göre farklılık göstermiştir. 18. yüzyılın başlarında, mekanik buharlı motorun icadı ve aynı yüzyılın sonlarına doğru bu motorların geliştirilmesi ve üretim alanlarında kullanılması, enerji kaynağının değişimine sebep olmuştur. Artık 19. yüzyıla gelindiğinde, buharlı motorlar sadece fabrikalar ve atölyelerde yaygınlaşmakla kalmayıp aynı zamanda trenlerin ve gemilerin de enerji kaynağı olmuştur.¹²² Hatta buhar enerjisinin kullanıma başlanması insanlık tarihi için büyük önem taşımaktadır. Çünkü buhar gücünün üretimde kullanılmasına kadar kullanılan tüm enerjinin büyük bir kısmı, canlıların kas gücü ile yapılmaktaydı.

Böylece Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da gerçekleşen Sanayi Devrimi ile enerji kullanımı bir dönüm noktası yaşamıştır. Zira Sanayi Devrimi sonucunda gelişen makinelerle buhar gücü elde etmek için kömür kullanımına ihtiyaç artmıştır. Genel olarak diyebiliriz ki Sanayi Devrimi ile birlikte teknolojik ilerlemede hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Sanayi Devriminin gerçekleşmesi ve onu takiben endüstri toplumuna

¹²¹ John Allen, *Energy Resources for a Changing World*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, p. 4.

¹²² Daniel Yergin, *Enerjinin Geleceği - Cilt 2*, çev. Ümit Şensoy, İstanbul: Optimist Yayıncılık, 2014, s. 273.

geçişle birlikte, enerjinin kullanım alanları artmış ve enerji kaynaklarına ihtiyaç da günümüze kadar artarak gelmiştir. Üretimin en temel girdisi olan enerji kaynakları, zamanla üretim araçlarının değişmesine bağlı olarak talep oranında değişime uğramışlardır. Kömüre olan ihtiyaç zamanla yerini petrole bırakmıştır, günümüzde ise petrole beraber doğal gazın da üretimde kullanımı artmıştır. Böylece dönemin koşullarına göre enerji kaynaklarına olan ihtiyacın değişmesi enerji politikasını da şekillendirmektedir.

Sonuç olarak insanlık tarihinde enerjiye duyulan ihtiyaç, her dönem için önemli olmuştur. Kas gücünün yetersiz kaldığı alanlarda yeni keşiflere yönelen insanoğlu, gelişimini yeni keşifler ve icatlarla devam ettirmiştir. Günümüzde, devletlerin maddesel gelişiminin enerji kaynaklarına bağımlı olduğu bilinen bir gerçektir. Bu sebeple de tezin bu bölümünde enerjinin önemi, enerji kaynakları ve bu kaynaklar içerisinde doğal gazın yeri, doğal gaz ticaretinde boru hatlarının önemi gibi konulara değinilecektir. Ayrıca bu bölümde Karadeniz Bölgesi'nden geçen hem direk deniz merkezli hem de denizi by-pass eden önemli enerji nakil hatları incelenecektir. Bunun yanı sıra Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan enerji krizleri ve bu krizlerden hem Karadeniz Bölgesi devletlerinin hem de Avrupa devletlerinin ne yönde etkilendiklerine de değinilecektir. Böylece tezin ikinci bölümünde, enerji nakli açısından Karadeniz Bölgesi'nin ne denli önemli bir jeopolitik konuma sahip olduğu incelenecektir.

1.1. ENERJİ KAYNAKLARI

Enerji kaynakları birçok özelliklerine göre sınıflandırılabilir. Ancak genellikle enerji kaynakları devamlılıklarına göre yenilenemeyen ve yenilenebilir kaynaklar olarak sınıflandırılmaktalar.

Yenilenemeyen enerji kaynakları, bir kez kullanıldıkta yenilenemeyen kaynaklardır. Aslında bu çeşit kaynaklara hiç yenilenemeyen kaynaklar diyemeyiz çünkü dünyada yenilenemeyen kaynak yoktur. Sadece bu kaynakların yenilenmesi çok uzun bir zaman gerektirir. Böylece gelecekte tükenebileceği öngörülen, kısa sürede kendini yenileyemeyen ve insanında üretmediği bu kaynaklar yenilenemeyen kaynaklar grubunu oluşturur. Bu çeşit kaynaklara kömür, petrol ve doğal gaz gibi kaynakları örnek verebiliriz.

Yenilenebilir enerji kaynakları ise kullanıldıkça kendini yenileyebilen kaynaklardır.¹²³ Yenilenebilir enerji kaynakları doğadan elde edilmektedir. Doğadan gelen ve enerji üretimine kaynaklık edebilen bu kaynaklar birçok şekilde karşımıza çıkmaktadırlar. Güneş ışığı, rüzgarlar, yağmurlar, dalgalar gibi doğal kaynaklar yenilenebilir enerji kaynaklarını oluşturmaktadırlar. Yenilenebilir enerji kaynakları, tükenmeyen kaynaklar olarak ta bilinmektedir. Her ne kadar böyle tanımlansa da bu kaynaklar sonsuz değildir sadece tüketildiği kadar çoğalan enerji kaynaklarıdır.¹²⁴

Bu çalışma esnasında yenilenemeyen enerji kaynaklarından sadece doğal gaz incelenecektir. Konuyu sınırlandırma bilmek açısından diğer yenilenemeyen ve yenilenebilir enerji kaynakları inceleme alanı dışında tutulacaktır. Sadece doğal gazın incelenme sebebi ise küresel enerji politikalarının genel olarak petrol ve doğal gaz üzerinden belirlenmesidir. Bu iki enerji kaynağından sadece doğal gazın incelenme sebebi ise son zamanlarda, Karadeniz Bölgesi'nde, yaşanan enerji siyasetinin ağırlıklı olarak doğal gaz üzerinden yapılmasıdır. Ayrıca günümüzde doğal gazın uluslararası pazarlara ulaştırılmasında da küresel anlamda bir rekabet yaşanmaktadır.

1.1.1. Enerji Sektöründe Doğal Gazın Yeri

Toplumsal yaşamlarımızı sürdürülebilmemiz açısından enerjinin önemi tartışılmaz bir gerçektir. Enerji, insanlık tarihinin tüm süreçleri için vazgeçilmez bir girdi olmuştur. Günümüzde de enerji sanayi, ulaştırma, konut, ticarethane gibi sektörlerde yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Böylece kullanılan enerji, birçok enerji kaynağından elde edilmektedir. Günümüzde ağırlıklı olarak kullanılan bu enerji kaynaklarından birisini de doğal gaz oluşturmaktadır. Doğal gaz, dünyada tüketilen birincil enerji kaynaklarının dörtte birine yakını oluşturmaktadır (Grafik 1).

Esasen elektrik üretiminde kullanılan doğal gaz, kömürle petrolden sonra en çok tüketilen enerji kaynağıdır. Doğal gaz, dünya birincil enerji tüketimi içinde %24,1'lik bir oranla üçüncü sırada yer almaktadır. Günümüze kadar, Uluslararası Enerji Ajansı, ABD Enerji Enformasyon İdaresi, BP gibi çeşitli uluslararası kurumlar tarafından

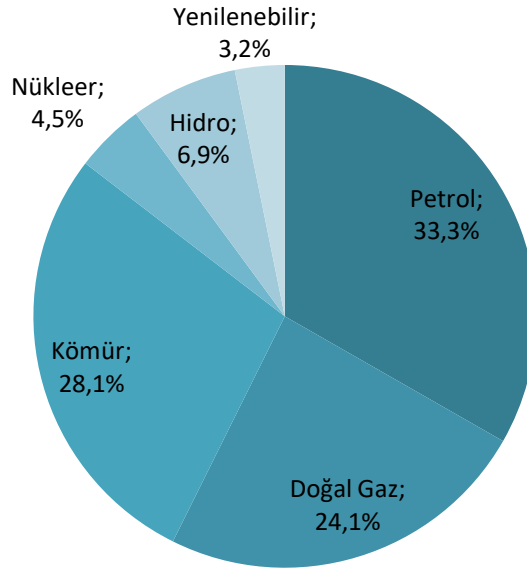
¹²³ Essam E. Khalil, "The Role of Solar and Other Renewable Energy Sources on the Strategic Energy Planning: AFRICA'S Status & Views", *ASHRAE Transactions*, V. 118, I. 1, 2012, s. 64.

¹²⁴ Henrik Lund, *Renewable Energy Sources The Choice and Modelling of 100% Renewable Solutions*, California: Elsevier Press, 2010, s. 7.

yapılan farklı projeksiyonlar esasında öngörülen o ki doğal gaz, enerji tüketimi içindeki yerini uzun dönem koruyacak ve hatta ilerleyen zamanlarda doğal gaza olan talep artacaktır.¹²⁵

2017 yılı verilerine göre dünyada bulunan doğal gaz rezervleri 193,5 trilyon metreküp olarak açıklanmıştır. Orta Doğu Bölgesi %40,9'luk bir oranla en çok doğal gaz rezervine sahip bölgedir. Avrasya'da bu oran %30,6 olmasına karşın Avrupa sadece %1,5 oranında rezerve sahiptir. Orta Doğu ve Avrasya'nı ise sırası ile Asya Pasifik %10, Afrika %7,1, Kuzey Amerika %5,6 ve Orta ve Güney Amerika %4,2'lik bir oranla takip etmektedir.¹²⁶

Grafik 1: 2017 Yılı Küresel Birincil Enerji Tüketim Oranları

Kaynak: Türkiye Petrolleri, 2017 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu, 2018, s. 4.

Küresel doğal gaz talebi ise 2017 yılı verilerine göre 3,6 trilyon metreküp olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2016 yılına göre %3 civarında artmıştır. Talep artışı Avrupa kıtasında %5,5 oranında, Avrasya'da ise %0,6 civarında gerçekleşmiştir. Uluslararası Enerji Ajansının hesaplamaları doğrultusunda, küresel boyutta doğal gaz talebinin 2023'e kadar her yıl %1,6 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Doğal gaz ticareti ise 2017 yılında, 1.134,1 milyar metreküp olarak gerçekleşmiştir. Doğal gaz ticaretindeki bu oran 2016 yılına göre %5,8 civarında artmıştır. Boru hatları ile yapılan ticaret ise

¹²⁵ Türkiye Petrolleri, 2017 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu, 2018, s. 4.

¹²⁶ Ibid. s. 20.

dünya genelinde %3,6 oranında artmıştır. Uluslararası Enerji Ajansının verilerine göre dünya genelinde doğal gaz ticareti 2017 yılından itibaren de artmaya devam edecektir.¹²⁷

Ekonomileri hızlı bir şekilde büyüyen devletlerin enerjiye olan ihtiyaçları giderek artmaktadır. Bu durum da haliyle devletleri düşük maliyetli ve kesintisiz enerji sağlamak için harekete geçirmektedir. Durumun farkında olan enerji üreten bazı devletler ise yeri geldiğinde enerjini bir politika aracı olarak da kullanmaktan çekinmemektedirler. Bu sebeple de enerjide dışa bağımlı devletler, enerji tedarikçilerini çeşitlendirerek enerji güvenliklerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Enerji, ülke girdilerine önemli katkılar sunmakla birlikte, dış denge üzerinde de önemli ağırlığı olan bir sektördür. Genel olarak diyebiliriz ki enerji sektörü politik değişikliklere son derece duyarlı bir sektördür ve belki de bu duyarlılık günümüzde baş veren enerji mücadelelerinin sebeplerini de açıklamaktadır.

2. ENERJİ NAKLİNDE BORU HATLARININ ÖNEMİ

Enerji temininin ve kullanımının devletler açısından ne denli önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Ekonomik ve sosyal gelişimle birlikte güvenliğin de önemli öğelerinden biri olan enerjinin, kaynak ülkeden talep eden ülkeye ulaşımı da bir o kadar önemlidir. Bu durum ise devletler arasında enerjinin farklı ulaşım türleri ile naklini gerektirmektedir. Tarihten günümüze kadar enerji nakli farklı yollarla gerçekleştirilmiştir. Ancak günümüzde yüksek maliyetli olmasına karşın en çok tercih edilen enerji nakli türü boru hatlarıdır. Boru hatları, işletme aşamasında daha ekonomik olma özellikleri ve yapılan yatırımların maliyetini kısa sürede geri kazandırdıkları için devletlere büyük avantajlar sağlamaktadırlar. Ayrıca boru hatları ile enerji nakli daha hızlı ve güvenilir bir biçimde gerçekleşmektedir.¹²⁸

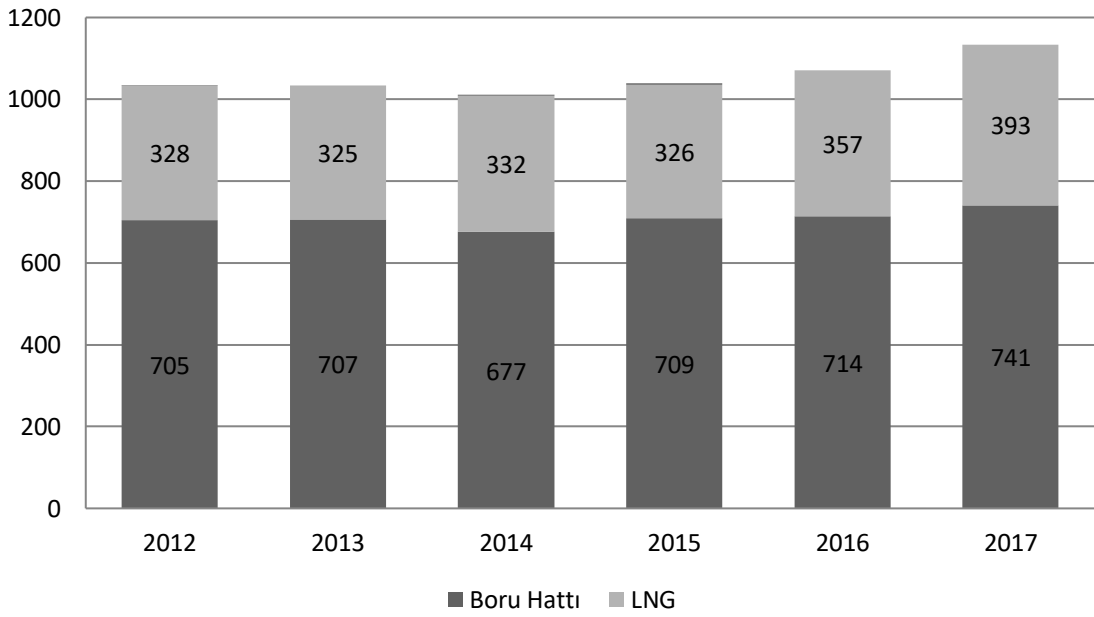
Enerji boru hatları, dökme yüklerin taşımacılığında kullanılmaktadır. Genellikle ham petrol, doğal gaz, işlenmiş petrol ve kömür gibi madenler boru hatları ile taşınabilmektedir. Ancak boru hatlarının esas kullanım alanları ham petrol ve doğal gaz

¹²⁷ Ibid. s. 24-26.

¹²⁸ Hakan Akın, *Türkiye 'de Enerji Boru Hattı Taşımacılığında Güvenlik*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, 2015, s. 4.

taşımacılığı ile ağırlıklıdır. Haliyle enerji boru hatları denilince daha çok ham petrol ve doğal gaz nakil hatları akla gelmektedir. Enerji boru hatları, ham petrol ve doğal gazın ulusal veya uluslararası alanda üretici ülkelere tüketici ülkelere naklini sağlayan ulaşım türüdür diyebiliriz. Günümüzde boru hatları ile yapılan enerji ticareti yaygınlaşmış durumdadır. Özellikle yapılan doğal gaz ticaretlerini inceleyecek olursak, boru hatları ile yapılan ticaret hacminin daha yüksek olduğu görülür (Grafik 2).

Grafik 2: 2012-2017 Küresel Doğal Gaz Ticareti (milyar metreküp)

Kaynak: Türkiye Petrolleri, 2017 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu, 2018, s. 26.

Enerji ticaretinde boru hatlarının yoğun kullanılması beraberinde bir takım avantajları getirdiği gibi sorunları da getirmektedir. Günümüzde, özellikle bu hatların güvenliğini temin etmek önde gelen sorunlardan birisidir. Bu sebeple de coğrafya, boru hatlarının güzergahında önemli rol oynamaktadır. Özellikle doğal gazın taşınmasında jeopolitiğin etkisi kendini açık bir şekilde göstermektedir. Bunun en büyük nedeni, doğal gazın petrol kadar esnek bir taşıma fırsatlarına sahip olmamasıdır. Doğal gaz, çoğunlukta boru hatlarıyla taşındığı için bu hatların geçtiği bölgelerde önem kazanmaktadır. Böylece doğal gazın üretici ülkeden, tüketici ülkeye güvenli bir şekilde boru hatları ile nakli gerekmektedir. Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitik konumu bu noktada çok önemlidir. Zira bölge, enerji zengini ülkelerle, enerjide dışa bağımlı ülkeler arasında bir köprü rolü oynamaktadır. Karadeniz Bölgesi'nde zamanla artan enerji nakil

hatları ve yaşanan boru hatları mücadeleleri, bir nevi jeopolitiğin enerji ticaretine olan etkisinin de ispatıdır.

2.1. BORU HATLARININ POLİTİKAYA ETKİSİ

Boru hatlarının politik önemi zaman içinde büyük değişikliğe uğramıştır. Uzun zaman önce, boru hatlarıyla sadece petrolün küçük bir kısmı taşınırken, boru hatları ekonominin bir alt dalı olarak değerlendirilmiş ve stratejik, politik gibi değerlerine neredeyse hiç değinilmemiştir.¹²⁹ Boru hatları aracılığıyla petrol ve doğal gaz ticaretinin artmasıyla birlikte, boru hatlarının taşıdığı önemde zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Günümüzde boru hatları, üreticiyi yalnızca pazara bağlamakla kalmayıp, aynı zamanda devletlerarasında siyasi amaç için kullanılabilirler. Zira boru hatlarının aktörler arasında güç politikasının bir aracı olarak kullanıldığı da bilinen bir gerçektir. Nitekim zaman-zaman özellikle Rusya tarafından enerjinin dış politika aracı olarak kullanıldığına da şahit olunmuştur. Rusya'nın, doğal gazı hem yakın çevresindeki devletlere hem de AB'nin bazı üye devletlerine karşı bir dış politika aracı olarak kullandığına dair bilgilere çalışmanın ilerleyen kısmında değinilecektir. Nitekim bu doğal gaz krizlerinden sonra Karadeniz Bölgesi'nde boru hatları mücadelesinin başladığını da vurgulasak yerinde olur.

Enerji boru hatlarının artık jeopolitik bir değer kazandığı çağımızda, haliyle enerji kaynakları ve bu boru hatlarının kontrolü üstünde mücadelelerde yaşanmaktadır. Küresel ve bölgesel güçlerin, özellikle kendi çevrelerindeki boru hatları üzerinde kontrol sağlama amacıyla mücadele ettikleri, atılan politik adımlardan da görülmektedir.¹³⁰ Boru hattı ve güzergahları üzerinde sağlanan kontrol, bu devletlere stratejik bölgeleri kontrol altında tutabilmek için ilave güç kazandırır. Bu nedenle, bölgesel tedarikçiler ve yabancı yatırımcılar, çok yüksek maliyetli ve hayata geçmesi zor görünen projelerde bile rekabete girmekten çekinmemektedirler.¹³¹ Ayrıca, artan enerji talebi ve enerji kaynaklarının ihracatı, boru hattı politikasının stratejik önemi ile birlikte

¹²⁹ Adam N. Stulberg, "Strategic Bargaining and Pipeline Politics: Confronting the Credible Commitment Problem in Eurasian Energy Transit", *Review of International Political Economy*, V. 19, N. 5, 2012, p. 811.

¹³⁰ Jeffrey A. Frieden, "International Investment and Colonial Control: A New Interpretation", *International Organization*, V. 48, N. 4, 1994, p. 559-564.

¹³¹ Stulberg, loc.cit.

ekonomik önemini de ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, boru hattı politikasına katılan taraflar, siyasi güç elde etmenin yanı sıra ekonomik gelirden sağlamak açısından rekabet etmektedirler.

2.2. BORU HATLARININ OLUŞTURDUĞU BAĞIMLILIK

Boru hatları, güzergah boyunca tedarikçi ve tüketici arasında önemli bir koridor oluşturmaktadır. Alternatif boru hattının olmaması ve yeni bir boru hattı inşaatının maliyetli olması, doğal bir şekilde tedarikçi lehine tekel oluşturmaktadır. Bir bölgede tek tedarikçinin bulunması ve alternatif boru hatlarının yokluğu, tedarikçinin bu durumu politik çıkar amacıyla kullanmasına zemin oluşturmaktadır. Ayrıca böyle durumlarda tedarikçi sadece politik değil ekonomik olarak da avantaj sağlamaktadır.¹³² Fiyat rekabetçiliğinin eksikliği, devletlerarası ilişkilerin durumuna göre bir fiyatlandırma mekanizmasının yaranmasına neden olmaktadır.¹³³ Aslında doğal gaz ticareti piyasa fiyatları doğrultusunda yapılmaktadır. Ancak eski Sovyet devletlerinin bağımsızlık sonrası Rusya ile yaptıkları doğal gaz ticaretinde, ikili ilişkilere göre fiyatların değiştiği görülmektedir.¹³⁴

Bunun dışında, alternatif kaynakların yokluğunda doğal gaz kesintilerinin ciddi sonuçlar doğurduğu da görülmüştür. Boru hatlarından geçen doğal gaz kesintileri, talep merkezinde bulunan ve tek tedarikçiye bağımlı ülkeleri ciddi boyutta etkilemektedir. Şüphesiz ki tüketici tedarikçiye bağımlı olduğu gibi tedarikçide tüketiciye bağımlıdır. Bu nedenle, doğal gaz kesintileri, tüketiciyi etkilediği gibi tedarikçiyi de etkilemektedir. Ancak asimetrik karşılıklı bağımlılık durumunda, tüketici tedarikçiden farklı olarak daha fazla zarar görmektedir. Buna sebep ise tüketicinin tedarikçiye yoğun bir şekilde bağımlı olmasıdır. Eğer tedarikçi alternatif pazarlara sahipken, tüketicinin alternatif tedarikçisi yoksa bu durum tüketiciyi tedarikçi karşısında daha bağımlı hale getirir.

¹³² Richard E. Ericson, "Eurasian Natural Gas Pipelines: The Political Economy of Network Interdependence", *Eurasian Geography and Economics*, V. 50, N. 1, 2009, p. 28.

¹³³ Jonathan P. Stern, "Is There a Rationale for the Continuing Link to Oil Product Prices in Continental European Long-Term Gas Contracts?", *International Journal of Energy Sector Management*, V. 1, I. 3, 2007, p. 221-229.

¹³⁴ Glenn Kates, "Russian Gas: How Much Is That?", *Radio Liberty*, <https://www.rferl.org/a/russian-gas-how-much-gazprom/25442003.html> (e.t. 13.12.2018).

Böyle bir duruma Doğu Avrupa ve eski Sovyet devletlerinin Rusya doğal gazına olan bağımlılığını örnek olarak verebiliriz.

AB üye devletlerinin, Rusya doğal gazına olan bağımlılığının oluşturduğu sorun esasen iki yönlüdür. İlk sorun, ithal edilen doğal gaz tedarikçisinin tekel olmasıdır ki bu devlet bilindiği üzere Rusya'dır. İkinci ve en önemli sorun ise bu tedarikçiyle transit devletlerin arasında bazı siyasi sorunların yaşanmasıdır. Aslında bu transit devletleri de doğal gaz talebinde Rusya'ya ciddi oranda bağımlılar. Ayrıca transit konumunda bulunan devletler kendi topraklarından geçen doğal gaz boru hatları için ücrette almaktalar. Ancak bu gibi çıkarlara rağmen bile ekonomilerine, egemenliklerine ve güvenliklerine karşı doğrudan tehdit oluşunca, ticari ilişkilerde askıya alınabilmektedir.¹³⁵ Böylece doğal gaz boru hatları söz konusu olunca, herhangi bir siyasi kriz domino etkisine yol açmaktadır. Üreticiyle transit devlet arasında yaşanan bir sorun direk tüketiciyi etkilemektedir. Özellikle eğer üretici olan devlet, enerjini dış politikada bir koz haline getirmeye alışmışsa, bu gibi durumlar sürekli yaşanabilir.

3. KARADENİZ BÖLGESİ'NDEN GEÇEN ÖNEMLİ DOĞAL GAZ BORU HATLARI

Karadeniz Bölgesi enerji naklinde daha Soğuk Savaş Dönemi'nde de güzergah olarak kullanılmaktaydı. Ancak Soğuk Savaş Dönemi'nde bölgede doğal gaz ihracatçısı olarak SSCB, ithalatçı ülkeler olarak ise Avrupa'da bulunan eski komünist ülkelerdi. Her ne kadar Soğuk Savaşın bitimine yakın Batı bloğunun bazı ülkeleri de SSCB'den doğal gaz ithal etmeye başlasalar da ihracatçı yine değişmemişti. Ancak Soğuk Savaştan sonra bağımsızlığını elde eden ve enerji kaynakları ile seçilen Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan gibi ülkeler artık Rusya'ya karşı enerji ihracatında rakip olmaya başlamıştılar.

Soğuk Savaşın bitmesi bilindiği üzere iki kutuplu sistemin de sonunu getirmişti. Artık Batı bloğunun ülkeleri gibi eski Doğu bloğunun ülkeleri de kapitalist sisteme entegre olmaya çalışmıştılar. Haliyle enerji ticareti de bloklar arası ticaretten ziyade bölgesel ve küresel boyutta bir ticarete dönüşmüştü. Karadeniz ise eskiden iki blok

¹³⁵ Ericson, op.cit., p. 29.

arasında kalan iç denizden artık çevre ülkeleriyle birlikte bir bölge olmaya başlamıştır. Böylece Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitiği, Soğuk Savaştan sonra hızlı bir şekilde değişmeye başlamıştır. Karadeniz jeopolitiğinin değişiminde enerjinin de büyük bir etkisi olmuştur. Günümüzde doğal gaz bir dış politika aracı haline gelmiş ve doğal gaza olan talebin de gün geçtikçe arttığı bilinen bir gerçektir. Zira Karadeniz Bölgesi artık enerji boru hatları için bir kavşak haline gelmiştir. Bu sebeple de tezin bu bölümünde Karadeniz Bölgesi'nden geçen önemli doğal gaz boru hatları incelenecektir.

3.1. DİREK KARADENİZ'DEN GEÇEN DOĞAL GAZ BORU HATLARI

Soğuk Savaş sonrasında, enerji ticareti açısından Karadeniz jeopolitiğinin uluslararası gündeme girmesinde, Mavi Akımın büyük bir etkisi olmuştur desek yanılmayız. Zira Karadeniz'in kıyısında bulunan ülkeler üzerinden geçen boru hatlarıyla birlikte, artık Karadeniz'in kendisinde boru hatları taşımacılığında transit olarak kullanılabilir hale gelmiştir. Zira Türk Akımı projesi de bu amaçla ortaya atılmıştır. Hem Mavi Akım hem de Türk Akımı Karadeniz jeopolitiğinin önemini ortaya çıkaran boru hatları olmuştular. Bu sebeple de tezin bu bölümünde her iki boru hattıyla ilgili etraflı bilgi verilecektir.

3.1.1. Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı

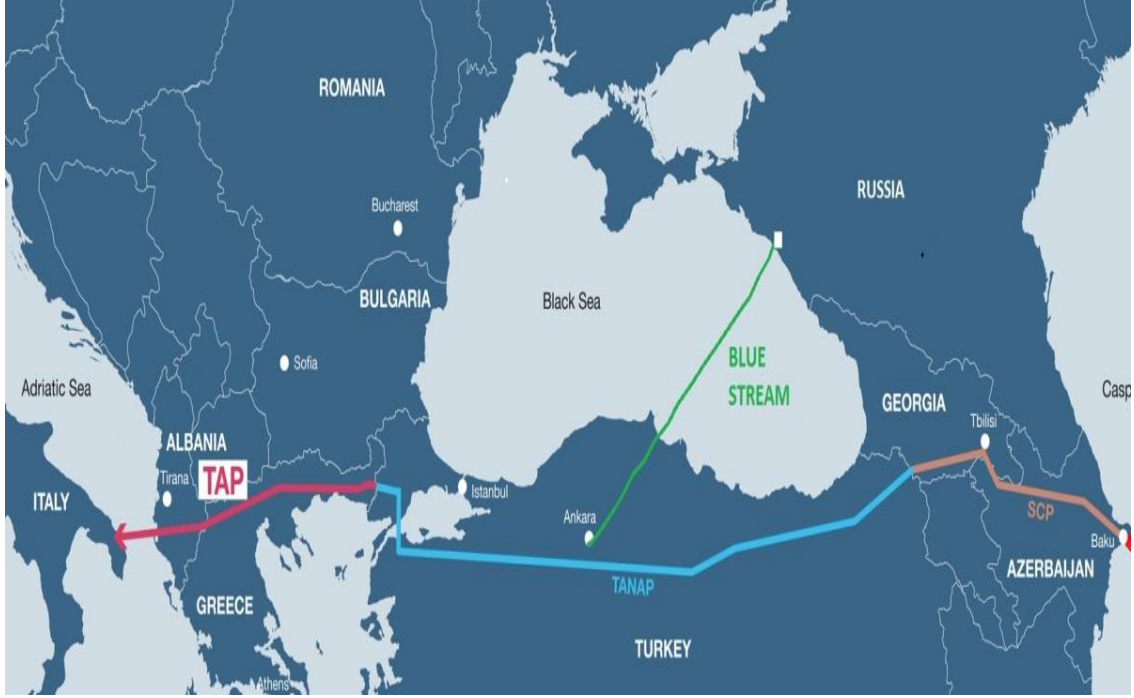
Mavi Akım, haritadan da görüldüğü üzere arada hiçbir transit ülke olmadan, direk Karadeniz'i geçerek, Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında faaliyette olan bir doğal gaz boru hattıdır (Harita 3). Mavi Akım Anlaşması, 15 Aralık 1997 yılında, BOTAŞ ve Gazexport arasında imzalanmıştır. Türkiye ile Rusya arasında imzalanan bu 25 yıllık doğal gaz alım-satım anlaşmasına göre, her yıl 16 milyar metreküp Rus doğal gazı Türkiye'ye nakledilecektir.¹³⁶

Mavi Akım boru hattı, Rusya'nın Stavropol bölgesindeki İzobilnoe ilçesinden başlayarak Türkiye'nin başkenti Ankara'ya kadar devam etmektedir. Rusya ile Türkiye

¹³⁶ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> (e.t. 14.01.2019).

arasında hem kara hem de denizden geçen toplam uzunluğu 1213 km olan boru hattı döşenmiştir. Bu boru hattının 396 km'lik kısmı her biri 24 inç çapında paralel 2 hat olmak üzere Karadeniz'in 2150 metre derinliğinden geçerek, Türkiye'ye ulaşmaktadır. Mavi Akım boru hattı ile Şubat 2003'den itibaren günümüze kadar, doğal gaz ticareti gerçekleştirilmektedir.¹³⁷

Harita 3: Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı Güzergahı

Kaynak: The London School of Economics and Political Science,
<https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2014/12/18/who-are-the-winners-and-losers-from-the-cancellation-of-the-south-stream-pipeline/> (e.t. 13.12.2018).

Mavi Akım'da kullanılan boru hatlarının inşaatını, Gazprom şirketi ile İtalya'nın ENI şirketi ortak yürütmüştür. Boru hatlarının Rusya topraklarından geçen kısmını Gazprom, Karadeniz'in altından geçen kısmını Gazprom ve ENI ortaklığıyla kurulan Blue Stream Pipeline Company B. V. ve Türkiye'deki kısmını ise BOTAŞ işletmektedir. Mavi Akım boru hattının Rusya içerisindeki kısmı, İzobilnoe ilçesinden Karadeniz'in kıyısında bulunan Beregovaya Kompresör İstasyonuna kadar 373 km uzunluğunda bir boru hattından oluşmaktadır. Beregovaya Kompresör İstasyonundan Durusu Terminali'ne kadar Karadeniz'in altından geçmektedir. Samsundan 60 km gibi

¹³⁷ Gazprom Export, <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/transportation/> (e.t. 14.01.2019).

bir mesafede bulunan Durusu Terminali'nden Ankara'ya kadar ise 48 inç çapında bir boru hattı ile doğal gaz iletilmektedir.¹³⁸

Mavi Akım boru hattı ile 2003 yılının Şubat ayından itibaren doğal gaz nakli yapılmasına bakmayarak, hattın resmi açılışı 17 Kasım 2005 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Resmi açılış töreni Türkiye Cumhuriyetinin Durusu Terminalinde yapılmıştır. Törene dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin ve İtalya Başbakanı Silvio Berlusconi katılmışlardır. Boru hattının yıllık kapasitesi 16 milyar metreküp olarak hesaplanırsa da ilk yıllarda bu rakama ulaşılmamıştır.¹³⁹ Ancak 2017 yılında, 15 milyar 800 milyon metreküp doğal gaz Mavi Akımla Rusya'dan Türkiye'ye nakledilmiştir. Aynı yıl Türkiye Rusya'dan toplam 29 milyar metreküp doğal gaz ithal etmiştir ki bu ticaretin %55'lik bölümü Mavi Akımla gerçekleştirilmiştir. Genel olarak 2018 yılının verilerine bakacak olursak, toplam 15 yılda Mavi Akımla Türkiye'ye nakledilen doğal gaz miktarı 158 milyar metreküptür. Bu rakamlar doğrultusunda diyebiliriz ki Rusya'dan Türkiye'ye gelen doğal gazın büyük kısmı Mavi Akımla gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁰

Mavi Akımın önemini ortaya çıkaran bazı sebepler var ki günümüzde de bu bulgular ağırlığını korumaktadır. Öncelikle, Mavi Akıma kadar Rusya'dan Türkiye'ye gelen doğal gaz Ukrayna üzerinden geçmekteydi. Rusya, sadece Türkiye'ye değil Avrupa'ya da enerji ihracatının büyük kısmını Ukrayna üzerinden gerçekleştirmekteydi. Böylece Mavi Akımla Karadeniz direk olarak boru hattı taşımacılığında kullanılmıştır. Türkiye tarafından ülkeyi Rusya'ya enerji konusunda bağımlı hale getirecek bir proje olduğu da sık-sık tartışma konusu olmuştur. Hatta diyebiliriz ki bu eleştiri 2000'li yılların ortalarından günümüze kadar gündemde yerini korumuştur. Mavi Akım, aynı zamanda Türk – Rus ilişkilerini de yakından ilgilendiren bir konu olmuştur. Bu sebeple de iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin sürdüğü dönemde NABUCCO projesine karşı olarak Mavi Akım 2 projesi de gündeme gelmiştir. Ancak 2007 yılında Güney Akımının ilanı

¹³⁸ Göknil Erbaş Doğan, “Karadeniz Bölgesinde Boru Hatları Jeopolitiği”, *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, C. 15, S. 57, 2018, s. 21.

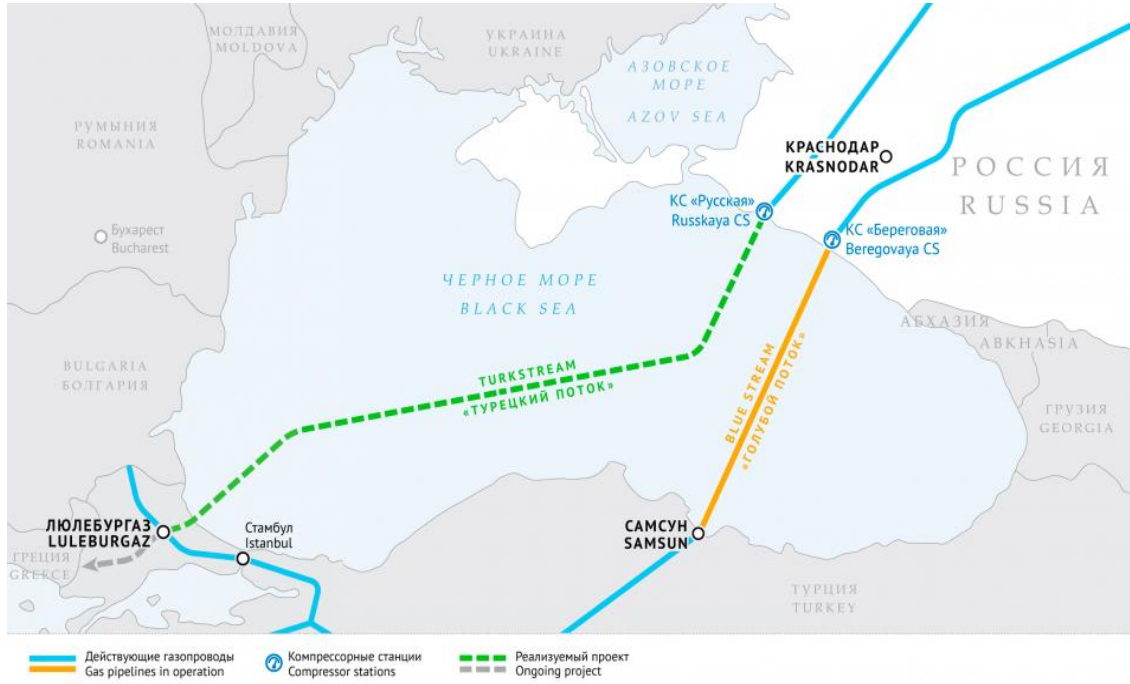
¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Enerji Enstitüsü, <https://enerjienstitusu.org/2018/03/01/mavi-akim-boru-hatti-15-yilini-doldurdu/> (e.t. 14.01.2019).

ile birlikte bu girişim rafa kaldırılmıştır.¹⁴¹ Güney Akımı projesinin iptalinden sonra gündeme gelen ve günümüzde de inşaatı devam eden Türk Akımı projesi, Karadeniz'in enerji naklindeki önemini de tekrar ortaya koymuştur.

3.1.2. Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı

Harita 4: Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı Güzergahı

Kaynak: Gazprom Export, <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/> (e.t. 23.01.2019).

2013 yılında, Ukrayna'da meydana gelen iç karışıklık ve Rusya'nın da bu durumu kullanarak Kırım'ı kendi sınırlarına dahil etmesi, iki ülke arasındaki ilişkileri iyice bozmuştur. Bu olaydan sonra ABD ve AB, Rusya'ya karşı bir takım ticari kısıtlamalar kararı almıştır. Aynı zamanda Rusya ile Ukrayna ilişkileri de bozulmuş ve bu durum Rusya'nı enerji ticareti gerçekleştirebilmesi açısından alternatif yollar arayışına itmiştir. Bilindiği üzere Rusya, Avrupa'ya ihraç ettiği doğal gazın büyük bir kısmını Ukrayna üzerinden gerçekleştirmekteydi. Ancak meydana gelen bu olaylardan sonra, Rusya, Ukrayna'nı devre dışı bırakacak Güney Akımı projesini ilan etmiştir ki bu projede daha sonra rafa kaldırılmıştır. Bulgaristan'dan geçmesi planlanan Güney Akımı

¹⁴¹ Erbaş Doğan, loc.cit.

projesi iptal edilince, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Türk Akımı projesini öne sürmüştür.

Türk Akımı projesi ile Rus doğal gazının boru hatlarıyla Karadeniz'in altından geçerek önce Türkiye'ye ulaştırılması, buradan da Avrupa'ya ihraç edilmesi planlanmıştır. Proje iki ayrı boru hattından oluşmaktadır ve her bir hat yıllık 15,75 milyar metreküp doğal gaz taşıyacak kapasiteye sahip olacak şekilde planlanmıştır. Böylece haritadan da görüldüğü üzere Rusya'dan transit ülkeleri devre dışı bırakarak Türkiye'ye doğal gaz nakleden yeni bir boru hattının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Harita 4). Ayrıca Türk Akımı projesi, Mavi Akım'dan farklı olarak Türkiye'ni enerji ticaretinde transit ülke konumuna da getirmektedir. Türk Akımı Projesi ile amaçlanan yıllık Türkiye'ye gelecek olan doğal gaz miktarı 31,5 milyar metreküptür.¹⁴²

Denizden geçen iki hattın inşası ve işletimi Gazprom tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye sınırları içerisinde ki kara kısımdaki boru hatlarından Türkiye'ye doğal gaz sağlayacak olan hattın inşası ise BOTAŞ tarafından üstlenilmiştir. Ancak kara bölümünde ki Avrupa'ya doğal gaz nakli yapacak olan hattın inşası, %50'lik paylara sahip Rusya ve Türkiye'nin önerdiği şirketler tarafından yeni kurulacak ortak bir şirket tarafından gerçekleştirilecektir.¹⁴³

Türk Akımının deniz alanında ki 910 km'lik her iki hattının inşaatı, Karadeniz'in 2200 metre derinliğinden geçerek tamamlanmıştır. Kara kısmında ki planlanan 180 km'lik bölümünde ise çalışmalar devam etmektedir. Türk Akımının 2019 yılının sonlarına doğru doğal gaz iletecek duruma gelmesi planlanmaktadır.¹⁴⁴ Türk Akımının Avrupa'ya doğal gaz taşıyacak olan ikinci hattının güzergahı ise Bulgaristan, Sırbistan ve Macaristan'dan geçeceği planlanmaktadır.¹⁴⁵ Ancak bu konu ile ilgili Rusya'nın ciddi endişeleri var. Rusya'nın endişesi Brüksel'in siyasi sebeplerle kararlar almasından yanadır ki Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'de özellikle güneydoğu Avrupa ülkelerinden bu konuda bir garanti almalarını talep etmektedir.¹⁴⁶ En önemli sorunlardan birisi AB Komisyonunun almış olduğu karardır ki bu karara esasen, AB

¹⁴² T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, loc.cit.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Gazprom Export, <http://www.gazpromexport.ru/projects/6/> (e.t. 23.01.2019).

¹⁴⁵ Enerji Enstitüsü, <http://enerjiinstitutusu.de/2019/02/04/sirbistan-turk-akimi-calismalarini-bu-yil-sonuna-kadar-tamamlayacak/> (e.t. 23.01.2019).

¹⁴⁶ Enerji Enstitüsü, <http://enerjiinstitutusu.de/2019/01/16/ab-ulkeleri-brukselin-turk-akimi-planlarini-bozmayacagi-konusunda-garanti-almali/> (e.t. 23.01.2019).

ülkeleri enerji ithalatı sürecinde enerji üreten ve tedarikçiliğini yapan firmaların farklı olduğuna dikkat etmelidirler. Bu karar, AB tarafından enerjide tekelleşmeye karşı alınan bir önlemdir. Gerçi Türkiye açısından bakacak olursak, projenin Türkiye'ye ait olan kısmında hem üretici hem de tedarikçi Gazprom şirkettir.¹⁴⁷ Projenin Avrupa'ya doğal gaz iletecek kısmında ise yoğun bir enerji diplomasisi devam etmektedir.

Genel olarak değerlendirecek olursak Türk Akımı projesi, hem Rusya'nın hem de Türkiye'nin enerji alanında ellerini güçlendirecek bir projedir. Zira Rusya, son zamanlarda ilişkileri bozulan Ukrayna'nın yerine, siyasi ve ekonomik ilişkileri son derece iyi olan Türkiye aracılığı ile AB'ye doğal gaz ihraç etmeye devam edecektir. Ayrıca Rusya, Avrupa'ya kuzeyden giden enerji nakil hatlarının yanı sıra Türkiye üzerinden, güneyden de enerji ihraç edecektir. Türkiye ise enerji ithalatında ki güvenliğini bir nebze daha iyileştirmiş olacaktır. Bu proje ile birlikte Türkiye artık Rusya'dan aracı olan bir ülke olmadan doğal gaz tedarik edecektir ki bu durum en başta Türkiye'ni transit ülkelere ödeme vermekten kurtaracaktır. Ayrıca Türk Akımı, Avrupa'ya doğal gaz naklini amaçlayan bir proje olduğundan, Türkiye'ni enerji sahasında transit ülke konumuna getirecektir. Böylece Türkiye, ileride jeopolitik konumunun avantajlarını iyi kullanarak enerji merkezine de çevrilebilir.

3.2. KARADENİZ'İ BY-PASS EDEN DOĞAL GAZ BORU HATLARI

Enerji ticaretinde Karadeniz'in deniz kısmı kullanıldığı gibi denize kıyısı olan ülkelerde tercih edilmekteler. Daha Soğuk Savaş Dönemi'nden itibaren SSCB'nin ürettiği doğal gaz, Ukrayna üzerinden Avrupa'ya taşınmaktaydı. Soğuk Savaştan sonra ise Ukrayna gibi Türkiye'de transit ülke konumuna gelmiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya'yla birlikte Azerbaycan ve Türkmenistan gibi doğal gaz rezervleri olan ülkelerde bağımsızlığını elde ederek enerji kaynaklarını ihraç etmeye başlamışlardır. Karadeniz Bölgesi ise doğal gaz ihracatçısı ülkelerle ithalatçı ülkeler arasında köprü konumuna gelmiştir. Günümüzde Karadeniz'in hem kuzeyinden hem güneyinden hem de direk denizden doğal gaz taşınmaktadır. Böylece Karadeniz

¹⁴⁷ Yunus Furuncu, "Enerji Güvenliği ve Karşılıklı Bağımlılık Perspektifinden Türk Akım Projesi", *SETA Perspektif*, S. 216, 2018, s. 3.

Bölgesi'nin jeopolitiği özellikle enerji naklinde daha çok önem kazanmaktadır. Tezin bu kısmında Karadeniz Bölgesi'nden geçen doğal gaz boru hatları incelenecektir.

3.2.1. Batı Hattı Doğal Gaz Boru Hattı

Harita 5: Rusya – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Batı Hattı) Güzergahı

Kaynak: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> (e.t. 23.01.2019).

Batı Hattı, Sovyetler Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti arasında doğal gaz nakil hattıdır. Bu hattın inşasına 18 Eylül 1984 tarihinde, Hükümetler Arası Anlaşma ile karar verilmiştir. 14 Şubat 1986 yılında, BOTAŞ ile Soyuz Gaz Export, Ankara'da bir araya gelerek 25 yıl süreli anlaşma imzalamışlardır. Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması kapsamında; zamanla artan miktarlarla doğal gaz alımına karar verilmiş ve 1993 yılına gelindiğinde alınan doğal gaz miktarının 6 milyar metreküpe ulaştırılması kararlaştırılmıştır. 10 Aralık 1996 yılında ise Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 23 yıl süreli ikinci Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Rusya'dan ilave olarak 8 milyar metreküp doğal gaz

alımı kararlaştırılmıştır. Böylece süreç içerisinde, Malkoçlar Ölçüm İstasyonu'nun kapasitesi 14 milyar metreküpe kadar yükseltilmiştir.¹⁴⁸

Batı Hattı olarak bilinen Rusya – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı, Rus doğal gazını, Ukrayna'dan çıktıktan sonra Romanya ve Bulgaristan'ı geçerek Türkiye'ye ulaştırmaktadır. Haritadan da görüldüğü üzere bu hattın güzergahı, Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler üzerinden geçmektedir (Harita 5). Türkiye'ye Bulgaristan sınırında Malkoçlar'dan giren, buradan da Ankara'ya ulaşan Batı Hattı 845 km uzunluğundadır.

Günümüzde Rusya'dan Türkiye'ye doğal gaz akışı Mavi Akım ve Batı Hattı üzerinden gerçekleştirilmektedir. Mavi Akım'da hiçbir sorun yaşanmamasına rağmen Batı Hattı ile Türkiye'ye gelen doğal gazda zaman-zaman kesintiler yaşanmıştır. Batı Hattında ki gaz kesintilerine ise Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizleri sebep olmuştur. Bu sebeple de Batı Hattı'ndan tedarik edilen yıllık 14 milyar metreküplük doğal gaz, Türk Akımı'nın birinci hattı ile Türkiye'ye ulaştırılacaktır. Ayrıca Batı Hattı ile yapılan anlaşma yürürlükte kalarak aynı şart ve koşullar doğrultusunda ticaret devam ettirilecektir.¹⁴⁹

3.2.2. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı

Bakü – Tiflis – Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE); Azerbaycan doğal gazının, Gürcistan üzerinden Türkiye'ye ulaştırılmasını amaçlayan bir enerji hattıdır (Harita 6). Böylece Azerbaycan'da yer alan Şah Deniz sahasındaki üretilecek olan doğal gazın, Türkiye'ye ulaştırılması amaçlanmıştır. BTE boru hattına ilişkin Hükümetler Arası Anlaşma, 12 Mart 2001 yılında imzalanmıştır. SOCAR ile BOTAŞ arasında yapılan anlaşma kapsamında, her yıl 6,6 milyar metreküp Azerbaycan doğal gazı Türkiye'ye ulaştırılacaktır.¹⁵⁰ BTE boru hattının, Doğal Gaz Alım Satım Anlaşmasına esasen Bakü – Tiflis – Ceyhan Boru Hattı ile aynı güzergahtan geçeceğine karar verilmiştir. Boru hattının inşasına 16 Ekim 2004 tarihinde başlanmış ve yaklaşık olarak 980 km uzunluğunda ve 42 inç çapında hat inşa edilmiştir. 4 Temmuz 2007 tarihinden itibaren ise Azerbaycan'dan Türkiye'ye boru hattı üzerinden doğal gaz akışı başlamıştır.

¹⁴⁸ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, loc.cit.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Dünya ve Türkiye: Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü”, *Strateji Geliştirme Başkanlığı*, S. 15, 2017, s. 73.

2015 yılı itibariyle BTE boru hattının, Şah Deniz sahasının ikinci aşama üretimine paralel olarak Azerbaycan ve Gürcistan topraklarındaki bölümünün (Güney Kafkasya Boru Hattı) kapasitesinin artırılmasına karar verilmiştir.¹⁵¹

Harita 6: Bakü – Tiflis – Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı Güzergahı

Kaynak: Haber Türk, <https://www.haberturk.com/baku-tiflis-erzurum-dogalgaz-boru-hatti-ndaki-gaz-sektor-uzerinden-ithal-edilecek-2022811-ekonomi> (e.t. 12. 03. 2019).

3.2.3. Brotherhood Doğal Gaz Boru Hattı

Brotherhood (Urengoy – Pomary – Uzhgorod) boru hattı, Rusya'dan Avrupa'ya doğal gaz ihraç edilen en büyük boru hattıdır. Boru hattının kapasitesi yıllık 100 milyar metreküpten daha fazla doğal gazı taşımaya uygun bir şekilde geliştirilmiştir. Toplam uzunluğu 4,451 km olan boru hattının inşası 1980'li yılların başına dayanmaktadır. Boru hattı, Rusya'nın Urengoy bölgesinden başlayarak, Rusya – Ukrayna sınırını geçip, Slovakya ile sınırda bulunan Ukrayna'nın Uzhgorod kentine kadar uzanmaktadır (Harita 7). Ayrıca boru hattıyla iletilen doğal gazın akışı, Orta ve Batı Avrupa'ya kadar devam etmektedir. Brotherhood boru hattıyla Rus doğal gazı Ukrayna'yı geçerek Slovakya'ya ulaşmaktadır. Slovakya'da boru hattı ayrılarak doğal gazın bir kısmını Çek Cumhuriyetine, bir kısmını ise Avusturya'ya ulaştırmaktadır. Bu ülke, doğal gazın

¹⁵¹ Ibid.

İtalya, Macaristan, Slovenya ve Hırvatistan'a ulaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır.¹⁵² Günümüzde Brotherhood boru hattı, Rusya ile AB arasında çalışmakta olan en eski ve en önemli doğal gaz boru hattıdır.

Harita 7: Brotherhood (Urengoy – Pomary – Uzhgorod) Doğal Gaz Boru Hattı Güzergahı

Kaynak: NGI's Daily Gas Price Index, <https://www.naturalgasintel.com/articles/115068-trump-turns-down-rhetoric-says-us-lng-will-compete-with-russias-nord-stream-2-pipeline> (e.t. 12.03.2019).

Boru hattının inşaatı esnasında, ABD, projenin gerçekleşmemesi için projeni finanse eden bankalara ambargolar uygulamıştı. ABD, açık bir şekilde projenin hayata geçmesine karşı olduğunu göstermişti.¹⁵³ Ancak ABD'nin bu tutumuna karşı olarak Avrupa ülkeleri projenin gerçekleştirilmesi konusunda kararlı davranmışlardır. ABD'nin projeye ilgili olan endişeleri, Avrupa ülkelerinin enerji tedarikinde Rusya'dan bağımlı hale düşeceği yönde olmuştu. Ayrıca ABD'li yetkililer, Rusya'nın ilerleyen zamanlarda doğal gaz boru hatlarını siyasi eylemlerine dahil edeceklerini iddia etmişler. Nitekim Soğuk Savaş sonrasında yaşanan bazı doğal gaz krizleri, ABD'nin endişelerinde ne kadar haklı olduğunu göstermiştir. Zira bu enerji krizleri, Karadeniz Bölgesi'nde yeni doğal gaz boru hatları mücadelesinin fitilini ateşlemiştir desek doğru olur. Ancak o

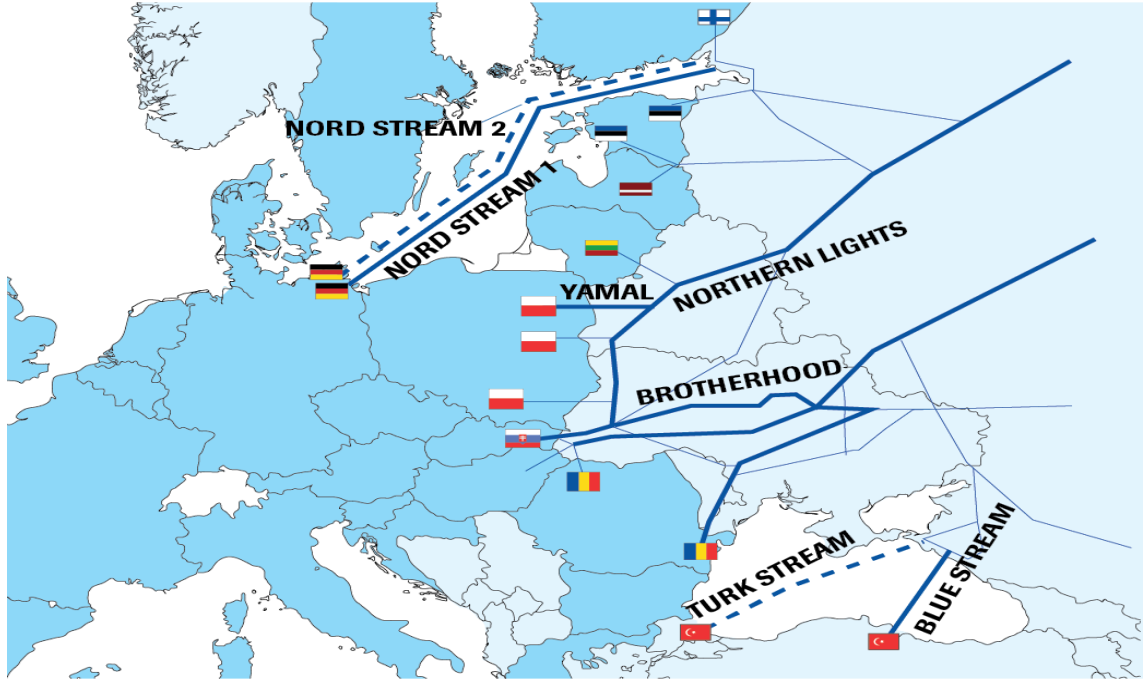
¹⁵² Gazprom Export, <http://www.gazpromexport.ru/projects/transportation/> (e.t. 12.03.2019).

¹⁵³ Jae-Seung Lee, Daniel Connolly, "Pipeline Politics between Europe and Russia: A Historical Review from the Cold War to the Post-Cold War", *The Korean Journal of International Studies*, V. 14, N. 1, 2016, p. 110-113.

dönemlerde, AB ülkelerini en çok endişelendiren, OPEC devletlerinden ithal edilen petrole olan yüksek bağımlılık olmuştur. Böylece AB üye ülkeleri de bu bağımlılığı azaltmak için o dönemin alternatif enerji kaynaklarına yönelmişler. Ayrıca AB ülkeleri, Rusya'nın enerjini dış politika aracı olarak kullanmasına karşın savunmasız kalmayacaklarına inanmışlardır. Zira AB üyeleri, alternatif boru hatları çekilerek Rusya'ya olan bağımlılıklarını azalta bileceklerini iddia etmişler.¹⁵⁴ Günümüzde AB tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan Güney Gaz Koridoru hamlesi de Rus doğal gazına olan bağımlılığı azaltmak için uygulanan bir politikadır.

3.2.4. Northern Lights Doğal Gaz Boru Hattı

Harita 8: Northern Lights Doğal Gaz Boru Hattı Güzergahı

Kaynak: Independent Balkan News Agency, <https://balkan.eu.com/usa-stay-away-from-the-russian-pipelines/> (e.t. 12.03.2019).

Northern Lights Doğal Gaz Boru Hattı, AB ile Rusya arasındaki başlıca doğal gaz boru hatlarından birisidir. Boru hattının güzergahı, Rusya'dan başlayıp Beyaz Rusya'nı geçerek Ukrayna üzerinden Avrupa pazarlarına ulaşmaktadır.¹⁵⁵ Northern

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Leslie Dienes, Theodore Shabad, *The Soviet Energy System: Resource Use and Policies*, New York: V. H. Winston, 1979, p. 86.

Lights, Rus doğal gazını transit ülkeler üzerinden AB'ye ulaştıran ana boru hatlarından birisidir. Boru hattının toplam uzunluğu 7377 km olup, hattın 2500 km'lik kısmı doğal gazı doğrudan AB'ye aktarmak için kullanılmaktadır.¹⁵⁶ Beyaz Rusya'dan Ukrayna'ya uzanan boru hattı, Ukrayna'nın batısında Brotherhood Boru Hattına birleşerek buradan doğal gazı AB'ye taşımaktadır (Harita 8). Hattın ilk kısmı 1969 yılında tamamlanmış ve 1983 yılından itibaren tam kapasitede çalışmaya başlamıştır. Boru hattının tam kapasitesi yıllık 51 milyar metreküp doğal gaz taşıyacak şekilde inşa edilmiştir. Ancak boru hattı eski olduğundan, günümüzde hatla 46-48 milyar metreküp doğal gaz taşınmaktadır. Günümüzde bu hatlarla taşınan doğal gaz, Avrupa'nın ihtiyacının ciddi bir bölümünü karşılamaktadır.

4. KARADENİZ BÖLGESİ'Nİ VE AB'Yİ ETKİLEYEN DOĞAL GAZ KRİZLERİ

Enerji, günümüzde karlı bir ticarettir özellikle onu ihraç eden ülkeler için. Ekonominin birçok sektöründe kullanıldığından bu kaynakları ithal eden ülkelerde, üretimlerinden elde ettikleri gelirler sayesinde böyle bir ticaretten karlı çıkmaktalar. Ayrıca enerji, devletlerin ona duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanarak dış politikanın da bir aracı haline gelmektedir. Doğal gaz, taşınması ağırlıklı olarak boru hatlarına bağlı olduğundan, hızlı bir şekilde jeopolitik önem kazanmaktadır. Diğer fosil yakıtlarla kıyaslandığında, doğal gaz çevreye az zarar vermektedir. Bu sebeple de doğal gaz, fosil yakıtlar içinde en çok tercih edilen enerji kaynağıdır. Özellikle elektrik üretmek için giderek daha fazla kullanıldığı da bilinen bir gerçektir. Tahmini olarak otuz yıl içinde, küresel gaz tüketiminin en az iki katına çıkacağı öngörülmektedir.¹⁵⁷ Dünyanın kanıtlanmış gaz rezervlerinin dörtte üçü Orta Doğu ve eski Sovyetler Birliği bölgelerinde bulunmaktadır.¹⁵⁸ Karadeniz Bölgesi ise jeopolitik olarak, bu iki bölgeden AB'ye çekilecek olan boru hatlarının arasında yerleşmektedir.

Eski Sovyetler Birliği bölgesinden hem petrol hem de doğal gaz rezervlerine göre Rusya Federasyonu özellikle seçilmektedir. Rusya, bilindiği üzere enerji zengini

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ David G. Victor, "Natural Gas and Geopolitics", *Security of Energy Supply in Europe: Natural Gas, Nuclear and Hydrogen*, ed. Francois Leveque, Northampton: Edward Elgar, 2010, p. 91.

¹⁵⁸ Ibid.

ülkelerden birisidir. Rusya, dünyada en çok doğal gaz rezervine sahip ülkedir. Rusya'nın sahip olduğu doğal gaz rezervi 35 trilyon metreküptür.¹⁵⁹ Ayrıca Rusya, Karadeniz Bölgesi'ndeki altı ülke içinden doğal gaz ihraç eden tek ülkedir. Rusya ihraç ettiği doğal gazla hem Karadeniz Bölgesi'ndeki ülkeleri hem de Avrupa'nın çoğu ülkesini temin etmektedir. Zira Ukrayna'dan geçmekte olan Brotherhood (Urengoy – Pomary – Uzhgorod) ve Northern Lights doğal gaz boru hatları, AB üye ülkelerini Rus doğal gazıyla temin eden başlıca boru hatlarıdır. Böylece bu hatlar üreticilerle tüketicileri fiziki olarak bağlamaktalar.¹⁶⁰ Bu sebeple de başta Ukrayna olmak üzere, boru hatları güzergahlarında transit konumunda olan ülkelerle, Rusya'nın yaşadığı doğal gaz krizleri bir başa AB'de etkilemiştir.

AB'nin bu krizlerden etkilenmesinin en önemli sebebi yüksek oranda Rus doğal gazına olan bağımlılığıdır. AB'nin, Rusya'ya olan bağımlılığı doğal gaz, petrol ve kömür ithalatından kaynaklanmaktadır. Günümüzde, AB'nin doğal gaz ithalatının %40,6'ı Rusya'dan gerçekleşmektedir.¹⁶¹ Ayrıca AB, Rusya'ya sadece doğal gazda bağımlı değil AB'nin tükettiği petrolün %28'i de Rusya'dan ithal edilmektedir.¹⁶² Tahmin edilmektedir ki gelecekte doğal gaz talebi arttıkça, AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığı da artacaktır. Dolayısıyla da Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan enerji krizleri hem Ukrayna'yı hem de AB'ni direk etkilemiştir.

Ukrayna, Rus doğal gazının, Avrupa'ya ihracında kilit rol oynayan bir ülke olmuştur. Zira son zamanlara kadar yaklaşık olarak %80 oranında Rus doğal gazı, Ukrayna üzerinden Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Bu sebeple de Rusya, Ukrayna enerji pazarına girmeye çalışmış, ancak Rusların bu çabası başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Rusya, Ukrayna'nın doğal gaz boru hatlarına ve doğal gaz depolama tesislerine sahip olmayı amaçlamıştır. Böylece Şubat 2007'de, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Ukrayna Başbakanı Viktor Yanukoviç, Ukrayna doğal gaz varlıklarının, Ukrayna ve Rusya'nın ortak mülkiyetinde olacağını açıklamıştı. Buna karşılık ise Ukrayna, Rusya'nın bazı doğal gaz sahalarında hisse alacaktı. Ancak bu açıklamalardan sonra Ukrayna parlamentosu, hızlı bir şekilde Rusya'nın planlarını bozmuştu. Rusya,

¹⁵⁹ Türkiye Petrolleri, op.cit., s. 21.

¹⁶⁰ Stefan Bouzarovski, "Post – Socialist Energy Reforms in Critical Perspective: Entangled Boundaries, Scales and Trajectories of Change", *European Urban and Regional Studies*, V. 17, N. 2, 2010, p. 176.

¹⁶¹ Eurostat, "EU Imports of Energy Products – Recent Developments", *Statistics Explained*, 2018, p. 4.

¹⁶² Ibid.

Ukrayna'nın eski enerji altyapısının ortaya çıkardığı sorunları bir fırsata çevirmeye çalışmıştır. Ancak bu adım amacına ulaşamamış ve Rusya'nın bu planı bozulmuştur.¹⁶³

4.1. RUSYA – UKRAYNA DOĞAL GAZ KRİZİ (2006)

Ukrayna kendi topraklarında çok az miktarda petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip bir ülkedir. Ülke ihtiyaç duyduğu enerjide çoğunlukla Rus tedarikçilere bağımlıdır.¹⁶⁴ Böylece Ukrayna'nın elde ettiği petrol ve doğalgaz Rus tedarikçi şirketler tarafından, Rusya'dan gelmektedir. Ayrıca Ukrayna, Orta Asya'dan özellikle Türkmenistan'dan doğalgaz ithal etmektedir ki bu boru hatları da Rusya'nın kontrolü altındadır. Ukrayna'da tüketilen enerjinin %50'sini gaz oluşturmaktadır. 2006 senesinde Ukrayna'da tüketilen gazın %66'sı ve petrolün %78'zi Rusya'dan alınmıştır. Ukrayna'da evlerin büyük çoğunluğu doğal gazla ısıtılmaktadır ve doğal gaz aynı zamanda ağır sanayide de kullanılmaktadır ki buda ülkenin ihracatını oluşturmaktadır.¹⁶⁵

Rusya ile Ukrayna ilişkileri, Ukrayna'nın Batı yönlü politikalar uygulamasıyla bozulmaya başlamıştır. Böylece Rusya, Ukraynalı karar vericilerin uyguladıkları politikalarından memnun kalmadığını ihraç ettiği doğal gaz fiyatını artırmakla göstermiştir. Ukrayna ise Rusya'nın da kendisine bağımlı olduğunu düşünerek bu fiyat artışlarını kabul etmemiştir. Böylece Gazprom şirketi, fiyat anlaşmazlıklarından sonra Ukrayna'ya giden doğal gazı kesmişti. 31 Aralık 2005'den, 2 Ocak 2006'ya kadar yaşanan doğal gaz kesintileri, Ukrayna ile birlikte Avrupa'ya da büyük sorunlar yaşatmıştır.

Gazprom, Ukrayna'dan, kullandığı doğal gaz için Sovyet döneminde belirlenen fiyat yerine piyasa fiyatını talep etmesi ile gerilim tırmanmıştır.¹⁶⁶ Gerilimin devamında Rusya'dan Ukrayna'ya gönderilen doğal gaz kesintiye uğramıştır. Ukrayna ise

¹⁶³ Aida Sulejmanovic, *The Role Of Energy In EU – Russian Relations*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 98.

¹⁶⁴ Steven Woehrel, "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries", *Congressional Research Service*, 2009, p. 7-10.

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Pami Aalto, "The EU – Russia Energy Dialogue and The Future of European Integration: From Economic to Politico – Normative Narratives", *The EU – Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, ed. Pami Aalto, Aldershot: Ashgate, 2008, p. 38.

bölgesinden geçerek AB'ye gönderilmesi gereken doğal gazı, ülke içinde tüketmeye başlamıştır. Böylece Macaristan %40, Polonya %38,5, Hırvatistan, Slovakya ve Fransa ise %30 civarında doğal gazın azaldığını bildirmişler.¹⁶⁷ Bu krizin yaşanması, AB'ni ciddi bir şekilde endişelendirmişti. AB'nin, Rusya'dan ithal edilen doğal gaza olan yüksek bağımlılığının dezavantajı ise kriz esnasında kendini göstermiştir. Doğal gaz kesintilerinin 3 gün devam etmesine bakmayarak, birkaç AB üye ülkesi bu durumdan ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Ayrıca krizin kış aylarında yaşanması, doğal gazın hayati önemini bir daha ortaya koymuştu.¹⁶⁸

Rusya ile Ukrayna arasındaki 2006 yılında yaşanan doğal gaz krizinin siyasi sebeplerini, Ukrayna'da gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimine dayandırmak mümkündür. Zira 2005 yılında, Viktor Yuşçenko'nun Ukrayna Cumhurbaşkanı seçilmesi, Rusya'nın bölgesel politik çıkarlarını bozmuştur. Bilindiği üzere Rusya, seçimlerde Moskova yönetimine yakınlığıyla bilinen Viktor Yanukoviç'i desteklemişti. Yuşçenko ise Batı yanlısı bir liderdi, ayrıca Ukrayna'da geniş reformlar gerçekleştirerek, ülkenin hem NATO'ya hem de AB'ne girmesini amaçlamıştı. Ukrayna'nın jeopolitik konumunu göz önünde bulunduracak olursak, Rusya tarafından uygulanan politikaların sebebini anlamak zor değildir.

Böylece Yuşçenko göreve başladıktan kısa bir süre sonra Gazprom, Ukrayna'ya ihraç ettiği doğal gazın fiyatını artırmıştı. Yeni tayin edilen ücrete göre, Ukrayna, bin metreküp doğal gaz için eskiden ödediği 50 dolar yerine 230 dolar ödemesi gerekmişti. Gazprom, Ukrayna'nın da diğer ülkeler gibi doğal gaz için piyasa fiyatını ödemesi gerektiğini bildirerek, 2005 yılının Aralık ayına kadar bu ücreti ödemesi gerektiğini talep etmişti.¹⁶⁹ Ukrayna, Gazprom'un ileri sürdüğü bu teklifi reddetmiş, Gazprom ise 31 Aralık 2005 tarihinde, Ukrayna'ya gönderdiği doğal gazı kesmiştir. Ukrayna ise Avrupa'ya gönderilmesi gereken doğal gazı tüketmeye başlayınca, AB ülkeleri olayların bu şekilde gelişmesine itirazlarını bildirmişler. 2 Ocak 2006 tarihinde, Rusya tekrar Ukrayna'ya doğal gaz göndermeye başlamış, 4 Ocak tarihinde ise taraflar anlaşmaya varmıştır. Ukrayna'nın, anlaşma esasına göre doğal gazı aracı bir şirket olan

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Jonathan Stern, "The New Security Environment for European Gas: Worsening Geopolitics and Increasing Global Competition for LNG", *Security of Energy Supply in Europe: Natural Gas, Nuclear and Hydrogen*, ed. Francois Leveque, Northampton: Edward Elgar, 2010, p. 59-60.

¹⁶⁹ Sulejmanovic, op.cit., s. 99.

RosUkrEnergy firmasından alacağı kabul edilmişti. Bu Şirket, doğal gazı Orta Asya'dan belirtilen ücretin altında alıp, aldığı miktarın üzerine de piyasa fiyatı ile Rus gazını da ilave ederek Ukrayna'ya gönderecekti. Böylece Ukrayna, orta hesapla bin metreküp doğal gaz için 95 dolar ücret ödeyecekti.¹⁷⁰

Rusya ile Ukrayna arasında yaşananlar, enerjinin, günümüzde çok kolay bir şekilde dış politika aracı olarak kullanılabileceğini göstermişti.¹⁷¹ Nitekim Rusya, Ukrayna'nın kendi etki alanından uzaklaşarak, Batı'ya doğru yönelmesine karşılık olarak enerji kozunu kullanmıştı.¹⁷² Bu hadiseler AB'ni olduğu gibi Rusya'nı da enerji güvenliği açısından tedirgin etmişti. Bu sebeple de diyebiliriz ki Ukrayna ile yaşanan hem siyasi krizlerin ardından hem de enerji krizlerinin ardından Rusya, Ukrayna'yı by-pass edecek projeler üretmeye çalışmıştır. AB ise enerji tedarikçilerini çeşitlendirmeye çalışmıştır.

4.2. RUSYA – BEYAZ RUSYA DOĞAL GAZ KRİZİ (2007)

Rusya ile enerji sorunu yaşayan bir diğer ülke ise Beyaz Rusya olmuştur. Beyaz Rusya'da, Rusya'dan Avrupa'ya enerji ihracatında önemli bir geçiş ülkesidir. Beyaz Rusya ile Rusya arasında enerji krizinin yaşanmasına sebep, Ocak 2007 yılında, Beyaz Rusya'nın ithal ettiği doğal gaz fiyatına Rusya tarafından zam yapılması olmuştur.¹⁷³ Bu hamleye karşılık olarak ise Beyaz Rusya kendi topraklarından geçen Rus petrolüne tarife uygulamaya başlamıştır. Ancak Rusya bu ödemeyi reddetmiştir. Bunun üzerine Beyaz Rusya, Avrupa'ya gitmesi gereken Rus petrolünü kendi zimmetine geçirmeğe başlamıştı. Rusya'nın buna cevabı ise Beyaz Rusya'ya gönderilen doğal gazı kesmesi olmuştur. Beyaz Rusya, gaz kesintisinin yaşandığı ilk üç günde kendi isteklerinde ısrarcı olarak, dik bir duruş sergilemiştir. Ancak daha sonra, Rusya'nın taleplerini kabul etmeye başlamıştır. Beyaz Rusya'nın, Rusya karşısında direnememesine sebep ise bir süre önce kendi doğal gaz boru hatlarının %50 hissesini Rusya'ya satması olmuştur.

¹⁷⁰ Woehrel, loc.cit.

¹⁷¹ Stern, loc.cit.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Richard Youngs, "Russia", *Energy Security: Europe's New Foreign Policy Challenge*, ed. Richard Youngs, New York: Routledge, 2009, p. 85-86.

Rusya tarafından yapılan bu hamle, kriz esnasında ülkenin elini güçlendirirken, Beyaz Rusya'nı ise çaresiz bırakmıştı.

AB ise yaşanan bu krizde, Rusya'nı daha kararlı bir şekilde kınamıştı. Ukrayna ile yaşanan krizden farklı olarak, AB, 2007 krizinde Rusya'nı sert bir şekilde eleştirmişti. AB üye ülkelerinin yetkilileri, Rusya'nı, enerjini dış politikada bir sert güç olarak kullanmakla suçlamış ve Rusya tarafından yapılan bu hamlelerin kabul edilemez olduğunu açıklamıştı. Rusya'nın eski SSCB ülkeleri ile siyasi olarak çatışma yaşadığı anlarda, enerji fiyatlarını yükseltmesi ise havuç ve sopa politikasına benzetilmişti.¹⁷⁴

Buna karşılık olarak ise Rusya Federasyonu, doğal gaz fiyatlarındaki artışı bir devlet politikası olarak açıklamıştır. Zira eski SSCB üye ülkeleriyle, AB üye ülkeleri arasında doğal gaz alımında büyük fiyat farklılığının mevcut olduğu bilinen bir gerçektir. Rusya Devleti ise bu ülkelerin ithal ettiği doğal gazı zam yaptırılmasının planlı bir politika olduğunu savunmuştu.¹⁷⁵

4.3. RUSYA – UKRAYNA DOĞAL GAZ KRİZİ (2009)

2008 yılının Mart ayında, Gazprom yeniden Ukrayna'ya gönderilen doğal gazda kesintiler yapmaya başlamıştı. Bu seferlik doğal gaz kesintileri %60 civarında gerçekleşmişti. Doğal gaz kesintilerine sebep olan olay ise yine fiyat anlaşmazlıkları olmuştu.¹⁷⁶ Taraflar aynı yıl içerisinde bir şekilde yeni fiyat üzerinden anlaşmaya varabilmişler. Ancak 2009 yılının Ocak ayında, Rusya ile Ukrayna arasında yeni doğal gaz krizi yaşanmıştı. Bu krizin sebebi de yine daha önce yaşanan doğal gaz krizi gibi Gazprom'la, Naftogaz arasında ortaya çıkan fiyat anlaşmazlığıydı.¹⁷⁷ Kriz esnasında Gazprom, hem Ukrayna'ya ihraç ettiği hem de Ukrayna üzerinden Avrupa'ya gönderilmesi amaçlanan bütün doğal gazı kesmişti.

Kriz 1 Ocak 2009 yılında, Gazprom'un Ukrayna'ya gönderilmesi gereken doğal gazı kesmesi ile başlamıştır. Gazprom, doğal gaz kesintisinin sebebini, Ukrayna'nın biriken borçlarını ödememesine ve 2009 yılına ait yeni fiyatın Ukrayna tarafından kabul

¹⁷⁴ Rainer Lindner, "New Realism: The Making of Russia's Foreign Policy in the Post – Soviet World", *The EU – Russia Centre Review*, Brussels: EuRussia Centre, I. 8, 2008, p. 30-36.

¹⁷⁵ Sulejmanovic, op.cit., s. 100.

¹⁷⁶ Lindner, loc.cit.

¹⁷⁷ Bouzarovski, op.cit., p. 167.

edilmemesine dayandırmıştı.¹⁷⁸ İlk aşamada, Gazprom sadece Ukrayna'nın kullanımına ait olan doğal gazı kesmiştir, Ukrayna üzerinden Avrupa'ya gönderilmesi gereken doğal gazda ise herhangi bir kesinti olmamıştır. Ancak 2006 yılındaki krizde olduğu gibi Ukrayna, Avrupa'ya gönderilmesi gereken doğal gazın bir kısmını ülke içinde tüketmeye başlamıştır. Bunun üzerine ise Rusya, 6 Ocak'ta, Ukrayna üzerinden Avrupa'ya gönderilen bütün doğal gazı kesmiştir.

Krizin etkisi, bazı Batı Avrupa ülkeleri için çokta kötü sonuçlar doğurmamıştı. Bunun sebebi bu tarz ülkelerde gaz depolama tesislerinin bulunmasıydı. Ancak Balkan'lar gibi Avrupa'nın bazı bölgelerinde bulunan, gaz depolama tesislerine sahip olmayan ülkelere, doğal gaz kesintileri, kötü sonuçlar doğurmuştu. Ayrıca Ukrayna'da gaz depolama tesislerinin varlığı, bu ülkenin bir nebze olsa da kriz esnasında elini güçlendirmişti. Orta ve Doğu Avrupa'nın birçok ülkesi, bu krizden ciddi bir şekilde etkilenmişler. Durum o noktaya vardı ki bu ülkelerin hükümetleri, ülke içindeki tüketicileri doğal gaz kesintileri hakta uyarılmışlar.¹⁷⁹ Bu tarz ülkelerin Rusya dışında alternatif doğal gaz tedarikçileri bulunmamaktaydı. Bazı ülkeler, sanayiler ve konutların yanı sıra kamu binalarında da kullanılan doğal gazı kesmek zorunda kalmışlar. Slovakya ve Romanya, doğal gaz krizinden o derece etkilenmişler ki ülkede olağanüstü hal ilan etmişler.¹⁸⁰ Bosna ve Bulgaristan'da krizden dolayı ciddi zorluklarla karşılaşmışlar. Batı Avrupa ülkeleri ise alternatif çıkış yollarına sahip olduklarından, krizin ciddi etkiler doğurmasından kaçabılmışlar.

Yaşanan doğal gaz krizi, AB'nin enerji arz güvenliğini temin edemediğini oldukça etkili bir şekilde göstermişti. Böyle bir sorunun yaşanmasına en önemli sebep, AB'nin, etkili bir enerji politikasına sahip olmamasıydı. Böylece AB'nin enerji tedarikini çeşitlendirmesi vacip bir hal almıştı. Zira bu gibi krizlerin tekrar yaşanmayacağını kimse garanti edemezdi. Ayrıca bu sorun bir başa AB ile yaşanmamıştı, bilindiği üzere krize sebep olan olay Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan ticari bir tartışma olmuştu. Böylece Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizi, 1 Ocak'tan başlayarak 18 Ocak'a kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında taraflar sorunu

¹⁷⁸ Woehrel, op.cit., p. 9.

¹⁷⁹ Bouzarovski, op.cit., p. 167-168.

¹⁸⁰ Ibid.

çözmeğe yönelik birçok adım atsa da ancak 18 Ocak'ta anlaşmaya varabilmişler. 20 Ocak tarihinden itibaren ise Rusya, Avrupa'ya doğal gaz göndermeye devam etmiştir.¹⁸¹

2009 yılının Temmuz ayında, Komisyon, Ukrayna adına kredi alınması için bir anlaşmada bulunmuştu. Anlaşma esasında, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ile Dünya Bankası tarafından Ukrayna'ya, doğal gaz boru hatlarını ve gaz depolama tesislerini modernize etmesi için 1 milyar doların üzerinde kredi bağlanmıştı.¹⁸² AB tarafından yapılan bu hamleni, dönemin Rusya Federasyonu Başbakanı Vladimir Putin eleştirmişti. Putin, daha 2009 yılının Mart ayından, Ukrayna'nın gaz sektörünün modernize edileceği ile ilgili açıklamalar yapıldığı andan itibaren eleştirilerine başlamıştı. Putin'e göre, AB ve Ukrayna'nın, Rusya dışında böyle bir imara kalkışmaları profesyonelce değildi. Putin dışında diğer Rus yetkililerde, Ukrayna'da doğal gaz boru hatlarını ilgilendiren herhangi bir gelişmede, Rusya'nın devre dışı bırakılmasının doğru olmadığını savunmuşlardır. Rus yetkililerin bu noktada ki endişelerini anlamak mümkündür. Zira AB'nin böyle bir projede bulunması, Rusya'nın Ukrayna boru hatlarına yönelik politikalarını uygulaması karşısında ciddi engeller oluşturacaktı.

Ukrayna ile 2006 ve 2009 yıllarında çıkan doğal gaz krizleri Rusya'nı da alternatif yollar bulmak için harekete geçirmişti. Rusya, bir taraftan ürettiği doğal gazı güvenli bir şekilde AB'ye ulaştırmalı diğer taraftan da Ukrayna'ya olan bağımlılığını azaltmalıydı. Daha öncede belirttiğimiz gibi Rus doğal gazının %80'ni o dönemlerde Ukrayna üzerinden AB'ye taşınmaktaydı. Nitekim Ukrayna'da bu durumu, Rusya'ya karşı bir koz gibi kullanabilmişti. Rusya, bu amaçla önce Güney Akımı sonrasında da Türk Akımı projelerini gündeme getirmişti.¹⁸³ Her iki projede Karadeniz'den geçerek AB'ye doğal gaz ihraç etmek için öne sürülmüştü. Türk Akımı, Karadeniz'den geçerek Türkiye'ye ulaşmakta buradan da Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya gitmektedir. Günümüz itibariyle inşaatı devam eden Türk Akımı projesi, Ukrayna'nı devre dışı bırakarak AB'ye ulaşmaktadır. Bu projenin gerçekleşmesi, Ukrayna'nın Rusya'ya karşı

¹⁸¹ Woehrel, loc.cit.

¹⁸² Ibid, p. 10.

¹⁸³ Gazprom Export, <http://www.gazpromexport.ru/projects/5/> (e.t. 21.03.2019).

olan avantajlı konumunu zayıflatacaktır. Ayrıca Rusya'nın, Ukrayna'ya karşı diğer konularda siyasi baskı uygulaması için önünde herhangi bir engel kalmayacaktır.¹⁸⁴

4.4. RUSYA VE BALTİK ÜLKELERİ ARASINDAKİ ENERJİ KRİZLERİ

Bilindiği üzere Baltık ülkeleri Litvanya, Letonya ve Estonya, AB ve NATO üyeleridir. Bu ülkeler buldukları kuruluşların dışında da zaman-zaman Rusya ile siyasi sorun yaşamaktalar.¹⁸⁵ Bakılmayarak ki bu ülkelerin ithal ettikleri petrolün %90'nı, doğal gazın ise %100'ü Rusya'dan gelmektedir, bu ülkeler Rusya ile bire bir ilişkilerde anlaşmamaktadırlar. Bu ülkelerde, Rusya tarafından yapılan enerji kesintileri daha 1990'larda başlamıştır. Bilindiği üzere 1990'lar, SSCB'nin dağılmaya yüz tuttuğu yıllardı, bu ülkelerde bağımsızlıkları için mücadele vermişler. Zira enerji kesintilerine de bağımsızlık istekleri sebep olmuştur. Bu arada Ukrayna ve Beyaz Rusya'dan farklı olarak bu ülkeler, bağımsızlık sonrasında ithal ettikleri enerjinin ücretini piyasa fiyatı ile ödemişler. Bununla birlikte, Baltık ülkelerinin her biri enerji altyapılarını kendi kontrollerine geri kazandırmak için Rusya ile mücadele etmektedirler. Zira Gazprom, Baltık ülkelerinin doğal gaz şirketlerinde büyük bir hisseye sahiptir.¹⁸⁶ Haliyle Baltık ülkeleri de bu hisseleri geri almak için Rusya ile sık-sık sorun yaşamaktadırlar. Rusya ise enerji kesintilerini artık bir alışkanlık haline getirerek, Baltık ülkeleri ile yaşadığı siyasi ve ticari sorunlarda enerji kozunu oynamaktadır.

Rusya'nın, Baltık ülkelere karşı, enerjini bir dış politika aracı gibi kullanmasına en iyi örnek, Litvanya'daki Mazeykay petrol şirketinin karşılaştığı zorluklardır. Mazeykay şirketi, petrol rafinerisi, deniz terminali ve boru hatlarına sahip büyük bir şirketti. Ayrıca Litvanya'nın, GSYİH'nin %10'unu bu şirket tek başına oluşturmaktaydı. 1999 yılında ABD şirketi Williams International, Mazeykay petrol şirketinden büyük bir hisse payı alarak, şirketin işletmesinde hak sahibi olmuştur.¹⁸⁷ Buna karşılık olarak, Mazeykay şirketine petrol tedarik eden Rus petrol şirketi Lukoil, ihraç ettiği petrol oranını düşürmüştür. Böylece Mazeykay şirketinin kar oranı düşmeye

¹⁸⁴ Woehrel, loc.cit.

¹⁸⁵ Ibid, p. 12.

¹⁸⁶ Woehrel, op.cit., p. 12.

¹⁸⁷ Sulejmanovic, op.cit., s. 104.

başlamıştır. 2002 yılında, Williams şirketi, mali sorunlar yüzünden Mazeykay şirketinde bulunan kendi hisselerini Rus şirketi Yukos'a satmıştır. Yukos, hisseleri devraldıktan sonra, Mazeykay şirketi tekrar kar elde etmeye başlamıştır. Bu karlı ticaret, Rus yönetiminin, Yukos şirketinin aldığı kararlardan memnun kalmadığı döneme kadar devam etmiştir. Zira Yukos şirketinin, Rus yönetimi ile ters düşmesi şirketi iflas edecek duruma kadar götürmüştü. Nitekim Yukos şirketi de Mazeykay'daki kendi hisselerini satışa çıkarmıştır. Rusya Devleti petrol şirketi Rosneft, bu hisseleri almak istemiştir. Ancak Yukos, hisselerini Polonya petrol şirketi PKN Orlen'a satmıştır.¹⁸⁸

Temmuz 2006'da, Transneft şirketi, Mazeykay şirketine petrol tedarik eden Druzhba petrol boru hattının bir kısmını, petrol sızıntısı yapması nedeniyle tamir için kapattığını açıklamıştır. Ancak tamir için kapatılan kısım bir daha hiç açılmamıştı. Transneft'in gelişmelerle ilgili verdiği açıklama, boru hattının kardan çok zarar vermesiyle ilgili kapatıldığı yönde olmuştu. Ayrıca Transneft, kendi boru hattıyla Kazakistan'dan Litvanya'ya petrol getirilmesine de karşı çıkmıştır. Yapılan bu politik hamleler sonucunda diyebiliriz ki Rusya, Litvanya'nın enerji sektöründeki üstünlüğünü kaybetmek istememiştir. Ayrıca Rusya tarafından enerjinin bir silah gibi kullanılması, onu göstermektedir ki Rusya, gelecekte de çekinmeden bu politikalarına devam edebilir.

Enerji alt yapısında meydana gelen sorunlar, Letonya ile Rusya'nı da karşı karşıya getirmiştir. 2003 yılının Ocak ayında, iki ülke arasında, enerji ile ilgili tartışmalar başlamıştır.¹⁸⁹ Rus şirketi Transneft, Letonya'da bulunan Ventspils şirketine giden bütün petrolü durdurmuştu. Ventspils şirketinin Letonya ekonomisine olan etkisi, aynı Mazeykay şirketinin Litvanya ekonomisine olan etkisi kadar büyüktü. Böylece Transneft, Ventspils şirketine göndermesi gereken petrolü kendi Baltık boru hattı sistemine ve Rusya'ya ait Primorsk limanına yönlendirmişti. Transneft şirketinin yetkilileri, Ventspils şirketinin talep sorunu olmadığı gerekçesiyle böyle bir adım attıklarını açıklamıştılar. Transneft'in böyle bir açıklamasına bakmayarak, bu durumun Rusya tarafından yapılan bir diğer politik hamle olduğu anlaşılmıştı. Zira Transneft bu

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Woehrel, op.cit., 12-13.

hamlesiyle petrol terminalini işleten Ventspils Nafta şirketinin hisselerini almaya çalışmıştı.¹⁹⁰

Estonya'da Rusya ile enerji sorunu yaşamış bir diğer Baltık ülkesidir. Estonya'nın sorun yaşamasına sebep, başkent Tallinn şehrinde bulunan Sovyet Savaş Anıtının kaldırılması olmuştur.¹⁹¹ Rusya, Estonya'nın bu hareketini hiç beğenmemiş ve karşılığında Estonya'ya ihraç ettiği petrol ve kömürü durdurmuştur. 2 Mayıs 2007 tarihinde, baş veren bu hadiseye sebep, başkent Tallinn şehrinde kaldırılan bir heykel olmuştur. 21. yüzyılda, enerjinin hayati önem taşımamasını, Rus yetkililer çok iyi bir şekilde anlamışlardır. Ayrıca Rusya'nın, enerji kaynakları ile zengin olmasından kaynaklanan avantajını da ülke yetkilileri zaman-zaman kullanabilmişlerdir. Rusya, hem enerji kaynaklarını ihraç ederek ciddi bir miktarda maddi gelir elde etmektedir hem de yeri geldiğinde enerjini siyasi amaçlar doğrultusunda kullanmaktadır. Bu hadiseyle de görüldüğü üzere Rusya yakın çevresindeki ülkelere karşı enerjini bir güç gibi kullanmış ve gerektiği zamanda bu gibi ülkeleri cezalandırmak için bu ülkelere giden enerji kaynaklarını kesmekten çekinmemiştir.

4.5. DOĞAL GAZ KRİZLERİNİN SONUÇLARI

Rusya'nın, Ukrayna ve Beyaz Rusya ile 2005-2006 yıllarından itibaren yaşadığı doğal gaz krizleri, AB'de geniş yankı bulmuştur. Rusya, ilk fiyat anlaşmazlığının SSCB'nin dağılmasından sonra başladığını ileri sürerek fiyatlara doğal bir şekilde zam yapıldığını savunmuştur.¹⁹² Zira SSCB döneminde devletin yapısı sosyalist olduğundan kullanılan enerjinin ücreti de ona göre ödenmekteydi. Ancak SSCB dağıldıktan sonra, kapitalist sisteme geçen ülkeler için enerji ücreti de yeni fiyatlarla sunulmuştu. Böylece Ukrayna ve Beyaz Rusya, kullandıkları enerjinin borçlarını biriktirmeye başlayınca, Rusya bu durumu kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. Rusya elinde bulundurduğu enerji kozunu kullanarak sürekli bu ülkelere baskı yapmıştır. Rusya'nın bu baskıları karşısında, Beyaz Rusya, bir takım anlaşmalar karşılığında devlet enerji şirketi

¹⁹⁰ Keith C. Smith, "Russian Energy Pressure Fails to Unite Europe", *Center for Strategic and International Studies*, V. 13, N. 1, 2007, p. 1-8.

¹⁹¹ Woehrel, loc.cit.

¹⁹² Stacy Closson, "Russia's Key Customer: Europe", *Russian Energy Power and Foreign Relations: Implications for Conflict and Cooperation*, ed. Jeronim Perovic, Robert W. Orttung and Andreas Wenger, New York: Routledge, 2009, p. 93.

Beltransgaz'ın hisselerini Gazprom'a satmaya ikna olmuştur.¹⁹³ Beyaz Rusya'dan farklı olarak Ukrayna, Rusya tarafından yapılan bu baskılara karşı başarılı bir şekilde direnebilmiştir. Diyebiliriz ki Rusya, kendi doğal gazının taşınmasında ve tüketiminde yer alan bazı ülkelerin enerji sektöründe Gazprom'un da söz sahibi olmasını hedeflemiştir. Zira AB'deki genel algıda bu yönde olmuştur.¹⁹⁴

Bu nedenle, AB ile Rusya arasında doğal gaz boru hattı projeleri konusunda yoğun bir rekabet başlamıştır. Rusya, Karadeniz Bölgesi'nden AB'ye ihraç edilen doğal gazda tekel olmayı amaçlamıştır. AB ise doğal gaz tedarikçilerini çeşitlendirmeye çalışmıştır. Böyle bir kararın alınmasında en çok 2006 – 2009 yıllarında ki yaşanan doğal gaz krizlerinin etkisinin olduğu bilinmektedir.¹⁹⁵ Rusya ise AB'nin hamlesine karşı olarak yeni doğal gaz boru hattı projeleriyle mevcut doğal gaz ihracatını artırmaya çalışmaktadır. Bu noktada Rusya'nın jeopolitik olarak avantajları bulunmaktadır. Zira Rusya sorun yaşadığı Ukrayna ve Beyaz Rusya'nı devre dışı bırakarak, hem kuzeyden Baltık Denizinden hem Karadeniz'den direk Romanya ve Bulgaristan'a hem de Karadeniz'in güneyinden Türkiye üzerinden Avrupa'ya boru hatlarıyla doğal gaz ihraç edebilir. Ancak AB için bu durum aynı değildir. AB, Rusya'nı devre dışı bırakarak Hazar ve Orta Asya rezervlerini ithal etmeyi amaçlarsa, bunu ancak Karadeniz'in güneyinden geçecek boru hatlarıyla başara bilir.

5. KARADENİZ BÖLGESİ'NDE DOĞAL GAZ BORU HATLARI MÜCADELESİ

2006 ve 2007 yıllarındaki, Rusya tarafından yapılan doğal gaz kesintileri, Avrupa'da enerji arz güvenliğinin geleceği hakkında geniş bir tartışma dönemini başlatmıştı. Aslında ABD, uzun zamandır ki Avrupa'nın enerji politikasıyla ilgili endişelerini bildirmekteydi. ABD'ni bu noktada en çok endişelendiren, Avrupa'nın Rus doğal gazına olan bağımlılığıydı. Özellikle son on beş yılda bu konu ile ilgili ABD açık bir şekilde AB'ye seslenmekteydi. AB'ye doğal gaz bağımlılığını Rusya'dan azaltması yönünde çağırışlarda bulunan ABD'ni anlamak bu noktada mümkündür. ABD,

¹⁹³ Sulejmanovic, op.cit., s. 102-103.

¹⁹⁴ Woehrel, op.cit., p. 6-7.

¹⁹⁵ Ksenia Borisocheva, "Analysis of the Oil and Gas Pipeline-Links between EU and Russia", *CERE Centre for Russia and Eurasia*, 2007, p. 8-10.

Avrupa'ya Orta Asya ve Azerbaycan'dan, Rusya'nı devre dışı bırakacak boru hatlarının çekilmesi fikrini de savunmuştu. ABD, Gürcistan ve Türkiye'ye Azerbaycan doğal gazını ulaştırın Güney Kafkasya boru hattının genişletilmesini ve buradan Avrupa'ya yeni bir boru hattının çekilmesi fikrini de desteklemektedir.¹⁹⁶ Zira yaşanan doğal gaz krizlerinden sonra AB'de Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için alternatif yollar aramaya başlamıştır. Jeopolitik olarak AB'nin önünde en uygun seçim Karadeniz'in güneyinden doğal gaz rezervlerine ulaşmak olmuştur. Bu noktada AB'nin en önemli stratejisi Güney Gaz Koridoru olmuştur. AB, Güney Gaz Koridoru hamlesiyle Hazar Bölgesi'nin doğal gazını ithal etmeyi amaçlamıştır. Güney Koridoru hamlesinde ilk öne çıkan doğal gaz boru hattı projesi ise Nabucco olmuştur. Ancak AB'nin uygulamak istediği bu yeni enerji politikasına karşın, Rusya'da kendi lehine hamleler geliştirmeye başlamıştır. Zira AB üyesi ülkeler, Rusya açısından enerji ihracatı için büyük bir pazar anlamına gelmektedir. Ayrıca Rusya ihraç ettiği doğal gaz sayesinde hem siyasi hem de ekonomik bir güç elde etmektedir. Bu nedenle, Rusya, Güney Gaz Koridoru hamlesini elinden geldiğince engellemeye çalışmıştır.

Rusya, Güney Koridoru'nun ilk projesi olan Nabucco boru hattının hayata geçmemesi için yoğun bir şekilde enerji diplomasisi başlatmıştır. Böylece, Orta Asya'daki doğal gaz boru hatlarını kontrol ederek Rusya, ABD ve AB'nin desteklediği Nabucco projesinin gerçekleşmesinin önünde ciddi engeller oluşturmuştu. Rusya, Nabucco projesinin hayata geçmemesi için Azerbaycan ve Türkmenistan'dan doğal gaz almaya çalışmıştı. Nitekim Türkmenistan Rusya ile Çin'e doğal gaz satarak, İran ise ambargolara takılarak, Nabucco'ya doğal gaz tedarik edememişler. Azerbaycan'ın doğal gaz rezervi ise büyük kapasiteli projeni tek başına karşılayamayacağından Nabucco projeler rafına kaldırılmıştı.¹⁹⁷ AB, Nabucco doğal gaz boru hattı projesine büyük para ve çaba harcamıştı. Nabucco, Avrupa'nın umudu olarak görülmüştü bu sebeple de on yıldan uzun bir süre boyunca projenin gerçekleştirilmesi için mücadele edilmişti. Nabucco projesinin hayata geçmesi, AB için Rus doğal gazına olan bağımlılığın azaltılacağı anlamına gelmekteydi. Nabucco, Karadeniz'in güneyi boyunca

¹⁹⁶ Woehrel, op.cit., p. 15.

¹⁹⁷ Nikolay Kozhanov, "Russian Energy Strategy Makes Partners of Rivals", *The Washington Institute*, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/russian-energy-strategy-makes-partners-of-rivals> (e.t. 21.03.2019).

AB'ni Hazar Bölgesi'nin kaynaklarıyla birleştirecekti ve Rusya bu ticaretin dışında kalacaktı.¹⁹⁸

AB, Rusya'dan doğal gaz almadan, Nabucco boru hattını doğal gazla temin etmek için gözünü Azerbaycan, İran ve Türkmenistan'ın zengin kaynaklarına dikmişti. Böylece 2007'de Türkmenistan Devlet Başkanı değişince, Batılı ülkeler Türkmenistan'la yeni enerji anlaşması sağlayacaklarını ümit etmiştiler. Ancak Rusya, AB üye ülkelerinden daha hızlı davranarak Türkmenistan'la anlaşmayı sağlayabilmişti. 12 Mayıs 2007'de Rusya, Türkmenistan ve Kazakistan Devlet Başkanları Türkmenistan'da görüşerek üç ülkeyi birleştirecek yeni boru hattının inşası konusunda anlaşma sağlamıştılar. Anlaşma esnasında, Türkmenistan'dan başlayarak Kazakistan'a ulaşıp, buradan da Rusya'ya geçip mevcut boru hatlarına bağlanacak yeni boru hattının inşasıyla ilgili fikir birliği oluşmuştu. Böylece üç ülke, Rus boru hatlarıyla Avrupa'ya doğal gaz ihraç edecekler. Yeni anlaşma esnasında, Rusya, Türkmenistan'a doğal gaz için zam yapılmış yeni fiyatı ödemeyi de kabul etmiştir. Zira Rusya'nın Ukrayna'ya doğal gaz için yaptığı zamdan dolayı Gazprom bu anlaşmada da karlı çıkmıştı.¹⁹⁹ Rusya tarafından Orta Asya'da yapılan bu hamle, büyük bir jeopolitik zafer olarak yorumlanmıştı.

Ayrıca Rusya, Nabucco'nun güzergahına uygun bir şekilde, öne sürdüğü Güney Akım doğal gaz boru hattı projesiyle, Avrupa ülkelerinin bazılarını da kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Rusya ileri sürdüğü yeni projede, AB üye ülkeleriyle ayrı-ayrı işbirliği yapmaya ve bu ülkelerin desteğini almaya çalışmıştı. Zira ortak bir enerji politikasından yoksun olan AB'nin üye ülkelerine karşı Rusya son derece mantıklı bir strateji oluşturmuştu. Böylece Ruslar tarafından uygulanan bu taktik, Nabucco projesinin iptal edilmesinde etkili olmuştur. Rusya, Güney Akım'ı projesinin gerçekleşmesi için Bulgaristan, Sırbistan, Macaristan ve İtalya'dan tam destek almayı başarmıştı.²⁰⁰ Zira Nabucco projesinin hayata geçmesi için bu ülkelerin tam desteğine ihtiyaç varken bu ülkeler Güney Akım'ı projesini desteklemiştiler. Böylece Rusya'nın uyguladığı aktif enerji diplomasisi ve tabii ki Rusya'nın sahip olduğu jeopolitik

¹⁹⁸ Peter C. Glover, "Europe's Other Power Crisis: Energy", *The Commentator*, 18 May 2012, http://www.thecommentator.com/article/1223/europe_s_other_power_crisis_energy (e.t. 21.03.2019).

¹⁹⁹ Antonio Marquina, "The Southeast-Southwest European Energy Corridor", *Energy Security: Visions from Asia and Europe*, ed. Antonio Marquina, New York: Palgrave Macmillan, 2008, p. 61-64.

²⁰⁰ Woehrel, op.cit., p. 18.

üstünlük, boru hatları mücadelesinde Rusya'ya ciddi avantajlar sağlamıştı. Bu sebeple de diyebiliriz ki Nabucco projesinin gerçekleşmemesinde Rusya'nın da büyük emeği olmuştu.²⁰¹ Ancak Nabucco projesi gerçekleşmese de Güney Gaz Koridoru fikri yinede kuvvede kalmıştır.

Rusya ise bir taraftan AB merkezli projeleri engelleyip diğer taraftan AB'ye doğal gaz tedarik edecek alternatif projeler ileri sürmekteydi. Böylece 2008 yılı boyunca, Rusya Güney Akım projesinin gerçekleşmesi için elinden geleni yapmıştı. Artık 2008 yılının Ocak ayında, Bulgaristan'dan geçecek olan Güney Akım boru hattının inşaatıyla ilgili Rusya ve Bulgaristan Devlet Başkanları anlaşmaya varmışlardır. Bulgaristan, geçecek boru hattının büyük bir kısmını kendi kontrolüne almaya çalışmıştır. Ancak Bulgaristan, isteğini elde edememiştir. Zira Rusya zaten Bulgaristan'ın enerji piyasasında ciddi oranda söz hakkına sahipti, dolayısıyla Bulgaristan ileri sürdüğü isteklerini destekleyecek herhangi bir avantaja sahip değildi. Bulgaristan'ın açıkladığı isteklerinden birkaç gün sonra Rusya Sırbistan'la anlaşma sağlamıştı. Anlaşma esasında, Rusya Sırbistan'ın enerji alt yapısını modernleştireceğine dair söz vermiş ve karşılığında Sırbistan devlet enerji şirketi NIS'den büyük oranda hisse payı almıştı. Ayrıca Gazprom, Sırbistan'ın Rus enerji sektörü için enerji merkezi olacağına dair söz vermişti.²⁰² Yapılan bu anlaşmaların seyrinde Bulgaristan'da artık Rusya ile anlaşmıştı. Bu hadiselerden sonra Bulgaristan ve Sırbistan'ı takip ederek Macaristan'da Güney Akım projesini desteklemeye başlamıştır.²⁰³

Ancak Güney Akım projesi, AB ile Rusya'nın siyasi sorunlar yaşadığı dönemlerde iptal edilmişti. Projenin iptal edilmesinde birçok etken belirli olmuştur. Bunlardan en önemlisi AB'nin projeyi veto etmesi olmuştur.²⁰⁴ Diğer sebep ise Bulgaristan'ın, Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımlara katılması olmuştur. Rusya ise bu durumda Bulgaristan yerine Türkiye ile işbirliği yapmaya yönelmiştir. Bu hadiselerin devamında Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, 1 Aralık 2014 tarihli Türkiye ziyareti esnasında, Türk Akımı projesini duyurmuştu.²⁰⁵ Türk Akımının,

²⁰¹ Sulejmanovic, op.cit., s. 96.

²⁰² Marquina, op.cit., p. 64.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Yunus Furuncu, op.cit., s. 2.

²⁰⁵ Gazprom Export, <http://www.gazpromexport.ru/projects/6/> (e.t. 23.01.2019).

Türkiye'ye doğal gaz ulaştırılacak olan bölümünün çalışmaları tamamlanmış, AB'ye doğal gaz ulaştırılacak olan kısımdaki çalışmalar ise günümüzde devam etmektedir.

Bölgede yaşanan doğal gaz krizleri AB'ni etkilediği gibi Rusya'nı da etkilemiştir. Bu sebeple de Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nı devre dışı bırakacak alternatif yollara yoğunlaşmıştır. Aslında Rusya açısından mevcut boru hatlarının kapasitesini yükseltmek ve bu boru hatlarını modernize etmek maddi yönden daha uygun olurdu. Zira Brotherhood doğal gaz boru hattının maksimum kapasitesi 175 milyar metreküp olmasına rağmen yıllık sadece 115 milyar metreküp doğal gaz taşımaktadır. Rusya, Ukrayna ve Almanya arasındaki bu boru hattının genişletilmesi üzerindeki müzakereler 2002'de bir karara bağlanamamıştır. 2006'da Rusya ve Ukrayna arasındaki yaşanan doğal gaz krizinden sonra bu boru hattının genişletilme ihtimalide ortadan kalkmıştır.²⁰⁶ Rusya, Brotherhood boru hattının genişletilmesi yerine Ukrayna'yı by-pass edecek Yamal – Avrupa 2 boru hattının inşasını gündeme getirmişti. Yamal – Avrupa 2 boru hattının, Beyaz Rusya'dan geçerek Polonya'ya ulaşması ve buradan Slovakya'ya ulaşip AB'nin diğer üyelerine doğal gaz dağıtımını yapması planlanmıştı. Ancak bu projede Rusya'nın Beyaz Rusya ile yaşadığı doğal gaz krizinden sonra rafa kaldırılmıştı.²⁰⁷ Böylece Rusya her iki ülkeyi devre dışı bırakarak Karadeniz'in güneyinden, AB'ye doğal gaz ihraç etmenin yollarını aramıştı. Rusya, Karadeniz Bölgesi'nin kuzey ülkeleriyle sorun yaşadığından alternatif olarak Karadeniz'in güneyinden boru hattı geçirmeye yönelmiştir. Böylece Rusya, Türkiye ile birlikte hayata geçirdiği Türk Akımı boru hattıyla bu amacına yaklaşmaktadır.

AB'nin desteklediği Güney Gaz Koridoru hamlesi de birçok iptal edilen projeden sonra hayata geçmeye çok yakın. Günümüzde proje üç farklı boru hattından oluşmaktadır. Azerbaycan'dan, Gürcistan'a doğal gaz ileten Güney Kafkasya doğal gaz boru hattı, projenin ilk bölümünü oluşturmaktadır. Gürcistan sınırından Türkiye'ni geçip Yunanistan sınırına kadar devam edecek olan TANAP doğal gaz boru hattı, projenin en önemli kısmını oluşturmaktadır. TAP doğal gaz boru hattı ise TANAP'a birleşerek Yunanistan üzerinden İtalya'ya, Azerbaycan doğal gazını ulaştırılacak olan son halkanı oluşturmaktadır. AB, Güney Gaz Koridorunun gerçekleşmesini çok istemiş ve

²⁰⁶ Kirsten Westphal, "Germany and the EU-Russia Energy Dialogue", *The EU – Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, ed. Pami Aalto, Aldershot: Ashgate, 2008, p. 93-100.

²⁰⁷ Sulejmanovic, op.cit., s. 94.

bu uğurda ileri sürülen birçok projeye hem siyasi hem de ekonomik desteğini sunmuştu. Ancak bu koridorun gerçekleşmesinde, Azerbaycan – Türkiye işbirliğinin etkisi de AB'nin siyasi ve ekonomik yardımlarının yanı sıra büyük önem taşıyordu. Sonuç itibariyle diyebiliriz ki Güney Gaz Koridoru fikri bir başa AB enerji arz güvenliğiyle ilgili bir hamle olduğundan bu koridorun gerçekleşmesini hem AB hem de ABD desteklemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARADENİZ BÖLGESİ'NDE GÜNEY GAZ KORİDORU

1. AB'NİN ARZ GÜVENLİĞİ VE GÜNEY GAZ KORİDORU

Güney Gaz Koridoru fikri ortaya çıktığı andan itibaren birkaç kez bazı siyasi ve ekonomik sorunlar yüzünden değişikliğe uğramıştır. Buna rağmen böyle bir koridorun açılması ilk zamanlardan itibaren ABD, AB ve Türkiye gibi ülkeler tarafından sürekli desteklenmiştir. GGK'nın esas amacı, Kazakistan ve Türkmenistan enerji kaynaklarını Hazar Denizi'nden Azerbaycan'a ulaştırmak, buradan ise Gürcistan ve Türkiye üzerinden AB'ye ulaştırmak olmuştur.²⁰⁸ Böylece bu proje sayesinde AB'nin enerjide Rusya'ya olan bağımlılığı azaltılacaktır.

Azerbaycan ve Kazakistan, Hazar Denizinden boru hattına ihtiyaç kalmadan başarılı bir şekilde petrol taşıyabilmıştiler. Kazakistan petrolünü tankerlerle Azerbaycan'a göndermiş, buradan ise BTC Boru Hattı ile dünya pazarına ulaştırabilmiştir. Lakin doğal gazın Orta Asya ülkelerinden Azerbaycan'a ulaşması petrol taşımacılığı kadar kolay değildir. Zira doğal gaz'ın boru hatları ile taşınması, doğal gaz ulaşımının petrol kadar esnek olmadığını ortaya koymaktadır. Böylece Türkmenistan ve Kazakistan doğal gazının Azerbaycan'a ulaşması için Hazar Denizi'nden geçecek bir boru hattı çekilmelidir.

Genel olarak ise Hazar etrafındaki ülkelerin ürettiği doğal gaza olan talep 2000'li yılların başından itibaren daha da artmıştır. Buna sebep Shah Deniz gaz yatağının keşfi ve Rusya ile Ukrayna arasında büyüyen siyasi sorunlar olmuştur. Nitekim bu siyasi sorunlar krize dönüşünce AB enerji ithalatını çeşitlendirmeye çalışmıştır. AB'nin enerji ithalatını çeşitlendirme stratejisi, Güney Gaz Koridoru'nun gerçekleştirilmesiyle ilgili tartışmaları tekrar canlandırmıştır.²⁰⁹

Yeni tartışmaların odak noktası Hazar Bölgesi'nden doğal gazın ulaştırılması üzerine olmuştur. Bu sebeple Güney Gaz Koridoru'nun gerçekleştirilmesi, AB'nin enerji ithalatını çeşitlendirme politikasının bir parçası haline gelmiştir. Ayrıca Hazar

²⁰⁸ Friedbert Pfluger, "The Southern Gas Corridor: Reaching the Home Stretch", *Elektor Energy*, 2012, <https://www.elektormagazine.com/news/The-Southern-Gas-Corridor--Reaching-the-Home-Stretch> (e.t. 21.03.2019).

²⁰⁹ Sevinj Amirova-Mammadova, *Pipeline Politics and Natural Gas Supply from Azerbaijan to Europe: Challenges and Perspectives*, Wiesbaden: Springer VS, 2018, p. 121.

Bölgesi'nden Türkiye'ye, BTC ve BTE gibi projelerin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi, AB'ni harekete geçirmiştir. Böylece Güney Kafkasya'dan, Karadeniz Bölgesi'ni geçerek AB'ye doğal gaz ulaşımı fikri, enerji politikalarında yeni dönemi başlatmıştır.

1.1. AB'NİN BÜYÜYEN GAZ TALEBİ

Günümüzde doğal gaz, AB'nin enerji güvenliği stratejisini belirleyen en önemli enerji kaynağıdır desek yanılmayız. Zira doğal gaz, diğer fosil yakıtlara karşın nispeten temiz olduğundan, en iyi enerji kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle diğer fosil yakıtlar yerine doğal gazın kullanılması, sera gazı emisyonlarının atmosfere olan etkisini azaltabilir. Özellikle günümüzde yaşanan iklim değişikliğini de düşünecek olursak doğal gazın diğer fosil yakıtlar içinden kullanımı daha cazip gelmektedir.²¹⁰

Doğal gaz piyasasında, talebin büyümesini etkileyen bir diğer önemli faktör de nükleer enerji alanında yaşanan güvenlik endişeleridir. Özellikle Fukuşima Nükleer Santrali kazasından sonra, nükleer enerjiye olan bağımlılık hızlı bir şekilde azaltılmaya çalışılmıştır. Bu noktada başta Almanya olmak üzere diğer AB ülkeleri de güvenliği ön plana alarak, nükleer enerji dışında enerji kaynaklarına odaklanmışlardır. Böylece yakın gelecekte nükleer enerjinin kullanımındaki payı azaldıkça, onun yerine enerji tüketiminde doğal gazın payı artacaktır. Böylece AB'nin enerji tüketiminde, doğal gaz payının hızlı bir şekilde artacağı tahmin edilmektedir.²¹¹

Enerji Bilgi Yönetim İdaresinin tahminlerine göre, Avrupa'da doğal gaz tüketimi önümüzdeki yirmi yıl içinde ortalama olarak yılda %0,5 civarında artacağı yöndedir. Ayrıca aynı kurumun verilerine göre, Avrupa'nın doğal gaz ithalatı da yılda ortalama olarak %1,6 civarında artacağı yöndedir.²¹² AB'nin doğal gaz tüketiminde ki artan ihtiyacına karşılık olarak, üretiminde ise düşüşlerin yaşanacağı tahmin edilmektedir. Başta Kuzey Denizi'nde olmak üzere Avrupa'da üretilen doğal gazın, yakın gelecekte mevcut üretim seviyesini aşamayacağı da tahmin edilmektedir. Araştırmalar esasında tahmin edilmektedir ki Avrupa'nın doğal gaz talebi, 2008 ile 2030 yılları arasında

²¹⁰ Ibid. p. 123.

²¹¹ Eurogas, "Natural Gas Demand and Supply: Long Term Outlook to 2030", *Eurogas*, 2008, p. 1-7.

²¹² Amirova-Mammadova, loc.cit.

tahmini olarak 526 milyar metreküpten 622 milyar metreküpe kadar artacaktır.²¹³ Böylece bu durum AB'ni, daha çok doğal gaz ithal etmeye mecbur edecektir.

Son on yılda, AB'nin doğal gaz tüketiminin üçte ikisinden fazlası Rusya, Cezayir ve Norveç'ten ithal edilmektedir. AB'nin bazı üye ülkeleri ise enerji tüketiminde sadece ithal edilen enerji kaynaklarına bağımlıdırlar. AB'nin birincil enerji kaynaklarına olan ihtiyacının yaklaşık yarısı şu anda dışarıdan ithal edilmektedir. Zira bu oran AB Komisyonu'nun tahminlerine göre 2040 yılına kadar %70'i bulacaktır.²¹⁴ Düşük maliyetli ve daha güvenli olması sebebiyle AB'nin ithal ettiği doğal gazın büyük bir kısmı, boru hatlarıyla nakledilmektedir. AB üç büyük koridor üzerinden doğal gaz ithal etmektedir. Kuzey Afrika'dan ithal edilen doğal gaz Batı gaz koridorunu, Norveç'ten ithal edilen Kuzey gaz koridorunu, Rusya'dan ithal edilen ise Doğu gaz koridorunu oluşturmaktadır. AB, tankerlerle çeşitli üretim bölgelerinden sıvılaştırılmış doğal gaz da ithal etmektedir. Ancak çok az miktarda doğal gaz bu şekilde ithal edilmektedir. Tahmin edilmektedir ki boru hattı taşımacılığı, Avrupa'da hızla gelişen LNG taşımacılığına rağmen gelecekte de en büyük payı elinde bulunduracaktır.²¹⁵

Batı Avrupa ülkelerinde doğal gaz üretiminin azalması ve doğal gaza olan talebin artması, doğal gaz ithalatının da artmasına sebep olacaktır. Böylece AB, doğal gaz ihraç eden ülkelerle yeni anlaşmalar yapmak zorunda kalacaktır. Böylece AB, hem enerji güvenliğini hem de enerji tedariki güvenliğini sağlamak için enerji kaynaklarını çeşitlendirmeli ve tek ülkeye olan bağımlılığını yeni kaynaklarla olabildiğince azaltmalıdır. Zira 2006 ve 2009 yıllarındaki Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizleri, AB'nin enerji güvenliğini ve doğal gaz tedariki güvenliğini tehlikeye atmıştır. Bu krizlerden sonra AB, doğal gaz tedarikinde alternatif koridorların açılmasının üzerinde durmuştur. Böylece hem doğal gaz üretimi ile tüketimi arasındaki farkın gitgide açılması ve doğal gazda dışa bağımlılığın gün geçtikçe daha da artması hem de Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizleri, enerji güvenliği ile ilgili sorunları AB'nin enerji politikasının ve dış politikasının merkezine koymuştur. Zira doğal gaz krizleri, bazı Avrupa ülkelerinin ne kadar büyük miktarda Rusya'ya bağımlı

²¹³ Ibid, p. 123-124.

²¹⁴ Commission of the European Communities, "Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy", *Brussels: COM(2006) 105*, 2006, p. 3.

²¹⁵ Amirova-Mammadova, op.cit., p. 124-125.

olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle Orta Avrupa, Doğu Avrupa, Balkanlar ve Baltık ülkelerinde Rus gazına olan bağımlılık düzeyi çok yüksek seviyelerdedir.

Avrupa'nın bazı ülkeleri sadece Rusya'dan ithal edilen doğal gazla bağımlıdır. Böylece bu ülkeler bir taraftan doğal gaz naklinde yaşanan kesintiler karşısında savunmasız kalmaktalar diğer taraftan da doğal gaz ithalatında tekeli bir tedarikçinin dayattığı fiyata bağlı kalmaktalar. Artan enerji talebini karşılamak için AB, Orta Doğu ve Hazar Bölgesi'nden Güney ve Doğu Avrupa'ya doğal gaz tedarikini mümkün kılacak dördüncü koridorun açılmasını istemiştir. Orta Doğu ve Hazar Bölgesi'ndeki büyük miktarda doğal gaz rezervlerinin varlığı, AB'ye, tedarik yollarını çeşitlendirme politikasını hayata geçirebilmesi açısından büyük fırsatlar sunmaktadır. Böylece AB, doğal gazda büyük oranda dışa bağımlı ülkelerinin, enerji bağımlılığını tek tedarikçiden (Rusya) ve tek transit ülkeden (Ukrayna) kurtarmaya çalışmıştır.

AB tarafından Güney Gaz Koridoru stratejisinin gerçekleştirilmesi, yeni doğal gaz rezervlerini Avrupalı tüketiciler için ulaşılır hale getirecektir. Güney Gaz Koridoru, aynı zamanda AB'ni yeni kaynaklara ulaştırarak, üye ülkelerin gelecekte artan doğal gaz talebi için kaynak çeşitliliği de sunmaktadır.²¹⁶ Bununla birlikte, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki devam eden istikrarsızlıklar, bu bölgelerden güvenli bir şekilde doğal gazın ithal edilmesini sınırlamaktadır. Bu nedenle, Hazar Bölgesi'nden, özellikle de Azerbaycan'dan gelecek doğal gaz, Güney Gaz Koridoru'nun gerçekleştirilmesi için önemli bir başlangıç olarak kabul edilmektedir.²¹⁷

1.2. AB'NİN GÜNEY GAZ KORİDORU STRATEJİSİ

Hazar Bölgesi, enerji alanında sürekli gelişmektedir ki bölgede yeni doğal gaz sahalarının açılması da bu gelişmenin en iyi örneklerinden biridir. Böylece yeni doğal gaz sahalarının bulunduğu süreçten itibaren, AB aktif bir şekilde Hazar Bölgesi'nin enerji politikasına katılmaya başlamıştır. Zira Güney Gaz Koridoru'nun gerçekleşmesi ve Hazar Bölgesi'nden doğal gazın ithal edilmesi, AB'nin en önemli enerji politikalarından birisi olmuştur. AB, enerji güvenliği açısından doğal gaz tedarikini

²¹⁶ Brendan Devlin, Katrin Heer, "The Southern Corridor – Strategic Aspects for the EU", *Beyond Turkey: The EU's Energy Policy and the Southern Corridor*, ed. Kristin Linke, Marcel Vietor, Berlin: Friedrich Ebert Stiftung, 2010, p. 5-9.

²¹⁷ Amirova-Mammadova. op.cit., p. 127.

çeşitlendirme politikasını uygulamaya koyduğu andan itibaren Güney Gaz Koridoru büyük önem taşımaya başlamıştır. Alternatif bir doğal gaz tedarik koridoru geliştirmenin önemi, ilk kez 2006 yılında Avrupa Parlamentosu ve Konseyi kararlarında açıklanmıştır. Daha sonra 2008'de Avrupa Komisyonu, Güney Gaz Koridoru stratejisini, AB'nin enerji güvenliğinin esaslarından biri olarak tanımlamıştır. AB, Hazar Bölgesi ülkeleriyle, özellikle Azerbaycan ve Türkmenistan'la enerji alanında işbirliğini geliştirmeye çalışmıştır. Tabii ki AB, Hazar Bölgesi'yle birlikte Orta Doğu ülkeleriyle de enerji ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiştir.

AB'nin gelecekteki ihtiyaçlarının önemli bir kısmını potansiyel olarak sağlayabilecek olan Hazar ve Orta Doğu kaynaklarından doğal gazın tedariki için bir güney koridorunun geliştirilmesi fikri, Komisyonun resmi belgelerinde de belirtilmiştir. Bu koridorun hayata geçmesi, AB'nin en yüksek enerji güvenliği önceliklerinden birisi olarak da eklenmiştir. Ayrıca Komisyon, Üye devletlerin hem Hazar Bölgesi'nin hem de Orta Doğunun enerji zengini ülkeleriyle birebir ilişkilerini geliştirmelerinin önemine değinmiştir. Uzun vadede, siyasi koşulların uygun olduğu durumlarda, Özbekistan ve İran gibi bölgedeki diğer ülkelerden de doğal gaz tedarikinin, AB için önemli bir fırsat teşkil edeceği de belirtilmiştir.²¹⁸

Komisyonun almış olduğu karara göre, AB'nin gelecekte Özbekistan ve İran'la enerji alanında işbirliği yapmak istediği anlaşılmaktadır. Böylece Güney Gaz Koridoru, AB'nin uzun vadeli enerji hedefinin de bir parçasıdır diyebiliriz. Transit güzergah konusunda, AB tedarik zinciri boyunca Karadeniz'in güneyine öncelik vermiştir. Karadeniz'in güneyi jeopolitik olarak hem Hazar Bölgesi'ni hem de Orta Doğu'yu Avrupa pazarına bağlayacak şekildedir.

AB Komisyonu'nun, Güney Gaz Koridoru'nun hayata geçirilmesine aktif bir şekilde katılımı, hem Karadeniz Bölgesi'nin hem de Hazar Bölgesi'nin enerji politikasını yeni bir aşamaya taşımıştır. Zira AB, bu bölgeleri direk etkileyecek olan doğal gaz boru hattı projesini politik ve finansal olarak desteklemektedir. 2009 yılında Prag'da yapılan Bakanlar düzeyindeki toplantıda, Güney Gaz Koridoru “Yeni İpek Yolu” olarak adlandırılmıştır. Bu toplantıda bulunan bütün ülkelerin yetkilileri projenin

²¹⁸ Commission of the European Communities, “Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Community of the Regions”, *Brussels: COM(2008) 781*, 2008, p. 4.

gerçekleştirilmesine dair siyasi destek sunacaklarını açıklamıştılar. Prag zirvesinden sonra Ocak 2011'de Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso ve Avrupa Enerji Komiseri Gunther Oettinger, Azerbaycan ve Türkmenistan'a ziyarette bulunmuşlardır. Bakü ve Aşkabat'a yapılan ziyaretin esas sebebi, AB'nin Trans Hazar projesine olan siyasi desteğini göstermekti.

13 Ocak 2011 tarihinde, Azerbaycan Cumhurbaşkanı ve Avrupa Komisyonu Başkanı arasında Güney Gaz Koridoruyla ilgili Ortak Deklarasyon imzalanmıştır. Bu anlaşma esasında Azerbaycan, AB'ye yılda 10 milyar metreküp doğal gaz ihraç etmeyi kabul etmiştir. Böylece bu anlaşma, Azerbaycan'ın Güney Gaz Koridoruyla AB için önemli bir gaz tedarikçisi haline gelmesini sağlamıştır. Bu gelişmeleri takiben, Türkmenistan Cumhurbaşkanı, Hazar Denizi'nden batıya doğru doğal gaz taşımacılığının teknik ve yasal sorunları üzerinde çalışmak üzere uzmanlardan oluşan bir komite kurmayı kabul etmiştir.²¹⁹

AB Komisyonu'nun, koridorun gerçekleştirilmesine dair olan ilgisinin ve politik desteğinin ardındaki mantık, yıllık sadece 10 milyar metreküp doğal gaz ithal edilmesinin çok daha ötesinde. Güney Gaz Koridoru'nun hayata geçmesindeki amaç sadece Azerbaycan ve Türkmenistan'dan doğal gaz alınmasıyla sınırlanmamaktadır. Zira ilk aşamada, AB, alternatif doğal gaz koridorunun büyük bir boru hattı kapasitesiyle gerçekleşmesini hedeflemişti. Hatta ilk aşamada, koridorun farklı tedarikçilerden çok kaynaklı bir ağ oluşturacağı öngörülmüştü. Ancak süreç içerisinde yaşanan bazı siyasi ve ekonomik gelişmelerden dolayı istenilen sonuç elde edilmemişti. Bununla birlikte Güney Gaz Koridoru stratejik olarak büyük bir önem taşımaktadır. Bu koridorun stratejik önemi üç açıdan açıklanabilir. Birincisi, bu koridor Avrupalı tüketicileri güvenli bir güzergahla doğal gaz zengini Hazar Bölgesi'yle birleştirecek. Ayrıca, bu koridordan geçen boru hattı şebekesi ölçeklenebilir şekilde inşa edilmiştir. Zira ek doğal gaz kaynakları mevcut olduğunda hattın kapasitesinin genişletilebilmesi söz konusudur. Bu nedenle, Güney Gaz Koridoru, yalnızca Azerbaycan'dan değil, gelecekte diğer Hazar Bölgesi'ndeki ülkelerden, Özbekistan ve Irak gibi diğer ülkelerden de doğal gaz sağlama potansiyeline sahip olacaktır. İkincisi, Güney Gaz

²¹⁹ Vladimir Socor, "Turkmen President Supports Trans-Caspian Pipeline in Meeting With Top EU Officials", *Eurasia Daily Monitor*, V. 8, I. 14, 2011, <https://jamestown.org/program/turkmen-president-supports-trans-caspian-pipeline-in-meeting-with-top-eu-officials/> (e.t. 25.04.2019).

Koridoru, Hazar Denizi bölgesinden ve Orta Doğu'dan Orta ve Güney Doğu Avrupa'ya doğal gaz tedariki için önemli bir geçiş yolu sunmaktadır. Böylece bu koridor sayesinde, Doğu ve Orta Avrupa'daki Gazprom'un oluşturduğu tekelcilik azaltıla bilir. Bilindiği üzere Doğu ve Orta Avrupa'daki ülkelerin çoğu günümüzde Rus doğal gazına bağımlı durumdadır. Ayrıca, Avrupa pazarlarına farklı üreticilerden enerji kaynaklarının dahil olması, Doğu ve Orta Avrupa'daki ülkeleri hem siyasi hem de ekonomik baskılardan kurtaracaktır. Üçüncüsü, enerji kaynakları açısından zengin bölgelerden doğal gaz tedarikinin sağlanması, AB'nin yerel kaynaklarının tükenmesinin aksine artan enerji talebini karşılamasına yardımcı olacaktır.

Yaşanan doğal gaz krizleri ve bu krizlerin doğurduğu sonuçlardan sonra AB enerji arz güvenliğinin tehlikede olduğunu görmüştür. Bu amaçla doğal gaz tedarikçilerini çeşitlendirme politikası gündeme gelmiştir ki bu durumda alternatif güzergahların belirlenmesi de söz konusu olmuştur. Jeopolitik olarak AB'nin önünde en uygun güzergah Güney Gaz Koridoru olmuştur. İlk aşamada büyük kapasiteli boru hatlarıyla doğal gazın temin edilmesi planlansa da süreç içerisinde bu hamlenin hayata geçmesinin zor olduğu anlaşılmıştır. AB'nin bu uğurda zorluklarla karşılaşmasının altında birçok sebebin etkili olduğunu varsayabiliriz. Ancak bu noktada, AB'ni yıpratıcı etkili sebeplerden biriside, birlik içinde ortak enerji politikasının olmamasıydı. Zira AB üyesi ülkeler arasında enerji politikası alanında öncelikli veya ortak projeler konusunda fikir birliğinin olmadığı bariz bir şekilde görülmektedir. AB içinde enerji alanında ortak bir dış politikanın bulunmaması, topluluğun aldığı kararları etkili bir şekilde uygulaması önünde ciddi engeller oluşturmaktadır.²²⁰ Ortak enerji politikasının olmaması, Avrupa enerji stratejisinin belirsiz olduğu izlenimini vermiştir. AB'nin birçok üye ülkesi, enerji tedarikinin çeşitlendirilmesi fikrini kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamış olacaklar ki alternatif boru hattı hamlesini Karadeniz Bölgesi'nde boru hattı yarışına çevirmiştiler. Zira farklı üye ülkeleri tarafından desteklenen bu boru hattı projelerinin her biri Karadeniz'in güneyinden geçecek şekilde planlanmıştı.

Başlangıçta, üretici ülkelerden Avrupa'ya doğal gaz ulaştırılması amacıyla birkaç boru hattı projeleri önerilmişti. Çeşitli şirketler ve konsorsiyumlar tarafından ileri sürülen boru hattı projeleri, 2 ile 5 milyar dolarlık (bazen daha da fazla) yatırımlar

²²⁰ Stefan Meister, Marcel Vietor, "Southern Gas Corridor and South Caucasus", *South Caucasus 20 Years of Independence*, ed. Friedrich – Ebert – Stiftung, 2011, p. 351.

gerektirmişti. Ayrıca bu projelerin gerçekleşmesi için aşamalı bir şekilde kapasite artımı değil de yüksek kapasiteye hızlı bir şekilde ulaşmanın yolları gerekmişti.²²¹ Bu durum ise bir anda birkaç bölge ülkesinden yüksek miktarda doğal gazın tedarik edilmesi anlamına gelmişti. Böyle bir manzaranın ortaya çıkmasında en önemli sebep olayın politik ağırlığından çok ticari boyutunun ön planda tutulması olmuştu. Boru hattı yarışlarının başlamasıyla birlikte Güney Gaz Koridoru çerçevesinde siyasi dinamikler değişmiştir. Farklı aktörlerin (devlet ve devlet dışı) ticari ve politik çıkarları, enerji politikasının uygulanmaya çalışılan yeni aşamasını doğrudan etkilemiştir. Hazar Bölgesi'nden Avrupa'ya doğal gaz ulaştırması amacıyla önerilen boru hattı projeleri, farklı transit ülkelerinin topraklarını geçerek farklı enerji pazarlarını hedef almıştı.

2. İLK AŞAMA GÜNEY GAZ KORİDORU'NUN BORU HATTI PROJELERİ

Başlangıcı 2005 yılına dayanan Rusya – Ukrayna doğal gaz krizlerinden sonra AB doğal gaz tedarikçilerini çeşitlendirme kararı almıştır. Bu politikanın başarılı bir şekilde sürdürülmesi içinde uygun bir güzergahın seçilmesi gerekmiştir. Zira en uygun güzergah, Karadeniz'in güneyinden bir enerji koridoru oluşturmak olmuştur. Zira Karadeniz'in güneyinden çekilecek olan boru hattı, AB'yle doğal gaz rezervleri olan ülkeleri bir-birine bağlayacaktı. Ancak, güney koridoru ile ilgili enerji politikası, siyasi ve ticari çıkarların iç içe geçmesiyle karmaşık ve çok yönlü bir oyun haline gelmiştir. Başlangıçta güney koridoru için üç stratejik proje öne sürülmüştür. Bunlardan birincisi, AB Komisyonu tarafından da desteklenen, Nabucco boru hattı projesi olmuştur. Nabucco ile birlikte Türkiye – Yunanistan – İtalya Enterkonneksiyonu (ITGI) ve Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) projeleri de doğal gaz ulaşımı için rekabet etmişler. Tezin bu kısmında güney koridoru için başlangıçta amaçlanan doğal gaz boru hattı projeleri incelenecektir. TAP günümüzde Güney Gaz Koridoru'nu oluşturan üç boru hattından birisi olduğu için TAP ayrı incelenecektir.

²²¹ Jonathan Stern, "Security of European Natural Gas Supplies: The Impact of Import Dependence and Liberalization", *The Royal Institute of International Affairs*, 2002, p. 10.

2.1. NABUCCO DOĞAL GAZ BORU HATTI PROJESİ

Nabucco boru hattı projesi, 2002 yılında Türkiyeli, Bulgaristanlı, Romanyalı, Macaristanlı ve Avusturyalı enerji uzmanları tarafından ortaya atılmıştır. Projenin ismi ünlü İtalyan besteci Guisepppe Verdi'nin bestelediği Nabucco operasından gelmektedir.²²² Nabucco projesiyle büyük miktarda Orta Doğu ve Hazar Bölgesi'nden çıkarılacak doğal gazın, Karadeniz Bölgesi'ni geçerek, AB'ye nakli amaçlanmıştır. İlk aşamada, projenin ana arz kaynağının Azerbaycan doğal gazı olacağı daha sonra İran ve Kuzey Irak'ın projeye katılacağı düşünülmüştür. Projenin ortaya atılmasında esas amaç bölgesel işbirliği ve ticari çıkar olmuştur. Bu projeye birlikte Türkiye, Hazar Denizi'nden ve Orta Doğu'dan yeni doğal gaz temin edecek ve transit ülke konumunda bulunduğundan ekonomik olarak gelir elde edecekti.²²³

Proje ilk aşamada her ne kadar ticari amaçlarla ortaya atılsa da zaman içinde siyasi olarak ta destek görmeye başlamıştır. Projeye, özellikle Rusya karşıtı Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri siyasi destek sunmuştur. Bu ülkelerin Nabucco projesine büyük destek sağlamalarının esas sebebi, enerjide Rusya'ya olan büyük bağımlılıkları olmuştur. Böylece Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri Rusya'nın enerji hegemonyasını bu proje ile kırmaya çalışmışlardır. Ancak o zamanlar İtalya, Fransa ve Almanya gibi Avrupa'nın büyük güçleri projeye yeterince destek sağlamamışlardır. Bunun esas sebebi bu ülkelerin Rus doğal gazına diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri kadar bağımlı olmamalarıydı. Bu nedenle Batı Avrupa ülkelerinin çoğu, AB içinde Nabucco'ya fon sağlama girişimlerinin karşısında bile durmuşlardır. Hatta bazı Batı Avrupa ülkeleri 2006 yılına kadar, AB içinde ortak enerji politikalarının geliştirilmesine de yeterince destek sağlamamışlardır.²²⁴

Ancak 2006 yılından itibaren, Batı Avrupa ülkeleri de Nabucco projesini desteklemeye başlamışlardır. Bu ülkelerin enerji politikalarını değiştiren temel sebep, Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizleri olmuştur. Zira AB'nin enerji tedarikinde çeşitlendirme politikasını uygulamaya koymasında da bu krizlerin etkisi büyük olmuştur. AB'de, Karadeniz'in güneyinden Avrupa'ya doğal gaz taşınması fikri

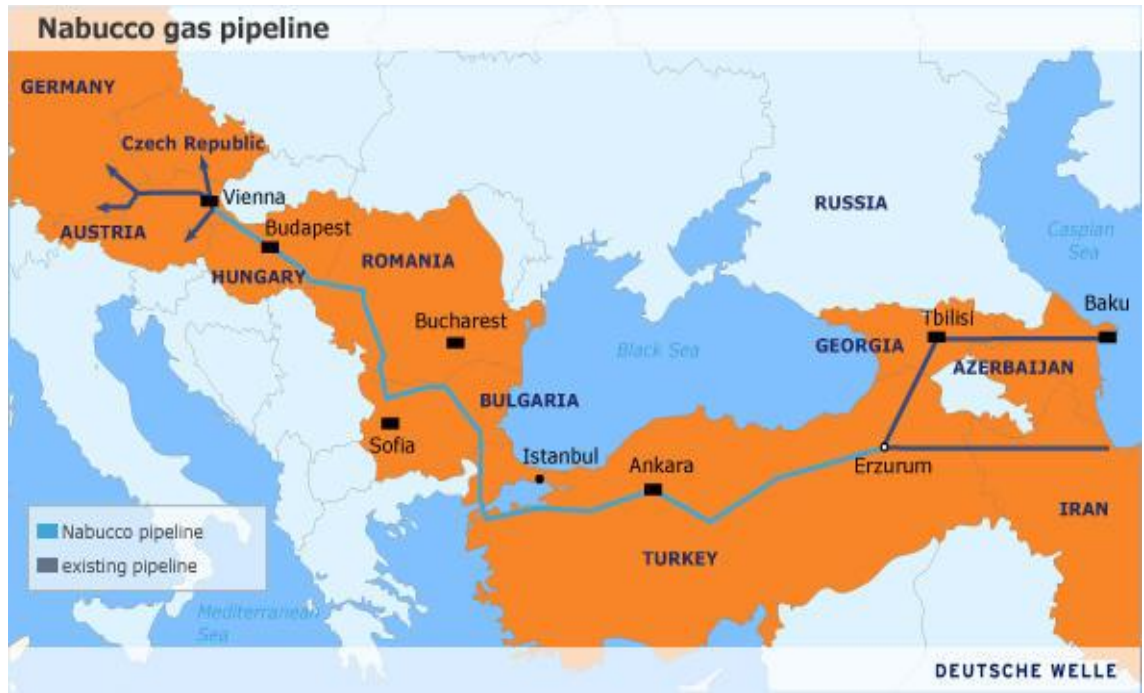
²²² Daniel Freifeld, "The Great Pipeline Opera: Inside the European pipeline fantasy that became a real-life gas war with Russia", *Foreign Policy*, 2009, <https://foreignpolicy.com/2009/08/22/the-great-pipeline-opera/> (e.t. 31.03.2019).

²²³ Ibid.

²²⁴ Ibid.

geniş yer almıştır. Bilindiği üzere Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya aktarılan doğal gaz, Rusya'nın kontrolünde gerçekleşmektedir. Harita'dan da görüldüğü üzere Karadeniz'in güneyinden geçecek boru hattı ise Rusya'nın etkisine maruz kalmayacaktır (Harita 9). Böylece Nabucco boru hattı, güney koridoru hamlesinin ilk projesi olmuştur.²²⁵ Boru hattıyla yılda 31 milyar metreküp doğal gazın Avrupa'ya taşınması amaçlanmıştır. Nabucco boru hattının, Türkiye'den başlayarak Bulgaristan, Romanya ve Macaristan topraklarını da geçerek Avusturya'da Baumgarten'e ulaşması planlanmıştır. Nabucco boru hattının toplam uzunluğu ise 3,300 km olacaktır.

Harita 9: Nabucco Boru Hattı Projesinin Güzergahı

Kaynak: Made for Minds, Nabucco pipeline future uncertain as Hungary backs Russian rival, <https://www.dw.com/en/nabucco-pipeline-future-uncertain-as-hungary-backs-russian-rival/a-15910599> (e.t. 29.03.2019).

Türkiye'den Botaş, Avusturya'dan OMV, Macaristan'dan MOL, Romanya'dan Transgas ve Bulgaristan'dan Bulgargas projenin ortakları olmuşlardır. 2004 yılında, ortak beş şirket tarafından Nabucco Gas Pipeline International (NIC) kurulmuştur. Bu şirketler, doğal gazı Hazar Bölgesi'nden ve Orta Doğu'dan alarak Baumgarten'e ulaştırmalıydılar. Buradan da Avrupa'nın diğer bölgelerine doğal gaz dağıtımının yapılması planlanmıştır. Böylece projenin hayata geçmesi ile birlikte Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Rusya'ya olan enerji bağımlılıklarını bir azda olsa azaltacaklardır.

²²⁵ Amirova-Mammadova, op.cit., p. 135.

Projeye, 2008 yılında Alman gaz şirketi RWE’de hissedar olarak katılmıştır. Nabucco doğal gaz boru hattı projesi, 2009 yılında gerçekleşen Budapeşte ve Prag zirvelerinde, AB’den ve ilgili ülkelerden tam siyasi destek almıştı. Böylece imzalanan Hükümetler Arası Anlaşmalarla, projenin gerçekleşeceği tahmin edilmişti.²²⁶ Nabucco, AB için en iyi alternatif çare olmuş ve Güney Gaz Koridoru fikrinin esas projesi haline gelmiştir.²²⁷ Projenin temel felsefesi, doğal gaz naklinin güvenli ve sürekli devam etmesini sağlamaktı. Bu felsefe doğal gazın çıkış noktasından varış noktasına kadar her bölgeni kapsamaktaydı. Ayrıca konsorsiyum üyeleri, boru hattının yapımından, geliştirilmesinden, işletilmesinden ve ticaretinden sorumlu olmuşlardır. Projenin, esas stratejik avantajlarından biriside boru hattı kapasitesinin büyük olmasıydı. Projenin kapasite olarak büyük olması uzun vadede Avrupa’nın enerji arz güvenliğini sağlayabilirdi. Proje hayata geçseydi önümüzdeki 50 yıl boyunca AB’ye 1,550 milyar metreküp doğal gaz nakledecekti.²²⁸

Nabucco boru hattının kapasite olarak büyük olması projenin dezavantajı olarak da değerlendirilmiştir. Zira ilerleyen zamanlarda boru hattına doğal gaz tedarikinin sağlanması açısından ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Şah Deniz sahasından yılda sadece 10 milyar metreküp doğal gazın Avrupa pazarlarına gönderilebileceği malum olmuştur. Bu rakam ise yılda 31 milyar metreküp kapasitesi olan boru hattının sadece üçte birini doldurmaktaydı. Durum böyle olunca acil bir şekilde boru hattının kapasitesini tamamlayacak enerji tedarikçisi güvenilir bir ülkeye ihtiyaç duyulmuştur. Proje ortaya atıldığı ilk aşamada, tedarikçi ülkeler olarak Azerbaycan, Türkmenistan, İran, Irak ve Katar düşünülmüştür. Aslında, coğrafi kısıtlamaları ve mevcut siyasi sorunları göz önünde bulunduracak olursak yakın vadede Azerbaycan dışında bu ülkelerin her birinden doğal gazın temin edilmesi mümkünsüzdü.

İran’a karşı uygulanan ekonomik yaptırımlar, ülkenin doğal gaz rezervlerini Avrupa’ya ihraç etmesi önünde duran en büyük engeldir. Böylece Nabucco konsorsiyum üyeleri, 2010 yılının Ağustos ayında, siyasi sorunlardan dolayı İran’dan doğal gaz temin edilmeyeceğini açıklamışlardır.²²⁹ İran’dan sonra Katar’dan da doğal gaz

²²⁶ Ibid. p. 136.

²²⁷ Amanda Paul, Borut Grgic, “Entering the end game: the race for Caspian gas”, *EPC Commentary*, 2010, http://www.epc.eu/prog_details.php?cat_id=4&pub_id=1162&prog_id=3 (e.t. 31.03.2019).

²²⁸ Amirova-Mammadova. op.cit., p. 137.

²²⁹ Meister, Vietor, op.cit., p. 345.

temin edilemeyeceği ortaya çıkmıştır. Katar, büyük miktarda sıvılaştırılmış doğal gazı (LNG) tankerlerle Doğu Asya'ya ve AB'ye ihraç etmektedir. Ayrıca Katar'daki doğal gazı, Nabucco projesine bağlaya bilmek için İran'dan geçen boru hattına ihtiyaç duyulmuştu. Nitekim İran'dan doğal gazın alınmayacağı kesinleşince, Irak'tan Türkiye'ye yeni boru hattı inşaatı gerekmiştir. Ancak Irak'tan Türkiye'ye çekilecek boru hattıyla Katar'dan doğal gaz alınması dönemin şartlarına göre güvenli değildi.²³⁰ Zira hem siyasi hem de güvenlik sebebiyle İran ve Katar, Nabucco projesini doğal gazla temin edememişler.

Nabucco projesine ancak Azerbaycan, Türkmenistan ve Kuzey Irak'tan doğal gaz tedarik etme fırsatı kalmıştı. Nitekim proje ortaklarından Avusturya'dan OMV, Macaristan'dan MOL ve Almanya'dan RWE şirketlerinin yaptığı araştırmalar sonucunda hem Türkmenistan'dan hem de Kuzey Irak'tan doğal gazın alımı mümkün görünmüştü. Ancak bu kaynaklardan doğal gaz tedarik edilmesinde bazı siyasi sorunlar mevcuttu. Zira Irak'ta öncelikli olarak kuzeyde ki Kürt yönetimi ile merkezi Bağdat yönetimi arasında ticaretten elde edilecek geliri sorun çıkmayacak şekilde bölmek gerekirdi. Ancak Irak'ta, ülkenin kuzeyi ile merkezi otoritesi arasında ciddi bir egemenlik mücadelesi mevcuttu. Zira böyle bir işbirliğinin gerçekleşeceği pekte mümkün görünmemişti.

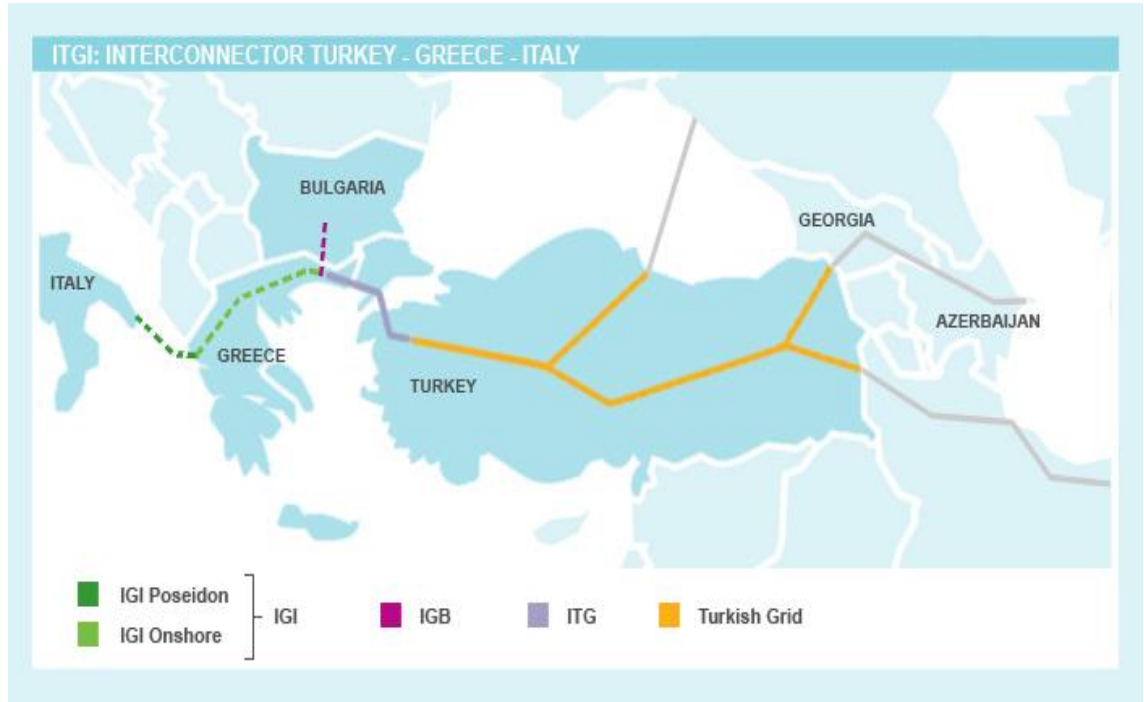
Doğal gazın Türkmenistan'dan taşınması durumunda da bazı engeller mevcuttur. Her ne kadar Türkmenistan, doğal gazını Avrupa'ya ihraç etmeye hevesli olsa da ülke bazı engellerle karşılaşmıştı. Öncelikle Türkmenistan'dan doğal gazın güney koridoru ile taşınması için Türkmenistan'dan Hazar Denizini geçerek Azerbaycan'a uzanan bir boru hattına ihtiyaç duyulmuştur. İki ülkeni birleştirecek olan Trans Hazar boru hattının inşaatında ise bazı belirsizlikler ve sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Bunun dışında Türkmenistan bazı siyasi kaygılarda yaşamıştır. Zira ülke yetkilileri, Rusya ve İran'ı devre dışı bırakarak doğal gaz ihraç etmeye istekli davranmamışlardır. Projenin kendisi stratejik olarak mükemmel bir fikir olmasına rağmen, değişen siyasi durumlar projenin pratikte geçerliliğini mümkünsüz hale getirmiştir.

²³⁰ Ibid.

2.2. TÜRKİYE – YUNANİSTAN – İTALYA ENTERKONNEKSİYONU (ITGI) PROJESİ

Türkiye – Yunanistan – İtalya Enterkonneksiyonu (ITGI), güney gaz koridoru fikrinin ikinci en önemli projesi olmuştur. Proje AB'nin enerji tedarikini çeşitlendirme politikasına uygun gelmiş ve AB'nin ilgisini çekmiştir. ITGI projesiyle yıllık 8-12 milyar metreküp doğal gazın Hazar Denizi bölgesinden Avrupa'ya taşınması amaçlanmıştır. Haritadan da görüldüğü üzere Hazar Denizi'nden çıkarılacak olan doğal gazın, boru hattıyla Türkiye'ye buradan da Yunanistan üzerinden İtalya'ya ulaştırılması planlanmıştır (Harita 10).

Harita 10: Türkiye – Yunanistan – İtalya Enterkonneksiyonu (ITGI) Güzergahı

Kaynak: The Jamestown Foundation, Gazprom Promotes Greece – Italy Transit Route to Obstruct European Corridor, <https://jamestown.org/program/gazprom-promotes-greece-italy-transit-route-to-obstruct-european-corridor/> (e.t. 29.03.2019).

ITGI boru hattının 2015 yılında hazır olması planlanmıştır. Proje Türkiye ile Yunanistan ve Yunanistan ile İtalya arasında inşa edilecek boru hatları sisteminden oluşacaktır. Zira Türkiye içindeki mevcut boru hattı sisteminden geçen doğal gazın, ITG boru hattıyla, Yunanistan'a ihraç edildiği bilinmektedir. Türkiye ile Yunanistan'ı birleştiren ITG boru hattı, 2007 yılından itibaren, iki ülke arasında kullanılmaktadır.

Türkiye'den Yunanistan'a ulaşan doğal gazın buradan İtalya'ya IGI boru hattı ile taşınması planlanmıştı. İyon Denizini geçerek Yunanistan'la İtalya'nı bir birine bağlaması planlanan IGI boru hattı ise iki bölümden oluşmuştu. IGI Onshore ismiyle 600 km uzunluğunda ve IGI Poseidon ismiyle 200 km uzunluğunda toplamda iki boru hattının inşa edilmesi amaçlanmıştı.²³¹ ITGI projesi, aynı zamanda Yunanistan'la Bulgaristan arasında yeni boru hattı inşasını da içermekteydi. Yunanistan'dan inşa edilmesi gereken 170 km uzunluğunda IGB boru hattıyla, yılda 3-5 milyar metreküp doğal gazın Bulgaristan'a nakli amaçlanmıştır.

Nabucco projesinin gerçekleştirilebilirliği şüphe altına düşünce, güney koridoru fikrinin en uygun ve hayata geçme ihtimali en yüksek olan projesi ITGI boru hattı olmuştu. Zira böyle bir algının oluşmasında birçok faktör etkili olmuştur. 2007 yılında, Azerbaycan enerji şirketi SOCAR ile İtalya enerji şirketi Edison arasında anlaşma imzalanmıştır. SOCAR, ITGI boru hattının kapasitesine uygun doğal gaz tedarik edeceğinin güvencesini vermiştir. Azerbaycan ile Türkiye arasındaki transit gaz anlaşması çerçevesinde, Haziran 2010'da, Azerbaycan ve İtalya arasında, ITGI aracılığıyla Azerbaycan doğal gazının İtalya pazarına taşınması konusunda yoğun müzakereler başlamıştı. Aynı yıl içerisinde, fiyatlar üzerinde anlaşmaya varıldıktan sonra boru hattının inşaatına başlanması planlanmıştı. Ayrıca 2010 yılında Ankara'da, projenin ortak şirketleri BOTAS, Edison ve Greek, niyet protokolünü imzalamak için bir araya gelmiştiler.²³² Projenin son aşamaları da başarıyla tamamlandığında, ITGI ve IGB boru hatları, başta İtalya olmak üzere diğer Güneydoğu Avrupa ülkelerine doğal gaz tedarik edecekti.

ITGI'nin bir diğer avantajı, AB'nin projeye finansal destek sağlamasıydı. Avrupa Komisyonu ITGI için 100 milyon avro, IGB projesinin gerçekleştirilmesi için ise 45 milyon avro bütçe ayırmıştı.²³³ Projeyi avantajlı yapan diğer faktör de birçok konuda ülkelerin anlaşma sağlayabilmesi olmuştu. Büyük çoğunlukta alt yapının bulunması ise proje maliyetini düşüren diğer önemli bir ayrıntı olmuştu. Ayrıca proje gerçekleştirilmiş

²³¹ Edison, "IGI Poseidon submits technical and commercial proposal to transit gas from Shah Deniz field in Azerbaijan to Europe", 2011, <https://www.edison.it/en/igi-poseidon-submits-technical-and-commercial-proposal-transit-gas-shah-deniz-field-azerbaijan> (e.t. 31.03.2019).

²³² Gulmira Rzayeva, "Azerbaijan: Eurasia's Energy Nexus?", *Turkish Policy Quarterly*, V. 9, N. 2, 2010, p. 62-63.

²³³ IGI Poseidon, <http://www.igi-poseidon.com/en/igb> (e.t. 31.03.2019).

olsaydı, Bulgaristan – Romanya ve Bulgaristan – Sırbistan gibi bölgesel enerji boru hatlarının inşasına da fırsat yaranacaktı.²³⁴

Ancak Nabucco projesinde olduğu gibi ITGI projesi de birçok avantajlı yönüne rağmen gerçekleşemeyen Güney Gaz Koridoru projelerinden biri olmuştur. Projenin gerçekleşmemesinin en önemli sebeplerinden birisi Yunanistan'ın toprak bölümünden geçen boru hattının inşasında yaşanan sıkıntılar olmuştur. IGI Onshore boru hattının, Türkiye – Yunanistan sınırından doğal gazın alınması ve Yunanistan – İyon Denizi kıyılarına gönderilmesi için zamanında nasıl finanse edileceği ve kullanıma sunulacağı gibi sorunlar bir türlü çözüme ulaştırılamamıştır.²³⁵ Ayrıca IGI Poseidon boru hattının ölçeklenebilirlik kısıtlamaları sorun olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Proje, AB tarafından siyasi destek görse de projenin bazı kısımlarındaki eksikliklerin giderilememesi, projenin gerçekleşmesinin önünde duran en büyük engel olmuştur. Böylece Şah Deniz konsorsiyumu ITGI projesini kabul etmemiştir.

2.3. BEYAZ AKIM DOĞAL GAZ BORU HATTI PROJESİ

Karadeniz Bölgesi'ndeki boru hatları yarışına Beyaz Akım projesi de eklenmiştir. Beyaz Akım boru hattı projesiyle Hazar doğal gazının Karadeniz'den AB'ye taşınması öngörülmüştür (Harita 11). Ancak bu proje, Karadeniz Bölgesi'nin o kadar da güçlü olmayan aktörleri tarafından desteklenmiştir. Aslında proje hem stratejik hem de ticari açıdan cazip gelmediğinden, yeterince ilgi çekememişti. Bununla birlikte, bu proje de diğer projeler gibi Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan boru hatları mücadelesinde önem kazanmıştır.

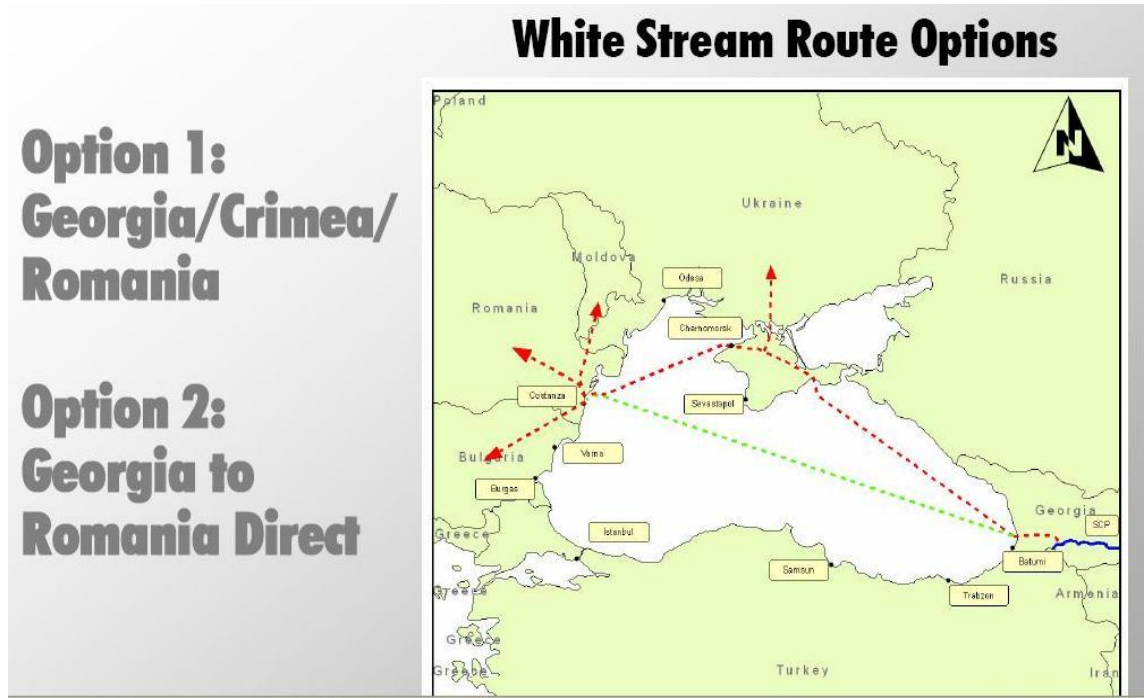
Başlangıçta GUEU (Gürcistan – Ukrayna – Avrupa Birliği) olarak adlandırılan Beyaz Akım boru hattı projesi, Ukraynalı yetkililer tarafından, 2007 yılında Viyana'da ki enerji konferansı esnasında ileri atılmıştı. Beyaz Akım projesiyle, Hazar doğal gazının Gürcistan üzerinden Karadeniz'i geçerek Ukrayna'ya buradan da AB'ye ulaşımı amaçlanmıştı. Dönemin Ukrayna Başbakanı Yulia Timoşenko, enerji tedarikinde çeşitliliğin önemine vurgu yaparak, projenin gerçekleşmesi için AB'nin destek olmasını

²³⁴ Amirova-Mammadova, op.cit., p. 140.

²³⁵ Pfluger, loc.cit.

istemmişti.²³⁶ Beyaz Akım projesinin, Tiflis yakınlarındaki Güney Kafkasya boru hattından ayrılarak Gürcistan'ın batısından Karadeniz'e geçmesi hedeflenmiştir. Böylece boru hattı denizi geçip Kırım arazisindeki Ukrayna'nın boru hattı ağına bağlanarak, buradan da Romanya'ya doğal gaz taşıyacaktı. Beyaz Akım projesinin güzergahına alternatif olarak direk Gürcistan'dan, Romanya'ya uzanan boru hattı da planlanmıştır. Ancak alternatif yol çok destek görmemişti. Projenin öne sürüldüğü tarih esnasında Kırım Ukrayna'ya bağlıydı, nitekim ilk güzergahın sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesi daha mümkün görünmüştü. Boru hattının kapasitesi ilk aşamada yıllık 8 milyar metreküp doğal gazı taşıyacak şekilde geliştirilip, ilerleyen zamanlarda ise bu oranın 32 milyar metreküpe çıkarılması planlanmıştır.²³⁷

Harita 11: Beyaz Akım Doğal Gaz Boru Hattı Projesinin Güzergahı

Kaynak: Rense News, <https://rense.com/general96/southnord.html> (e.t. 29.03.2019).

Beyaz Akım projesinin gerçekleşmesi için en istekli ülke Ukrayna olmuştur desek yanılmayız. Zira proje gerçekleşseydi Ukrayna ciddi bir miktarda Rusya'dan tedarik edilen doğal gaza alternatif bulacaktı.²³⁸ Ayrıca projenin gerçekleşmesi

²³⁶ Richard E. Ericson, "Eurasian Natural Gas Pipelines: The Political Economy of Network Interdependence", *Eurasian Geography and Economics*, V. 50, N. 1, 2009, p. 47.

²³⁷ Vladimir Socor, "White Stream: Additional Outlet Proposed for Caspian Gas to Europe", *Eurasia Daily Monitor*, V. 4, I. 189, 2007, <https://jamestown.org/program/white-stream-additional-outlet-proposed-for-caspian-gas-to-europe/> (e.t. 29.03.2019).

²³⁸ Ericson, loc.cit.

Ukrayna'nın doğal gaz ticaretindeki transit ülke konumunu koruyacaktı. Karadeniz'in kuzeyinde bulunan bu ülke için güney koridoru projelerinde en uygun proje Beyaz Akım olmuştur. Bilindiği üzere diğer güney koridoru projelerinin her biri Karadeniz'in güneyinden geçmekteydi. Ukrayna'nın, projenin gerçekleşmesi için AB'nin dikkatini çekme çabaları karşılıksız kalmamıştı. Böylece 2008 yılında, AB Komisyonu boru hattı projesini desteklemişti. Ayrıca Komisyon, Beyaz Akım'ı ortak çıkarların projesi olarak adlandırmıştı. Projeye AB'den siyasi destek gelmesine rağmen, maddi destek sağlayacak olan petrol ve gaz endüstrisini temsil eden ticari kuruluşlar, projeye karşı yeterince ilgi duymamışlardır.²³⁹ Böylece Beyaz Akım projesi de projeler rafına kaldırılmıştır.

3. GÜNEY GAZ KORİDORU'NUN RUSYA'NIN ENERJİ POLİTİKASINA ETKİSİ

Rusya Federasyonu açısından enerji, enerji ihracatı ve bu ticaret karşılığında elde edilen ekonomik gelir büyük önem taşımaktadır. Rusya özellikle Vladimir Putin döneminden itibaren enerjini devlet politikasının aracı olarak da kullanmaktadır. Ayrıca, Rusya'nın ihraç ettiği enerji, ülke ekonomisine büyük katkılar sunmaktadır. Rusya Federasyonu doğal gaz ve petrolden günde yaklaşık olarak 550 milyon dolar gelir elde etmektedir.²⁴⁰ Sadece enerjiden elde edilen bu gelir Rus devletinin kalkınma hedefleri için vazgeçilmeyecek kadar önemlidir. Bu sebeple de 2009 tarihli, "2030 Yılı İçin Rusya Enerji Stratejisi Belgesi"nde, Rus uzmanlar tarafından enerji sektörünün Rusya Federasyonu'nun kalkınma hedeflerine ulaşmakta büyük rolünün olacağı vurgulanmaktadır.²⁴¹

Enerji ticaretinden elde edilen gelirlerin devlet bütçesindeki payı hesaba katıldığında, ülke refahı açısından enerjinin önemi anlaşılmaktadır. Özellikle de 1990'lı yıllar sürecinde baş veren krizlerden sonra 2000'lerin başından itibaren, Rus ekonomisi yaşadığı zorlukları atlattı ve hızlı şekilde toparlanmaya başlamıştır. Enerji ihracatı,

²³⁹ Mamuka Tsereteli, "Connecting Caspian Gas to Europe: No large scale infrastructure development in near future", *Turkish Policy Quarterly*, V. 9, N. 2, 2011, p. 48.

²⁴⁰ Anıl Çağlar Erkan, "Rusya Federasyonu'nun Enerji Güvenliği ve Karadeniz'in Önemi", *Karadeniz Jeopolitiği*, ed. Hasret Çomak ve d., İstanbul: Beta, 2018, s. 507.

²⁴¹ Mesut Hakkı Caşın, Giray Saynur Derman, *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*, Ankara: SRT Yayınları, 2016, s. 384.

Rusya Federasyonu'na sadece ekonomik değil siyasi olarak da büyük üstünlükler kazandırmaktadır. Zira Putin iktidara geldikten sonra enerji odaklı devlet politikasını uygulamaya başlamıştır. Putin açısından günümüzde ki enerjinin önemi, savunduğu "Mineraller Tezi"nden de anlaşılmaktadır.²⁴² Savunduğu tezde ve yayımlattığı makalesinde Putin, petrol ve doğal gaz başta olmakla enerji kaynaklarının Rus ekonomisinin gelişimindeki katkılarını vurgulayarak enerjinin önemi üzerinde durmuştur.²⁴³

Enerji ticaretine verilen ağırlık ve bu temelde izlenen politikalar ekonomi sahasında gelişen olumlu geri dönüşlerden sonra diğer alanlarda da kendini göstermeğe başlamıştır. Putin yönetiminde, Rus devleti enerjini diplomatik yaptırım aracı olarak da kullanmaktan çekinmemiştir. Dış politikada enerjinin bazı zamanlarda Rusya tarafından bir sert güç gibi kullanılması da söz konusu olmuştur. Böylece diyebiliriz ki Rusya açısından enerji kaynakları, Rus dış politikasını da etkileyen bir güçtür. Enerji sayesinde Rusya, uluslararası arenada etkin aktör konumuna gelmiş ve bu sayede daha çok güç ve prestij elde etmiştir. Hatta bazı zamanlarda enerji, Rusya'nın uluslararası sistemde yaşadığı bazı sıkıntıların çözümü noktasında kilit rol oynamıştır.²⁴⁴

Rusya Federasyonu, bilindiği üzere iyi ilişkiler kurduğu devletlerle enerji ticaretinde uygun fiyatlı anlaşmalar yaparken, sorun yaşadığı ülkelere enerji kaynaklarını daha pahalı satmaktadır.²⁴⁵ Özellikle 2006 ve 2009 yıllarındaki Ukrayna ile yaşanan doğal gaz krizleri, 2007 yılında Beyaz Rusya ile yaşanan doğal gaz krizi ve çeşitli sebeplerden dolayı Baltık ülkeleriyle yaşanan enerji krizleri bu duruma somut örnek teşkil edecek mahiyettedirler. Yaşanan bu olaylar, Rusya Federasyonu'nun, enerjini bir diplomatik yaptırım aracı olarak kullanmasının en önemli göstergelerinden birisidir. Enerjinin ne kadar etkili bir dış politika aracı olduğu ise bu krizlerin sonucunda olayların Rusya devleti lehine sonuçlanması ile anlaşılmaktadır.²⁴⁶

Güney Gaz Koridoru'nun gerçekleşmesi ise Rusya Federasyonu'nun enerjini politik bir güç olarak kullanmasına engel oluşturacaktır. Zira, Avrupa'ya Hazar

²⁴² Harley Balzer, "The Putin Thesis and Russian Energy Policy", *Post-Soviet Affairs*, V. 21, N. 3, 2005, p. 214-219.

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Erkan, op.cit., s. 508.

²⁴⁵ Vlad Ivanenko, "Russian Energy Policy and Its Domestic and Foreign Implications", *International Journal*, V. 63, N. 2, 2008, p. 265.

²⁴⁶ Erkan, op.cit., s. 509.

Bölgesi'nden iletilecek olan doğal gaz sayesinde Rusya'nın tekeli kırılacaktır. Rusya ise mevcut durumun değişmesini istememektedir. Güney Gaz Koridoru'nun gerçekleşmesi, Rusya'nın hem doğal gazda ki tekeli kırarak hem de doğal gaz piyasasında rekabet oluşturacaktır. Oluşacak olan bu rekabet sayesinde, Gazprom, doğal gazda ki fiyatları belirleme gücünü kaybedecektir. Rusya, doğal gazı politik amaçları içinde sık kullandığından, güney koridorunun açılmasını istememektedir. Zira güney koridorunun ilk aşama projelerinde, Rusya, kendi niyetini açık bir şekilde belli etmiştir. Özellikle Nabucco projesinin ilanından sonra Orta Asya'da uygulanan enerji diplomasisine bakılınca Rusya'nın amacı açık bir şekilde görülmektedir. Zira Güney Gaz Koridoru'nun gerçekleşmesi Orta Asya'da üretilen doğal gazın bu koridordan Batı'ya taşınabileceği anlamına da gelmektedir. Bilindiği üzere günümüzde Orta Asya'dan ihraç edilen doğal gaz Rus boru hatlarıyla Batı'ya taşınmaktadır. Rusya bu ticaretten hem politik üstünlük hem de ciddi oranda maddi gelir elde etmektedir. Orta Asya'dan elde edilen doğal gazı kendi boru hattıyla Batıya taşıyan Rusya bu bölgedeki ülkeleri enerji alanında kendinden bağımlı halde tutmaktadır.

Zira Soğuk Savaşın bitiminden sonra, Rusya, Orta Asya ülkelerinden satın aldığı doğal gazın fiyatını istediği gibi belirlemekteydi. Rusya, Orta Asya ülkelerinden ucuza aldığı doğal gazı, boru hatlarıyla, Avrupa'da ki devletlere ve Karadeniz Bölgesi'ndeki diğer devletlere pahalıya satmaktaydı. Rusya'nın, Orta Asya ülkelerinden ucuza aldığı doğal gazın fiyatı Çin'in devreye girmesiyle birlikte değişmeye başlamıştır. Zira 2006'da, Çin ve Türkmenistan Devlet Başkanları, petrol ve doğal gaz alanında işbirliği konusunda anlaşmaya varmışlardır. Anlaşma kapsamında, 2009'dan itibaren önümüzdeki 30 yıl içinde, Çin yıllık 30 milyar metreküp doğal gazı Türkmenistan'dan ithal edecektir. Çin'le Türkmenistan arasında atılan bu adım, Rusya'nın Orta Asya'daki enerji hegemonyasının sonunu getirmiştir desek yanılmayız. Zira bu durum, Rus enerji politikasının başarısızlığı olarak yorumlanmıştır. 2006 yılına kadar, Gazprom, uzun yıllar boyunca Türkmenistan'dan aldığı doğal gazda yükselen fiyat artışlarının önünde durabilmişti. Ancak Çin alıcı olarak rekabete katıldıktan sonra Rusya aldığı doğal gazda zam yapılmış yeni fiyatları kabul etmek zorunda kalmıştır. Rusya, Avrupa'ya doğal gaz ihraç etme yükümlülüğünü yerine getirmek için Türkmen gazına ihtiyaç duymaktadır. Böylece Rusya ile Türkmenistan arasındaki ilişkilerin güçlü ve dostane kalması için iki

ülke arasında yeni fiyatların kabul edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca taraflar Rusya'ya doğal gaz ihraç eden boru hattının kapasitesini de dört kat artırmaya karar vermişler.²⁴⁷

Rusya, petrol zengini Kazakistan'ın ve doğal gaz zengini Türkmenistan'ın enerji politikalarında aktif bir şekilde yer almaktadır. Zira bu ülkelerin ihraç ettikleri enerji kaynaklarının büyük bir kısmı, Rusya kontrolünde olan boru hatlarıyla gerçekleşmektedir. ABD ve AB, Orta Asya enerji kaynakları uğrunda giden mücadelede jeopolitik sebeplerden dolayı Rusya'ya yenilmekteler. Son dönemlerde Çin'inde bu mücadeleye aktif bir şekilde katılması, ABD ve AB'nin bölgeye olası etkisini iyice azaltmaktadır. Ancak Orta Asya ülkelerinin de enerji ihracatlarında alternatif güzergahları değerlendirmeleri bu bölgede enerji mücadelesinin devam edeceğinin sinyallerini vermektedir. AB'ye Orta Asya'dan enerji ihracatının Karadeniz Bölgesi'nden geçeceği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Zira günümüzde Rusya kontrolünde olan boru hatlarıyla taşınan doğal gazda Karadeniz Bölgesi'nden geçmektedir. Ancak Karadeniz'in kuzeyine alternatif olarak güneyden yeni bir koridorun açılması, Çin'in dışında AB'nin de artık Orta Asya'da Rusya'ya rakip olabileceğini göstermektedir. Bu sebeple Güney Gaz Koridoru'nun politik boyutu ticari yanını aşmaktadır. Karadeniz Bölgesi'nden AB'ye İran doğal gazının da geçme ihtimali göz ardı edilmemektedir. Her ne kadar yakın vadede bu durum İran'a karşı uygulanan ambargolar sayesinde mümkün olmasa da gelecekte böyle bir enerji koridorunun açılması imkansız görünmemektedir. Rusya, Avrupa enerji pazarında İran'la rekabete girmek istememektedir. Bu nedenle, Rusya, İran'la Pakistan arasında çekilecek olan yeni boru hattını desteklemektedir.²⁴⁸ Görünen o ki Rusya, AB'nin enerji tedarikini çeşitlendirme politikasına karşı kendi hamlelerini uygulayacaktır. Bu noktada Rusya'nın önceliği AB'ye doğal gaz ihraç edebilecek güçteki ülkeleri kendi yanına çekmek ve böylece AB'nin alternatif olarak gördüğü kaynakları ulaşılmaz hale getirmektir.²⁴⁹ Nitekim Hazar Bölgesi'nde İran ambargolar sebebiyle doğal gaz ihraç edemez Türkmenistan'la, Kazakistan'ın doğal gaz rezervlerine ise AB ile birlikte Rusya'da yoğun ilgi duymaktadır.

²⁴⁷ Sulejmanovic, op.cit., s. 94-97.

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Kozhanov, loc.cit.

4. GÜNEY GAZ KORİDORU'NU OLUŞTURAN BORU HATLARI

Güney Gaz Koridoru (GGK), haritadan da görüldüğü üzere Güney Kafkas Boru Hattı'nı (SCP), Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nı (TANAP) ve Trans Adriyatik Boru Hattı'nı (TAP) kapsamaktadır (Harita 12). GGK ile ilk aşamada amaçlanan, Azerbaycan'ın Şah Deniz sahasından üretilecek olan yaklaşık 1,2 trilyon metreküp doğal gazı, Karadeniz Bölgesi üzerinden Avrupa'ya naklini sağlamaktır. Koridora ilerleyen zamanlarda Kazakistan ve Türkmenistan doğal gazının katılması da planlanmaktadır. Böylece bu proje, AB'nin enerjide Rusya'ya olan bağımlılığını azaltacak en önemli adımlardan birisi olarak değerlendirilmektedir.

Harita 12: Güney Gaz Koridoru Güzergahı

Kaynak: BP Azerbaijan, https://www.bp.com/en_az/caspian/press/features/BP-shareholder-of-TANAP.html (e.t. 12.03.2019).

Bilindiği üzere günümüzde AB'nin en fazla doğal gaz ithal ettiği ülke Rusya'dır. AB geliştikçe daha fazla enerji tüketimine ihtiyaç duymaktadır. Rusya ise bu durumu zaman-zaman siyasi olarak bir koz gibi kullanmaktan çekinmemektedir. Zira Rusya, enerji gücüne de güvenerek uluslararası her krizde, AB'nin kendisine olan enerji

bağımlılığını bir koz olarak kullanabilmektedir. Nitekim AB'nin enerjide dışa bağımlı olması, birliğin alacağı siyasi kararlar önünde ciddi engeller oluşturmaktadır. Böylece GGK, AB için enerji nakleden bir koridor olmanın yanı sıra birliğin siyasi manevra alanının da genişlemesi anlamına gelmektedir. Bu ise GGK'nın, enerji ulaşımı dışında çok farklı misyonları da taşıdığı anlamına gelmektedir.

Şüphesiz ki projenin hayata geçmesiyle birlikte AB, Türkiye ve Azerbaycan farklı konumlarda büyük avantajlar elde edecekler. Koridorun en önemli halkası olan TANAP'ın, 2012 yılında yapılan anlaşmayla çalışmaları başlatılmış ve 2018 yılında bu çalışmalar tamamlanarak, boru hattı, kullanıma hazır olmuştur. AB'ye Hazar'dan direk enerji naklini amaçlayan koridorun diğer önemli halkası ise TAP'dır. TAP, Şah Deniz doğal gazını, Türkiye sınırından alarak Yunanistan üzerinden Avrupa'ya taşıyacak olan boru hattıdır. Böylece GGK projesi, AB için hem enerji hem de siyasi güvence sunmaktadır. AB'nin projeden beklentisi, yaşanan Rusya kaynaklı sorunları azaltacağı yöndedir. AB için bir güven kaynağı haline gelen koridor ile 2020 yılından itibaren, ilk aşamada 10 milyar metreküplük doğal gazın Avrupa'ya taşınması planlanmaktadır.

4.1. GÜNEY KAFKASYA BORU HATTI (SCP)

Güney Kafkasya Boru Hattı, Azerbaycan'ın Şah deniz bölgesinden Gürcistan ve Türkiye'ye doğal gaz ihraç etmek için inşa edilmiştir. Boru hattının hissedarları, %28,8 BP, %10 AzSCP, %19 TPAO, %15,5 Petronas, %10 Lukoil, %10 NICO ve %6,7'lik bir payla SGC Midstream şirketleridir. Boru hattı Bakü yakınlarındaki Sangachal terminalinden başlamaktadır. Güney Kafkasya Boru Hattı, Bakü – Tiflis – Ceyhan Boru Hattıyla aynı güzergahı takip etmektedir (Hatrita 13). Boru hattı 2006'nın sonundan itibaren çalışmaktadır, ilk aşamada Azerbaycan'dan Gürcistan'a doğal gaz iletilmekteydi. 2007'den itibaren ise bu boru hattıyla Türkiye'ye de doğal gaz ulaştırılmaktadır.²⁵⁰ 42 inç çapında olan boru hattının toplam uzunluğu 691 km'dir. Azerbaycan bölgesinde boru hattının uzunluğu 443 km, Gürcistan'da ise 248 km'dir.

²⁵⁰ BP Azerbaijan, https://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/SCP.html (e.t. 29.04.2019).

Güney Kafkasya Boru Hattı, 2018 yılı boyunca günlük ortalama 23 milyon metreküpten fazla doğal gaz taşımıştır.²⁵¹

Harita 13: Güney Kafkasya Boru Hattı Güzergahı

Kaynak: Southern Gas Corridor, <https://www.sgc.az/en/project/scp> (e.t. 29.04.2019).

Şah Deniz sahasından elde edilecek olan doğal gazın Güney Gaz Koridoru'yla Avrupa pazarlarına ihraç edilmesi planı, haliyle koridorun bir parçası olan bu boru hattının da genişletilmesini gerektirmiştir. Güney Kafkasya Boru Hattının genişletilmesi, Azerbaycan ve Gürcistan topraklarında 48 inçlik yeni bir boru hattının inşaatını ve Gürcistan'da iki yeni kompresör istasyonunun inşasını içermiştir. Yeni boru hattının uzunluğu yaklaşık olarak 489 km'dir (Azerbaycan'da 424 km, Gürcistan'da 63 km ve TANAP kavşağında 2 km). Yeni boru hattı (SCPX) 30 Haziran 2018'den itibaren çalışmaya başlamıştır. Genişleme sonucunda, Güney Kafkasya Boru Hattının kapasitesinin yıllık yaklaşık olarak 23,4 milyar metreküp seviyesine ulaşması beklenmektedir. Ayrıca boru hattı ihtiyaç duyulduğu takdirde yıllık 31 milyar metreküp doğal gazı taşıyabilecek seviyeye çıkarılabilir. Günümüz itibariyle boru hattı Türkiye – Gürcistan sınırındaki TANAP'a bağlı durumdadır.²⁵²

²⁵¹ Ibid.

²⁵² Southern Gas Corridor, <https://www.sgc.az/en/project/scp> (e.t. 29.04.2019).

4.2. TRANS ANADOLU BORU HATTI (TANAP)

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP), Azerbaycan'dan Avrupa'ya uzanan 3500 kilometrelik enerji koridorunun temelidir. TANAP, Güney Gaz Koridorunda, Azerbaycan'dan Avrupa'ya giden doğal gaz boru hattı olarak kabul edilmektedir. TANAP, iki ortak ülke olan Türkiye ve Azerbaycan arasındaki başarılı işbirliğinin sonucudur. Bu boru hattını, Azerbaycan ve Türkiye'nin, Brüksel'in Güney Gaz Koridorundaki başarısız enerji politikasına bir cevabı olarak da görebiliriz.²⁵³ TANAP, Azerbaycan için Bakü – Tiflis – Ceyhan boru hattıyla aynı stratejik önemi taşımaktadır. Boru hattının esas avantajı ölçeklenebilir olmasıdır. Zira boru hattı, 56 inç çapında ölçeklendirilebilir bir tasarıma sahiptir.²⁵⁴ TANAP, ilk aşamada Şah Deniz 2 sahasından çıkarılacak olan doğal gazı taşıyacaktır. Bununla birlikte, Azerbaycan doğal gaz üretimini ikiye katladığı zaman boru hattının taşıyacağı doğal gaz miktarı da artırılabilecektir. TANAP, Türkiye – Gürcistan sınırındaki genişletilmiş Güney Kafkasya Boru Hattına bağlandığı noktadan başlamaktadır. Boru Hattı, haritadan da görüldüğü üzere Türkiye bölgesinde Gürcistan sınırından başlayıp, Yunanistan sınırına kadar devam etmektedir (Harita 14). Türkiye – Yunanistan sınırında ise TAP boru hattına bağlanarak, Azerbaycan doğal gazını Avrupa'ya ulaştırmaktadır.

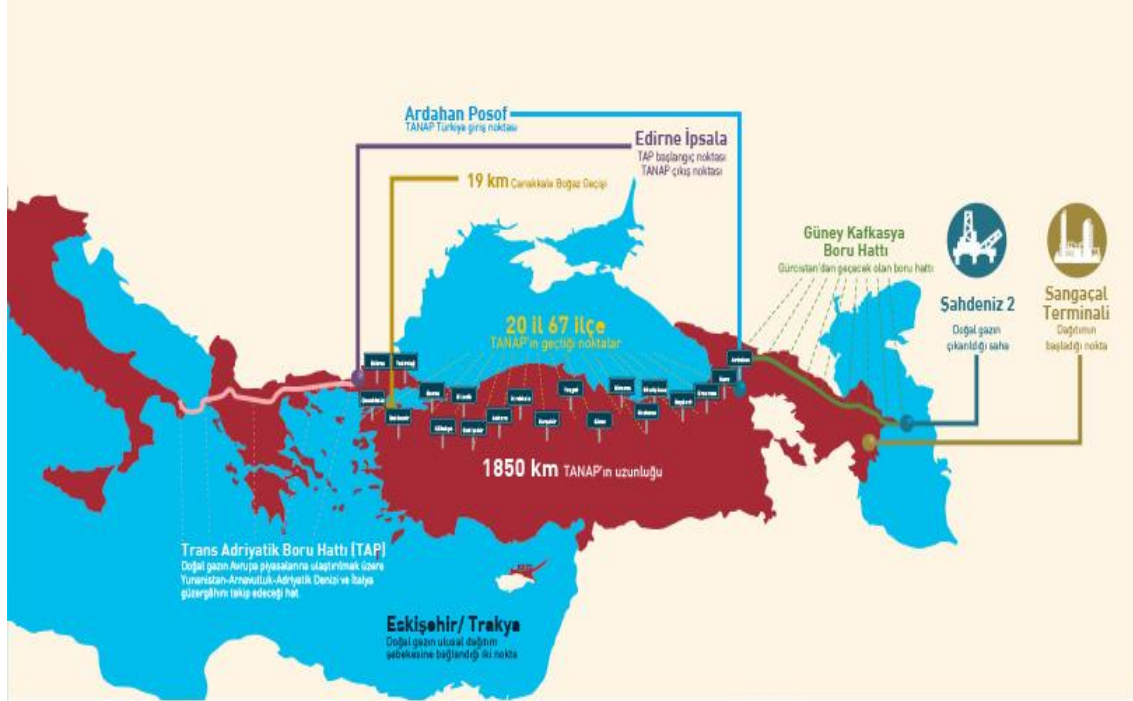
TANAP'ın hukuki altyapısı, 26 Haziran 2012'de, oluşturulmuştur. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Sistemine İlişkin Hükümetler Arası Anlaşma ve Ev Sahibi Hükümet Anlaşması imzalanmıştır. 26 Mayıs 2014'de ise Ev Sahibi Hükümet Anlaşması tadil edilerek yeniden imzalanmıştır. Bu tarihten sonra 17 Mart 2015'de, Kars'ta, TANAP'ın temel atma töreni gerçekleşmiştir. Törene Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Gürcistan Cumhurbaşkanı Giorgi Margvelaşvili katılmışlardır. 12 Haziran 2018'de ise TANAP'ın

²⁵³ Sergey Zhiltsov, "The Caspian Region at the Crossroads of Geopolitical Strategies", *Central Asia and the Caucasus*, V. 15, I. 1, 2014, p. 41.

²⁵⁴ Gulmira Rzayeva, "Natural Gas in the Turkish Domestic Energy Market: Policies and Challenges", *The Oxford Institute for Energy Studies*, 2014, p. 58.

açılış töreni gerçekleşmiştir. Böylece 2018 yılının Haziran ayından itibaren Türkiye'ye ilk gaz akışı sağlanmıştır.²⁵⁵

Harita 14: TANAP'ın Güzergahı

Kaynak: TANAP, <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/> (29.04.2019).

TANAP, ilk aşamada yılda 16 milyar metreküp doğal gaz taşıyacaktır. Bu miktarın 6 milyar metreküpü Türkiye'ye, 10 milyar metreküpü ise Avrupa'ya ulaştırılacaktır. Boru hattının ikinci aşamasında, yani 2023 yılında, yıllık 23 milyar metreküp doğal gaz taşınması planlanmaktadır. 2026 yılında ise 7-8 yüksek basınçlı kompresör istasyonlarının inşası ile birlikte boru hattının toplam kapasitesinin yılda 31 milyar metreküp doğal gaz taşıyacak seviyeye ulaştırılması amaçlanmaktadır.²⁵⁶ Boru hattı, 4 adet ölçüm istasyonu, 2 adet kompresör istasyonu, 11 adet pig istasyonu, 49 adet blok vana istasyonu ve 2 adet gaz çıkış istasyonundan ibarettir.²⁵⁷ Toplam uzunluğu 1850 km olan boru hattı 20 il, 67 ilçe ve 600 köyden geçmektedir. TANAP'ın, Ardahan'dan Eskişehir'e kadar olan bölümü 56 inç çapında, Eskişehir'den Edirne'ye kadar olan bölümü ise 48 inç çapındaki boru hattından oluşmaktadır.²⁵⁸

²⁵⁵ TANAP, <https://www.tanap.com/> (e.t. 29.04.2019).

²⁵⁶ Rzayeva, "Natural Gas in the Turkish Domestic Energy Market: Policies and Challenges", loc.cit.

²⁵⁷ TANAP, loc.cit.

²⁵⁸ Ibid.

TANAP, proje aşamasındayken boru hattının ilk hissedarları SOCAR (% 80), BOTAS (% 10) ve TPAO (% 10) olmuştu. Ancak Azerbaycan devlet yetkilileri, Şah Deniz 2 sahasının ortakları olan BP, Total ve Statoil'i de açık bir şekilde projede hissedar olamaya davet etmişler. Azerbaycan'ın, enerji güvenliği alanındaki hedeflerini sağlamak açısından böyle bir adım attığı tahmin edilmektedir.²⁵⁹ Zira Güney Gaz Koridoru fikrinin ortaya çıktığı andan itibaren hem Karadeniz Bölgesi'nde hem de Hazar Bölgesi'nde enerji mücadeleleri daha yoğun bir şekilde yaşanmaya başlamıştır. Ayrıca öne sürülen ve gerçekleşmeyen projeleri de düşünecek olursak Azerbaycan'ın neden böyle bir adım attığı anlaşılmaktadır.

2012 yılında, SOCAR, kendi hissesinin %12'ni BP'ye, %12'ni Statoil'e ve %5'ni Total'a satacağını açıklamıştır. SOCAR böylece Şah Deniz konsorsiyumunun bu üyelerini TANAP konsorsiyumuna çekmeye çalışmıştır.²⁶⁰ Ancak SOCAR yinede hisselerin çoğunluğunu elinde tutmak istemiştir. Öte yandan, Şah Deniz 2 ortakları, SOCAR'ın teknik ve finansal konularda proje operatörü olarak alacağı kararları veto etme hakkına sahip olmak istemişler.²⁶¹ Bu istek üzerine, Azerbaycan devlet şirketiyle ortak şirketler arasında sert bir müzakere dönemi başlamıştır. Müzakerelerden sonra SOCAR, Şah Deniz 2 ortaklarına veto hakkı vermeyi reddetmiştir. SOCAR'ın almış olduğu bu karara rağmen BP projeye katılmıştır. Ancak, Statoil ve Total veto hakkına sahip olmadan projeye dahil olmak istememişler. Böylece bu iki şirketin hisseleri, projenin diğer hissedarları olan şirketler arasında bölünmüştür. Sonuç itibariyle TANAP boru hattının hissedarları, %58 SOCAR, %30 BOTAŞ ve %12'lik payla BP olmuştur.²⁶²

TANAP, Azerbaycan ve Türkiye'nin hem enerji hem de dış politik çıkarlarına uygun gelen bir projedir. Azerbaycan için bu girişim, ülkenin ekonomik ve stratejik etkisinin artırılmasında büyük bir adım olarak görülmektedir. Ayrıca Şah Deniz dışındaki alanlardan da doğal gaz üretiminin artırılması ile ilgili hedefler, Azerbaycan'ın gelecekte de enerji alanında aktif olacağını göstermektedir. Daha geniş

²⁵⁹ Matthew Hulbert, "Azerbaijan: knock, knock, knocking on Europe's door", 2012, <https://www.elektormagazine.com/news/Azerbaijan--knock--knock--knocking-on-Europe-s-door> (e.t. 23.04.2019).

²⁶⁰ Reuters, "BP, Statoil and Total buy into TANAP gas pipeline", 2012, <https://uk.reuters.com/article/uk-azerbaijan-tanap-idUKBRE8A61D020121107> (e.t. 23.04.2019).

²⁶¹ Rzayeva, "Natural Gas in the Turkish Domestic Energy Market: Policies and Challenges", op.cit., p. 60.

²⁶² TANAP, "Major Shareholder in the Project of the Century!", <https://www.tanap.com/media/press-releases/major-shareholder-in-the-project-of-the-century/> (e.t. 23.04.2019).

bir perspektiften değerlendirildiğinde, TANAP, Karadeniz'in enerji jeopolitiğinde yeni bir çağı başlatmıştır diyebiliriz. Zira bu boru hattıyla birlikte Aşkabat ve Bakü'den Viyana ve Brüksel'e kadar enerji koridorunun gerçekleşme ihtimali mümkün görünmüştür.²⁶³ TANAP boru hattının proje olarak ileri sunulduğu dönemden itibaren Güney Gaz Koridoru çerçevesindeki belirsizlikler azalmaya başlamıştır. Böylece TANAP, Güney Gaz Koridoru çerçevesinde ileri sürülen boru hattı projeleri için de çeşitli sonuçlara yol açmıştır.

4.2.1. TANAP'ın Güney Gaz Koridoru Projelerine Etkisi

TANAP, hem AB'nin boru hattı politikası için hem de güney koridoru projeleri için bir dönüm noktası olmuştur. TANAP'la taşınan doğal gazı, Türkiye sınırından alıp Avrupa pazarlarına ulaştırmak için Nabucco, ITGI ve TAP projeleri rekabet etmişler. Şah Deniz 2 sahasından çıkarılacak olan yıllık 10 milyar metreküp doğal gazı taşımak için bu projeler mücadele ederken, Avrupa Komisyonu Nabucco'nun stratejik önemini vurgulayarak kendi tutumunu açıkça belli etmişti. Ancak Türkiye ve Azerbaycan'ın, TANAP boru hattını inşa etme kararı ile birlikte güney koridorundaki boru hatlarının mücadelesindeki dinamikler değişmiştir.²⁶⁴ Böylece AB, Güney Gaz Koridoru'nu genel bir şekilde desteklediğini açıklamıştır. Ayrıca AB, doğal gaz ithalatında Rusya'ya aşırı bağımlı olan ülkeler için tedarik çeşitliliğine öncelik verdiğini bildirmiştir. Öte yandan, hem Azerbaycan hem de Şah Deniz konsorsiyumundaki diğer ortaklar, stratejik bir AB projesi olan Nabucco yerine, SEEP, ITGI ve TAP gibi daha uygulanabilir, küçük kapasiteli ve maliyeti az olan projeleri tercih etmişler.²⁶⁵

Aslında TANAP'ın ortakları Nabucco boru hattı projesinde bazı değişikliklerin yapılmasına ihtiyaç duymaktaydılar. Zira Nabucco projesi ticari sorunlarla karşı karşıya

²⁶³ Vladimir Socor, "Trans-Anatolia Gas Pipeline: Wider Implications of Azerbaijan's Project (Part One)", *Eurasia Daily Monitor*, V. 9, I. 3, 2012, <https://jamestown.org/program/trans-anatolia-gas-pipeline-wider-implications-of-azerbaijans-project-part-one/> (e.t. 23.04.2019).

²⁶⁴ Vladimir Socor, "Trans-Anatolia, Nabucco-West Pipeline Projects: An Optimal Fit", *Eurasia Daily Monitor*, V. 9, I. 62, 2012, <https://jamestown.org/program/trans-anatolia-nabucco-west-pipeline-projects-an-optimal-fit/> (e.t. 23.04.2019).

²⁶⁵ Vladimir Socor, "Trans-Anatolia Gas Pipeline: Wider Implications of Azerbaijan's Project (Part Two)", *Eurasia Daily Monitor*, V. 9, I. 4, 2012, <https://jamestown.org/program/trans-anatolia-gas-pipeline-wider-implications-of-azerbaijans-project-part-two/> (e.t. 23.04.2019).

kalmıştı ve projenin başlatılması Avrupa finansal krizi nedeniyle ertelenmiştir.²⁶⁶ TANAP'ın ilan edilmesi ve boru hattının inşasına başlanması aslında Nabucco projesini iptal etme hedefi gütmemiştir. TANAP sadece Türkiye kısmında Nabucco projesinin yerine geçmiştir ve projenin orijinal halinin kısalması gerekmiştir. Nabucco projesi, Türkiye – Bulgaristan sınırından başlayıp Viyana'ya doğal gaz ilete bilirdi.²⁶⁷

Tahmin edildiği gibi TANAP'ın gerçekteleceğine dair tereddütler ortadan kalktıktan sonra, Nabucco konsorsiyumu kendi projesini yeniden yapılandırmaya gitmiştir. Artık Nabucco yerine Nabucco – West olarak adlandırılan, bir önceki projenin yarı kapasitesine sahip daha küçük bir boru hattı projesi ileri sürülmüştür. Nabucco – West, Türkiye – Bulgaristan sınırında TANAP ile birleşecek ve buradan doğal gazı Baumgarten'e (Avusturya) kadar ulaştıracaktı. Yeni boru hattı projesi, başlangıçta yıllık 10 milyar metreküp doğal gaz taşıyabilecek seviyede tasarlanacaktı. Hazar Denizi'nden elde edilecek ek kaynaklara göre boru hattının hacmi yıllık 23 milyar metreküp doğal gazı taşıyabilecek seviyede artırılacaktı. Bununla birlikte, ileri sürülen yeni boru hattı projesi, gelecekte ilave edilecek olan doğal gaz miktarları için yeterli kapasiteye sahip olmamıştır.²⁶⁸ Bu durum ise AB'nin yeni enerji politikasındaki amaçlarına uygun gelmemiştir. Bu noktada TANAP'ı sadece şah Deniz konsorsiyumundaki ortakları değil aynı zamanda ABD, AB, Türkiye ve önemli enerji şirketleri desteklemiştirler.

4.2.2. TANAP'ın Bölgesel Ükelere Etkisi

Brüksel'in planladığı boru hattı politikasının başarısızlıkla sonuçlanması, Rusya'yı by-pass ederek Avrupa'ya enerji ulaştırılması stratejisine zarar vermiştir. Böylece bu durum Azerbaycan ve Türkiye'ye, bölgede giden boru hattı yarışına katılma olanağı sağlamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin iyi olması TANAP projesinin başarılı bir şekilde gerçekteleşmesinde etkili olmuştur. Ayrıca TANAP, esas olarak jeopolitik ve jeostratejik açıdan AB'nin isteklerini tam karşıladığından Batılı ülkeler tarafından da onaylanmıştır. Bu projenin hayata geçmesi, AB'ni olduğu gibi Türkiye ve Azerbaycan'ı da karlı çıkaracaktır. Türkiye, Hazar'dan AB'ne ulaştırılacak olan doğal gazda,

²⁶⁶ Socor, "Trans-Anatolia Gas Pipeline: Wider Implications of Azerbaijan's Project (Part One)", loc.cit.

²⁶⁷ Socor, Ibid.

²⁶⁸ Socor, "Trans-Anatolia, Nabucco-West Pipeline Projects: An Optimal Fit", loc.cit.

jeopolitik konumuna göre transit ülke olmaktadır. Azerbaycan ise Şah Deniz gelişiminin ikinci aşamasında ve onun çevresinde üretilecek olan doğal gazı, Batı pazarına ulaştırabilecektir.²⁶⁹ Bu noktada TANAP, Azerbaycan açısından AB'ne enerji ihraç etmenin en iyi yolu olmuştur. Zira Nabucco konsorsiyumu, Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR'ın bu boru hattı projesine ortak olarak dahil olmasındaki sorunları çözememiştir.²⁷⁰

Azerbaycan, TANAP projesinin hayata geçmesi ile birlikte, enerji ulaşımı üzerindeki kontrolü elinde tutacak ve kendi doğal gazını Türkiye sınırı üzerinden doğrudan Batı'ya ihraç edebilecektir. Ayrıca, Azerbaycan'ın bu projede önemli derecede söz hakkına sahip olması, ülkeye büyük avantajlar sağlayacaktır. Zira Azerbaycan, Şah Deniz sahasından çıkacak doğal gazın, Türkiye'den Avrupa'ya hangi güzergahla ve hangi boru hattı ile taşınacağına karar verilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Genel olarak diyebiliriz ki TANAP'ın stratejik önemi, Azerbaycan'ın ulusal kalkınması için BTC hattıyla aynı önemi taşımaktadır. Sonuç itibari ile gelinen bu nokta Azerbaycan'ın dış politikadaki zaferi olarak özetlenebilir.

TANAP projesi, sadece Azerbaycan için değil Türkiye içinde büyük avantajlar sunmaktadır. Öncelikle Türkiye bu proje sayesinde sahip olduğu jeopolitik konumuna göre enerji koridoru olacaktır. Zira Hazar Bölgesi'nden elde edilecek olan doğal gazın, Avrupa'ya boru hatları ile ulaştırılması ancak Karadeniz Bölgesi'nden geçerek mümkün olmaktadır. Türkiye ise Doğu'dan Batı'ya enerji ulaştırılması için en uygun coğrafyada bulunmaktadır. Karadeniz'in güneyinde bulunan ülkenin hem AB'ye hem de Kafkaslara sınırı bulunmaktadır. Böylece jeopolitik konumunu iyi değerlendiren Türkiye Cumhuriyeti, özellikle enerji ticaretinde uyguladığı politikalarla hem üretici hem de tüketici tarafın güvenini kazanmaktadır. BTC, BTE ve Türk Akımı'nda olduğu gibi TANAP projesi içinde bu durum geçerlidir. Zira Türkiye'nin hem Azerbaycan hem de Gürcistan'la siyasi ilişkileri çok iyi bir durumdadır. Ayrıca Türkiye'nin AB ile olan ilişkileri ise uzun zamandır devam etmektedir. Zira taraflar arasında geliştirilen ilişkiler hem siyasi hem de ekonomik açıdan uzun yıllara dayanmaktadır. Yeni enerji koridorunun hayata geçmesi ile birlikte ise Türkiye, AB'nin enerji güvenliğinde kilit rol

²⁶⁹ Zhiltsov, loc.cit.

²⁷⁰ Burcu G. Punsmann, "A Step Ahead Towards the Stage of Maturation in Azerbaijani-Turkish Relations: The Trans Anatolian Pipeline", *Economic Policy Research Foundation of Turkey*, N. 36, 2012, p. 1-4.

oynayacak ülkelerden birisi olacaktır. Genel olarak ise GGK'nın gerçekleşmesi ile birlikte, Türkiye'nin jeostratejik önemi hem Batı'daki hem de Doğu'daki komşuları için daha da artacaktır.

TANAP projesi, Türkiye'ni yeni enerji ulaşımında transit ülke olma konumuna getirmesi ile birlikte ülkeye enerji tedarikinde çeşitlilikte sunmaktadır.²⁷¹ Özellikle son yıllarda Türkiye'nin hem nüfusu hem de ekonomisi büyümektedir, bu durum ise enerjide dışa bağımlı olan ülkenin ilerleyen zamanlarda daha çok enerji ithal edeceği anlamına gelmektedir. Bilindiği üzere Türkiye'de diğer AB ülkeleri gibi doğal gaz alımında ağırlıklı olarak Rusya'ya bağımlı durumdadır. Azerbaycan'dan doğal gazın ithal edilmesi ise Türkiye'nin enerjide Rusya'ya olan bağımlılığını azaltacaktır.

GGK projesinde, Türkiye ile birlikte Gürcistan'da transit ülke konumunda bulunmaktadır. Karadeniz Bölgesi'nde yerleşen Gürcistan, GGK projesi dışında BTC ve BTE gibi boru hatları içinde transit ülke konumundadır. Gürcistan, Türkiye ve Azerbaycan'la iyi ilişkilere sahiptir. Özellikle enerji ticaretinde uzun zamandır işbirliği yapan bu ülkeler, AB içinde güven vermekteler. Rusya – Ukrayna krizlerinin yanı sıra Türkiye ve Gürcistan ilişkilerini değerlendirecek olursak, Karadeniz Bölgesi'nin güneyinin daha istikrarlı olduğu anlaşılmaktadır. Böylece Türkiye ile Gürcistan hem transit ülke konumunda bulduklarından hem de iyi ilişkilere sahip olduklarından, bölgenin güneyi hızla enerji koridoruna dönüşmektedir. Sonuç itibariyle diyebiliriz ki TANAP, hem GGK için hem de bölge ülkeleri için olabildiğince avantaj sağlayacaktır.

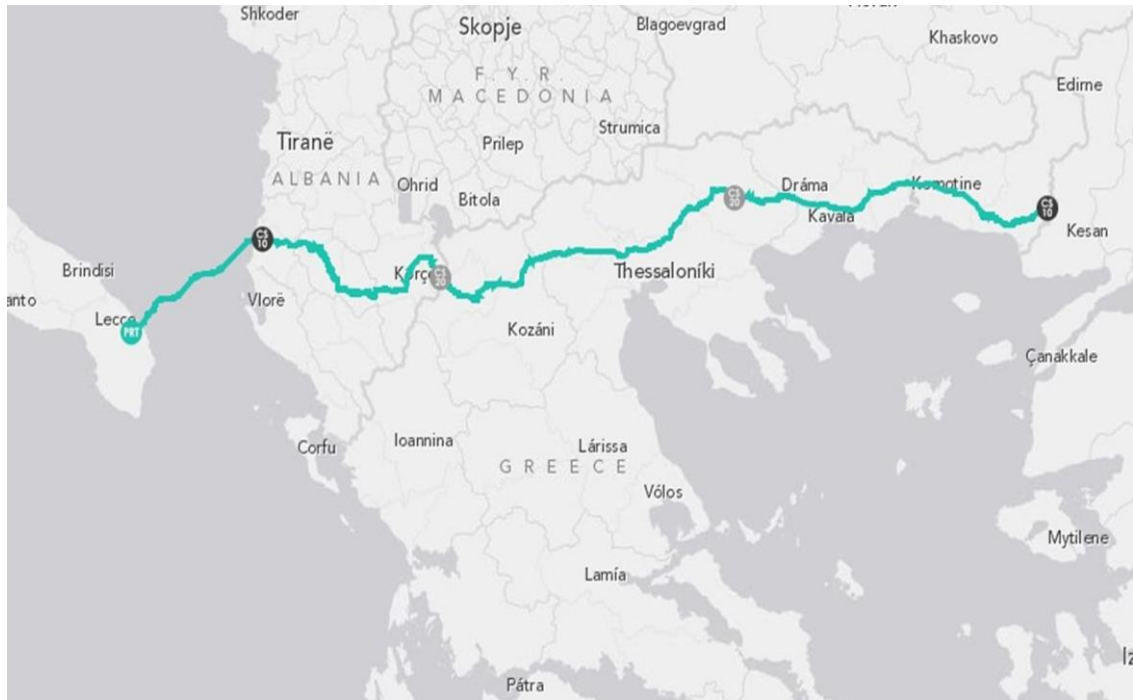
4.3. TRANS ADRIYATİK BORU HATTI (TAP)

Güney Gaz Koridoru için önerilen projelerden biriside TAP olmuştur. AB'nin enerji tedarikçisini çeşitlendirme politikası kapsamında planlanan diğer boru hattı projeleriyle kıyaslandığında, TAP en kısa transit hattıdır. TAP, yıllık 10 milyar metreküp Şah Deniz doğal gazını taşıyabilecek bir şekilde inşa edilmiş ve gelecekte kapasitesinin iki kata çıkarılacağı da hedeflenmiştir. TAP, Yunanistan'dan geçerek Arnavutluğa ulaşıp buradan ise Adriyatik Denizi'ni geçerek İtalya'ya ulaşmaktadır (Harita 15). Boru hattı, Türkiye – Yunanistan sınırından başlayıp, Yunanistan'ın kuzeyi

²⁷¹ Ibid.

boyunca 550 km'lik bir mesafe kat edip Arnavutluğa varmaktadır. Arnavutluğa ulaşan boru hattı, Yunanistan – Arnavutluk sınırından başlayıp 215 km'lik mesafe kat ederek Adriyatik Denizi'ne uzanmaktadır. Adriyatik Denizinin 105 km'lik bölümünü geçen boru hattı İtalya'ya kadar uzanmaktadır. İtalya'nın içinde ise 8 km'lik bir mesafe kat eden TAP, buradan yerli boru hattı ağına bağlanarak güzergahını tamamlamaktadır. Böylece TANAP'tan sonra Güney Gaz Koridoru'nun Avrupa bölümünü tamamlayacak olan TAP'ın toplam uzunluğu 878 km olmaktadır.²⁷²

Harita 15: TAP'ın Güzergahı

Kaynak: Southern Gas Corridor, <https://www.sgc.az/en/project/tap> (e.t. 29.04.2019).

TAP, Nabucco ve ITGI ile kıyaslandığında, Avrupa'nın ilgisini daha sonra çekmeye başlamıştır. Başlangıçta boru hattı projesinin hissedarları %42,5'lik payla İsviçreli şirket EGL, %42,5'lik payla Norveç şirketi STATOİL ve %15'lik bir payla Alman şirketi E.ON Ruhrgas olmuştur. Güney Gaz Koridoru için TAP'ın seçilme şansı çok yüksek olmuştur. Zira TAP hem sahip olduğu operatörler sayesinde hem de sahip olduğu güvenilir finansal destek sayesinde diğer boru hattı projelerinden daha avantajlıydı. Projenin gerçekleşme ihtimalide bu sebeple mümkün görülmüştür. TAP'ın hissedarlığına zamanla yeni üyeler katılmaya başlamıştır ve günümüzde boru hattının

²⁷² Trans Adriatic Pipeline, Trans Adriatic Pipeline Route, <https://www.tap-ag.com/the-pipeline/route-map> (e.t. 27.04.2019).

hissedarları %20 BP, %20 SOCAR, %20 Snam, %19 Fluxys, %16 Enagas ve %5 Axpo'dan oluşmaktadır.²⁷³

TAP'ın Güney Gaz Koridoru için tercih edilme sebeplerinden ön önemlisi de mevcut bir boru hattı sisteminin kapasitesini artırmak için ilave kompresörlerin inşaatı olmuştur. Zira bu ayrıntı boru hattının ticari uygulanabilirliğini arttırmıştır. TAP'ın bir diğer avantajı, Almanya'dan sonra Avrupa'nın en büyük enerji tüketen pazarı olan İtalyan enerji pazarına ucuz ve kaliteli doğal gaz tedarik etmesi olacaktır.²⁷⁴ Avrupa pazarında önemli bir ticaret merkezi olmayı planlayan İtalya için projenin uygulanması daha tercih edilir olmuştur.

Projenin başlangıcında teknik, çevresel ve ekonomik fizibilite çalışmalarının tamamlanması ve Statoil, EGL ve E.ON Ruhrgas gibi deneyimli şirketlerin projenin başından itibaren boru hattı planlanması ve boru hattı inşaatı gibi konulara katılmaları, projenin gerçekleşme ihtimalini güçlendirmiştir. TAP, doğal gaz fiyatları açısından da ticari olarak SOCAR ve BP'nin ilgisini çekmiştir. Boru hattının jeopolitik olarak diğer özelliği ise gelecekte İsviçre pazarına girme olasılığının olmasıdır. Böylece TAP'ın, Şah Deniz bölgesinden çıkarılacak olan doğal gazı Avrupa'ya taşınması için tercih edilme sebebi çok olmuştur.

Ayrıca GGK'ya TAP'ın seçilmesiyle birlikte, Balkan devletlerinin stratejik önemi artmış ve güney koridoruna yeni bir boyut eklenmiştir. Bilindiği üzere TAP, doğal gazı Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'nın enerji pazarlarına ulaştıracaktır. Ayrıca, konsorsiyum Bulgaristan, Bosna Hersek, Hırvatistan ve Karadağ'ın enerji pazarlarına girmeyi de planlamaktadır. Gelecekte Slovenya, Macaristan, Sırbistan ve Makedonya'nın enerji pazarlarına ulaşmak için de bu boru hattı kullanılabilir.

TAP, Güneydoğu Avrupa'daki doğal gaz pazarı ve enerji güvenliği üzerinde önemli bir etki oluşturacaktır. Aslında, Avrupa'nın bu bölgedeki enerji pazarı küçük, az gelişmiş ve çeşitlendirilmemiş bir haldedir. Bu bölgenin ülkeleri enerji sektöründe büyük çoğunlukla kömür kullanmaktalar. Sırbistan, Makedonya ve Bosna Hersek gibi ülkelerdeki tüketilen kömürün payı yüksek bir oran oluşturmaktadır. Bölgedeki Arnavutluk ve Karadağ gibi bazı diğer ülkeler ise altyapı eksikliği nedeniyle enerji

²⁷³ Trans Adriatic Pipeline, About Us, <https://www.tap-ag.com/about-us> (e.t. 27.04.2019).

²⁷⁴ Amirova-Mammadova, op.cit., p. 144.

sektöründe istenilen ölçüde doğal gaz kullanamamaktalar.²⁷⁵ Aslında AB, fosil yakıtların kullanımını azaltmayı hedeflemektedir. Ancak, günümüzde yenilenebilir enerji kaynaklarının fosil yakıtların yerini dolduramayacağı da anlaşılan bir gerçektir. Bu nedenle, fosil yakıtlar içerisinde çevreye en az zararlı olan enerji kaynağının kullanılması tercih edilmektedir. Doğal gaz ise bilindiği üzere fosil yakıtlar içerisinde çevreye en az zararlı kaynaktır. Zira TAP projesinin başarılı bir şekilde uygulanması, Balkan devletlerinin enerji sektöründe olumlu değişiklikler yapabilir ve böylece AB’de enerji güvenliğinde belirlediği hedeflere ulaşabilir.

İlk aşamada, TAP’la doğal gaz iletmeye başlandığında, Yunanistan ve Arnavutluk boru hattından doğrudan yararlanan ülkeler olacaklar. Yunanistan, büyük ölçüde Rus doğal gazına bağımlı bir durumdadır. Ülke, tükettiği doğal gazın yarısından fazlasını Gazprom’dan ithal etmektedir.²⁷⁶ GGK’nın hayata geçmesiyle birlikte, Yunanistan, doğal gaz tedarik kaynaklarını çeşitlendirebilecek ve Rusya’ya olan bağımlılığını azaltabilecektir.

Arnavutluk, doğal gaz pazarı açısından az gelişmiş bir ülkedir. Ülke, elektrik üretiminde duyduğu ihtiyacı bile petrol ve kömürden sağlamaktadır.²⁷⁷ Ayrıca ülkenin doğal gaz alt yapısı da gelişmemiştir. Ancak GGK’nın hayata geçmesiyle birlikte, Arnavutluk’taki jeopolitik ve ekonomik durum ciddi bir oranda değişebilir. Birincisi, boru hattı Arnavutluk’un doğu sınırından batısına kadar devam edecektir. Böylece ülke transit konumundan dolayı gelir elde edecektir. Elde edilecek olan bu maddi gelirin yanı sıra, uluslararası ve bölgesel gaz iletim ve dağıtım ağları da ülkede mevcut olacaktır. İkincisi, TAP ortakları, ülkenin her bölgesine doğal gazın ulaşması için fırsatlar aramaktalar. Böyle bir yatırım, ülkenin enerji güvenliğini önemli ölçüde artıracaktır. Üçüncüsü, Hırvatistan’daki enerji ağına bağlanacak olan, gelecekte inşası planlanan İyonya Adriyatik Boru Hattı (IAP) ile birlikte, Arnavutluk’un Avrupa enerji haritasında ki stratejik önemi artacaktır.

Nabucco projesinin iptali ile birlikte, Orta Avrupa ülkelerinin doğal gaz tedarikçilerini çeşitlendirme fırsatlarını kaybettikleri sanılmıştır. Bilindiği üzere Romanya ve Bulgaristan, AB’nin desteklediği Nabucco projesinin önemli bir parçası

²⁷⁵ Trans Adriatic Pipeline, The Big Picture, <https://www.tap-ag.com/the-pipeline/the-big-picture> (e.t. 27.04.2019).

²⁷⁶ Amirova-Mammadova, op.cit., p. 182.

²⁷⁷ Ibid.

haline gelmiştiler. Her ne kadar GGK Bulgaristan ve Romanya'dan geçmeyecek olsa da bu iki ülke, TAP'ın Orta Avrupa'daki doğal gaz pazarlarına bağlandığı noktada önemli bir rol oynayacaklar. Zira Karadeniz'e sınırı bulunan Bulgaristan ve Romanya, uzun yıllardır bölgesel enerji projelerinin merkezinde de yer almaktalar. Ayrıca bu ülkeler Avrupa enerji güvenliğinin de merkezi konumundalar.²⁷⁸

TAP'ın hayata geçmesinden Bulgaristan'da doğrudan fayda sağlayacaktır. Bulgaristan, enerji açısından son derece Rusya'ya bağımlı durumdadır. Ayrıca Bulgaristan, Avrupa'daki en yüksek doğal gaz fiyatı ödeyen ülkelerden birisidir. Bulgaristan, 2014 yılında, doğal gaz tedarik etmek için Şah Deniz konsorsiyumu ile anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma, ülkeye enerji yüzünden uygulanan ekonomik ve siyasi baskılardan kaçınma şansı doğurmuştur.²⁷⁹

TAP'tan, Bulgaristan'la birlikte, Makedonya'da doğal gaz tedarikinde faydalanabilir. Zira Yunanistan – Bulgaristan boru hattı üzerinden, Makedonya doğal gaz ithal edebilir. Makedonya, Bulgaristan gibi Rus doğal gazına bağımlı ülkelerden biridir. Denize çıkışı olmayan Makedonya, Balkanlar'da önemli bir ülkedir. Ayrıca TAP hissedarları, gelecekte Sırbistan, Kosova ve Bosna-Hersek'e de doğal gaz tedarik etmeyi planlamaktalar. Zira bu ülkelerde doğal gaz tedarikinde Rusya'ya bağımlı durumdadır. Rusya ise Türk Akımı hamlesiyle, Balkanlardaki enerji tekeliğini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Tabii ki Rusya'nın amacı enerji piyasası üzerindeki etkisiyle Avrupa'daki politikayı da etkilemektir. Ancak Yunanistan ve Balkan ülkelerine doğal gaz iletecek olan TAP sayesinde, bu bölgenin ülkeleri enerji tedariklerini çeşitlendirmiş olacaklar. Böylece bu hamle AB'nin Güneydoğu Avrupa'daki enerji güvenliğini iyileştirecektir.²⁸⁰

²⁷⁸ Ibid. p. 183.

²⁷⁹ Ibid. p. 183-184.

²⁸⁰ Ibid. p. 184.

SONUÇ

Sonuç olarak söyleye biliriz ki Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitiği Soğuk Savaş sonrasında bölgeden geçen enerji nakil hatlarının da etkisiyle büyük oranda değişmiştir. Bölge doğudan batıya giden enerji nakil hatlarının geçiş güzergahında bulunduğundan önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Ayrıca bölgenin jeopolitik önemini ortaya çıkaran bir diğer unsur, enerjide dışa bağımlı ülkelerle enerji kaynaklarını ihraç eden ülkeler arasında bulunmasıdır. Zira fosil yakıtların özellikle de doğal gazın ağırlıklı olarak boru hatlarıyla taşınması ise fiziki bölgenin ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Böylece bölge sahip olduğu jeopolitik konumundan dolayı enerji nakil hatlarının merkezi haline gelmektedir. Zira bu nakil hatlarının bölgeden geçişiyle birlikte de bölgenin jeopolitik değeri daha da artmaktadır.

Güney Gaz Koridoru'nun gerçekleşmesiyle birlikte ise bölgenin jeopolitik değeri daha da artacaktır. Zira Güney Gaz Koridoru, Karadeniz Bölgesi'nin güneyini doğal gaz ticaretinde transit konuma getiren ilk büyük çaplı bir girişimdir. Zira Sovyetler Birliği döneminde bölgeden Batıya giden boru hatlarının her biri Karadeniz'in kuzeyinden geçmiştir. Bunun temel sebebi bölgeden batıya doğal gaz ihraç edebilecek ülkelerin her birinin Sovyetler Birliğinin üyesi olmasıydı. Ayrıca Soğuk Savaş Dönemi'nde bloklar arasında giden mücadeleye bakmayarak bloklar içinde ciddi bir istikrar mevcuttu. Böylece Karadeniz'in kuzeyi de enerji ticareti açısından uygun bir jeopolitiğe sahip olmuştur. Ancak günümüzde Hazar ve Orta Asya'da bağımsızlığını elde etmiş enerji zengini ülkeler Karadeniz'in güneyini de alternatif güzergah gibi kullanma şansına sahiptirler. Zira Rusya'yla Ukrayna arasında yaşanan enerji krizlerinden sonra doğal gaz ulaşımında Karadeniz'in güneyi kuzeyinden daha istikrarlı ve güvenli bir izlenim sunmuştur. Bu sebeple de diyebiliriz ki Türkiye ve Gürcistan bu yeni koridor sayesinde transit ülke konumlarını pekiştirirken, Ukrayna'nın önemi azalacaktır. Ayrıca Güney Gaz Koridoru bütünüyle bittiğinde geçiş güzergahı üzerinde bulunan ülkeler arasındaki işbirliği de gelişecektir.

Güney Gaz Koridoru'yla uzun vadede Hazar Bölgesi, Orta Doğu ve Orta Asya kaynaklarının Batıya taşınması amaçlanmaktadır. Zira çalışmadan da görüldüğü üzere Karadeniz Bölgesi, AB'nin doğudan doğal gaz tedariki için anahtar bölgedir. Güney Gaz Koridoru'nun esas amacı ise AB üyesi ülkelerinin doğal gazda Rusya'ya olan

bağımlılıklarını azaltmaktır. Bu nedenle AB'nin Rusya'yı devre dışı bırakarak doğudan doğal gaz tedarikini gerçekleştirebilmesinde Güney Gaz Koridoru kritik öneme sahiptir. Zira koridorun gerçekleşmesiyle birlikte ilk etapta Güneydoğu Avrupa ülkelerinin Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılıkları azaltılacaktır. Ayrıca Güney Gaz Koridoru, uzun vadede AB'nin tümü açısından (azalan doğal gaz üretimine mukabil artan talep nedeniyle) yeni fırsatlar sunmaktadır. Bu sebeple de diyebiliriz ki enerji tedarik güvenliğinin sağlanabilmesi adına Güney Gaz Koridoru, AB için hayati öneme sahip bir alternatiftir. Böylece Güney Gaz Koridoru'nun hayata geçirilmesi AB üyesi ülkelerin bir ortak enerji politikası geliştirmelerini de kolaylaştıracaktır.

Güney Gaz Koridoru'nun önemini ortaya çıkaran bir diğer etken, bu girişimin bölgede hem işbirliğini hem de çatışmayı tetikleyecek olmasıdır. Hatırlatmakta fayda var ki bölgeden geçen diğer boru hatları enerji alanında ağırlıklı olarak işbirliğini etkilemiştir. Ancak Güney Gaz Koridoru enerji ticaretinin yanı sıra politik amaçlar da içerdiğinden bölgede enerji alanında yeni bir dönemi başlatmıştır. Zira Güney Gaz Koridoru Karadeniz Bölgesi'nde en çok doğal gaz ihraç eden ülke konumundaki Rusya'nın enerji alanındaki tekeli kırılmayı amaçlamaktadır. Bilindiği üzere gelecekte koridor üzerinden yüksek miktardaki doğal gazın Rusya'nı devre dışı bırakarak batıya taşınması planlanmaktadır. Bu ise Avrupa pazarlarında ki doğal gazda Rusya'nın oluşturduğu tekelin kırılacağı anlamına gelmektedir. Rusya günümüzde doğal gazı sadece maddi gelir elde etmek için değil aynı zamanda politik üstünlük sağlamak içinde kullanmaktadır. Güney Gaz Koridoru'nun gerçekleşmesi ise Rusya'ya hem maddi hem de siyasi açıdan engeller oluşturacaktır. Bu sebeple de Rusya bu projenin gerçekleşmesini istememiş ve koridora doğal gaz tedarikini engellemek için Hazar Bölgesi ve Orta Asya'da aktif enerji diplomasisi yürütmüştür. Ayrıca Rusya, Güney Gaz Koridoru'na alternatif olacak şekilde Karadeniz'i güneyinden geçecek alternatif boru hatlarına (Güney Akımı ve Türk Akımı) yönelmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple de Güney Gaz Koridoru'nun ilanından itibaren Karadeniz Bölgesi'nde boru hatları mücadelesi başlamıştır.

Sonuç itibariyle diyebiliriz ki enerji nakil hatları nedeniyle Karadeniz Bölgesi'ndeki nüfus mücadelesi ve jeopolitik rekabet giderek artacaktır. Güney Gaz Koridoru, Karadeniz üzerinde devam etmekte olan Rusya-Batı rekabetini enerji dışındaki alanlara doğru da genişletecektir. Güney Gaz Koridoru, aynı zamanda Orta

Asya ve Hazar Bölgesi'nin enerji kaynakları üzerindeki Rusya - AB rekabetini de arttıracaktır. Böylece Güney Gaz Koridoru, Karadeniz Bölgesi'nin enerji nakil hatları açısından taşıdığı önemi arttıracak bir jeopolitik hamledir. Ancak Karadeniz Bölgesi'nin artan jeopolitik önemi en az bölge ülkeleri kadar ve hatta onlardan daha çok bölge dışı ülke ve aktörler açısından geçerlidir. Bu bağlamda AB ve ABD gibi küresel oyuncuların yanı sıra Orta Asya, Hazar ve Balkan ülkeleri açısından da Karadeniz son derece önemli bir bölgedir.

KAYNAKÇA

- AALTO, Pami. "The EU – Russia Energy Dialogue and The Future of European Integration: From Economic to Politico – Normative Narratives". *The EU – Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*. ed. Pami Aalto. Aldershot: Ashgate. 2008. Pp. 23-41.
- AKIN, Hakan. *Türkiye'de Enerji Boru Hattı Taşımacılığında Güvenlik*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü. 2015.
- ALLEN, John. *Energy Resources for a Changing World*. Cambridge University Press. 1992.
- ALLISON, Roy. "The Unresolved Conflicts in the Black Sea Region: Threats, Impacts on Regionalism and Regional Strategies for Conflict Resolution". *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*. ed. Oleksandr Pavliuk, Ivanna Klymush-Tsintsadze. New York: East West Institute. 2004. Pp. 86-123.
- AMİROVA-MAMMADOVA, Sevinj. *Pipeline Politics and Natural Gas Supply from Azerbaijan to Europe: Challenges and Perspectives*. Wiesbaden: Springer VS. 2018.
- ARI, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. MKM Yayıncılık. Baskı: 8. Bursa. 2013.
- ARIDEMİR, Hakan. *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Karadeniz Bölgesi ve Türkiye'nin Karadeniz Bölgesine Yönelik Politikası*. (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2011.
- ARMAOĞLU, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. 11. Baskı. Ankara: Alkım Yayınevi. 2002.
- Avrupa Toplulukları Komisyonu, "The Black Sea Synergy - New Regional Cooperation Initiative", S. 160, 11 Mayıs 2007, s. 2.
- AYDIN, Mustafa. "Europe's Next Shore: The Black Sea Region After the EU Enlargement". *EU Institute for Security Studies*. S. 53. 2004. Ss. 1-37.
- AYDIN, Mustafa. "Geographical Blessing versus Geopolitical Curse: Great Power Security Agendas for the Black Sea Region and a Turkish Alternative". *Southeast European and Black Sea Studies*. C. 9. S. 3. 2009. Ss. 271-285.
- BALZER, Harley. "The Putin Thesis and Russian Energy Policy". *Post-Soviet Affairs*. V. 21. N. 3. 2005. Pp. 210-225.
- БАХТУРИДЗЕ, З. Зейнаб. Лагутина, Л. Мария. "Организация За Демократию и Экономическое Развитие - ГУАМ Как Модель Политической Интеграции На Постсоветском Пространстве". *Политические Науки и Регионоведение*. УДК 327. Сс. 9-19.
- BİLGİÇ, Sadi. "Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım ve Türkiye'ye Etkileri". *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*. S. 1317. 4 Mayıs 2016. s. 1.

- BORISOICHEVA, Ksenia. "Analysis of the Oil and Gas Pipeline-Links between EU and Russia". *CERE Centre for Russia and Eurasia*. 2007. Pp. 1-25.
- BOUZAROVSKI, Stefan. "Post – Socialist Energy Reforms in Critical Perspective: Entangled Boundaries, Scales and Trajectories of Change". *European Urban and Regional Studies*. V. 17. N. 2. 2010. Pp. 167-182.
- BP Azerbaijan. https://www.bp.com/en_az/caspian/press/features/BP-shareholder-of-TANAP.html (e.t. 12.03.2019).
- BP Azerbaijan. https://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/SCP.html (e.t. 29.04.2019).
- BRZEZINSKI, Zbigniew. "Büyük Satranç Tahtası." (Çev: Yelda Türedi). İnkılap Kitabevi. 2005.
- BSEC. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ). *İstanbul: Uluslararası Örgüt Künyesi*. 2012.
- BUTTANRI, Bilge. *Bölgesel Güç Olarak Karadeniz*. İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık. 2004.
- BYU Library. <https://contentdm.lib.byu.edu/digital/collection/Civilization/id/653/> (e.t. 23.11.2018).
- CANAR, Burçin. "Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. C. 67. S. 1. 2012. s. 1.
- CAŞIN, Mesut Hakkı. Derman, Giray Saynur. *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*. Ankara: SRT Yayınları. 2016.
- CELAC, Sergiu. "The New Security Environment in the Black Sea Region: A Role for International Institutions". *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*. ed. Oleksandr Pavliuk, Ivanna Klympush-Tsintsadze. New York: East West Institute. 2004. Pp. 271-292.
- CIUTA, Felix. "Region, Why Region? Security, Hermeneutics, and the Making of the Black Sea Region." *Geopolitics*. No: 13. 2008. Ss. 120-147.
- CLOSSON, Stacy. "Russia's Key Customer: Europe". *Russian Energy Power and Foreign Relations: Implications for Conflict and Cooperation*. ed. Jeronim Perovic. Robert W. Orttung and Andreas Wenger. New York: Routledge. 2009. Pp. 89-108.
- Commission of the European Communities. "Communication from the Commission to the Council and the Parliament, Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative". Brussels. 2007.
- Commission of the European Communities. "Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy". *Brussels: COM(2006) 105*. 2006.
- Commission of the European Communities. "Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Community of the Regions". *Brussels: COM(2008) 781*. 2008.

- ÇÖRTEN, Burcu. *Güncel Uluslararası Politikada Karadeniz'in Yeri*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2008.
- DEVLIN, Brendan. Heer, Katrin. "The Southern Corridor – Strategic Aspects for the EU". *Beyond Turkey: The EU's Energy Policy and the Southern Corridor*. ed. Kristin Linke, Marcel Vietor. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung. 2010. Pp. 5-9.
- DIENES, Leslie. Theodore, Shabad. *The Soviet Energy System: Resource Use and Policies*. New York: V. H. Winston. 1979.
- DUGIN, Aleksandr. *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, (Çev: Vügar İmanov). Küre Yayınları. 8. Baskı. 2015.
- ДУГИН, Г. Александр. *Геополитика*, Москва: Академический Проект, 2011.
- Edison. "IGI Poseidon submits technical and commercial proposal to transit gas from Shah Deniz field in Azerbaijan to Europe". 2011. <https://www.edison.it/en/igi-poseidon-submits-technical-and-commercial-proposal-transit-gas-shah-deniz-field-azerbaijan> (e.t. 31.03.2019).
- Enerji Enstitüsü. <https://enerjienstitusu.org/2018/03/01/mavi-akim-boru-hatti-15-yilini-doldurdu/> (e.t. 14.01.2019).
- Enerji Enstitüsü. <http://enerjienstitusu.de/2019/01/16/ab-ulkeleri-brukselin-turk-akimi-planlarini-bozmayacagi-konusunda-garanti-almali/> (e.t. 23.01.2019).
- Enerji Enstitüsü. <http://enerjienstitusu.de/2019/02/04/sirbistan-turk-akimi-calismalarini-bu-yil-sonuna-kadar-tamamlayacak/> (e.t. 23.01.2019).
- ERBAŞ, Göknül. *Klasikten Eleştirel Jeopolitiğe Karadeniz Jeopolitiğinin Dönüşümü*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2012.
- ERBAŞ DOĞAN, Göknül. "Karadeniz Bölgesinde Boru Hatları Jeopolitiği". *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*. C. 15. S. 57. 2018. Ss. 17-31.
- ERICSON, E. Richard. "Eurasian Natural Gas Pipelines: The Political Economy of Network Interdependence". *Eurasian Geography and Economics*. Vol: 50. No: 1. 2009. Pp. 28-57.
- ERKAN, Anıl Çağlar. "Rusya Federasyonu'nun Enerji Güvenliği ve Karadeniz'in Önemi". *Karadeniz Jeopolitiği*. ed. Hasret Çomak ve d. İstanbul: Beta. 2018. Ss. 503-522.
- Eurogas. "Natural Gas Demand and Supply: Long Term Outlook to 2030". *Eurogas*. 2008. Pp. 1-7.
- Eurostat. "EU Imports of Energy Products – Recent Developments". *Statistics Explained*. 2018. Pp. 1-13.
- FREIFELD, Daniel. "The Great Pipeline Opera: Inside the European pipeline fantasy that became a real-life gas war with Russia". *Foreign Policy*. 2009. <https://foreignpolicy.com/2009/08/22/the-great-pipeline-opera/> (e.t. 31.03.2019).
- FRIEDEN, A. Jeffrey. "International Investment and Colonial Control: A New Interpretation". *International Organization*. Vol: 48. No: 4. 1994. Pp. 559-593.
- FUKUYAMA, Francis. "The End of History?" *The National Interest*. 1989. Pp. 1-18.

- FURUNCU, Yunus. "Enerji Güvenliği ve Karşılıklı Bağımlılık Perspektifinden Türk Akım Projesi". *SETA Perspektif*. S. 216. 2018. Ss. 1-5.
- Gazprom Export. <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/transportation/> (e.t. 14.01.2019).
- Gazprom Export. <http://www.gazpromexport.ru/projects/6/> (e.t. 23.01.2019).
- GEZER, Cansu Nur. "Avrupa Birliği Komşuluk Politikası". *İzmir: Ticaret Odası*. 2010. Ss. 1-13.
- GLOVER, C. Peter. "Europe's Other Power Crisis: Energy". *The Commentator*. 18 May 2012. http://www.thecommentator.com/article/1223/europe_s_other_power_crisis_energy (e.t. 21.03.2019).
- GONCHARENKO, Alexander. "The Wider Black Sea Area: New Geopolitical Realities, Regional Security Structures and Democratic Control: A Ukrainian View." *NATO Defense College Occasional Paper*. Vol: 11. No: 2. 2005.
- Haber Türk. <https://www.haberturk.com/baku-tiflis-erzurum-dogalgaz-boru-hattindaki-gaz-sektor-uzerinden-ithal-edilecek-2022811-ekonomi> (e.t. 12. 03. 2019).
- HAGAN, B. Charles. "Geopolitics". *The Journal of Politics*. Vol: 4. No: 4. 1942. Pp. 478-490.
- HAGHIGHI, S. Sanam. *Energy Security: The External Legal Relations of the European Union with Major Oil and Gas Supplying Countries*. Oxford, Portland and Oregon: Hart Publishing. 2007.
- HASANOV, Ali. *Jeopolitik: Teorileri, Metodolojisi, Aktörleri, Tarihi, Karakteristiği, Kavramları*. çev. Azad Ağaoğlu, Fuad Şammedov. 1. Baskı. İstanbul: Babiali Kültür Yayıncılığı. 2012.
- HATTO, Ronald. Tomescu, Odetta. "The EU and the Wider Black Sea Region: Challenges and Policy Options." *Garnet Policy Brief*. Number: 5. 2008.
- HAYDEN, G. Apud. *Critic of German Geopolitics*. Politic Printing House. Bucharest. 1960.
- HEPPLE, W. Leslie. "The Revival of Geopolitics". *Political Geography Quarterly*. Vol: 5. No: 4. 1986. Pp. 21-36.
- Heydar Aliyev Heritage. International Online Library. <https://lib.aliyevheritage.org/tk/5509377.html> (e.t. 13.09.2018).
- HLIHOR, Constantin. *Geopolitics – From a Classical to a Postmodern Approach*. Italian Academic Publishing. 2014.
- HONORE, Anouk. "Future Natural Gas Demand in Europe: The Importance of the Power Sector". *Oxford Institute for Energy Studies*. 2006. Pp. 1-103.
- HULBERT, Matthew. "Azerbaijan: knock, knock, knocking on Europe's door". 2012. <https://www.elektormagazine.com/news/Azerbaijan--knock--knock--knocking-on-Europe-s-door> (e.t. 23.04.2019).
- HUNTINGTON, P. Samuel. "The Clash of Civilizations?" *Foreign Affairs*. 1993. Ss. 22-49.

- HURRELL, Andrew. "Regionalism in Theoretical Perspective". *Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order*. ed. L Fawcett, A Hurrell. Oxford: Oxford University Press. 1995. Ss. 35-92.
- IGI Poseidon. <http://www.igi-poseidon.com/en/igb> (e.t. 31.03.2019).
- İLHAN, Suat. "Jeopolitik Kavram ve Unsurları". *Avrasya Dosyası*. C. 8. S. 4. 2002. s. 319.
- Independent Balkan News Agency. <https://balkan.eu.com/usa-stay-away-from-the-russian-pipelines/> (e.t. 12.03.2019).
- İRGE, Nadire Filiz. "Karadeniz Havzası Jeopolitiğinde Güç Mücadelesinin Arka Planı ve Bölgesel Güvenliğin Uluslararası Önemi". *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. C. 5. Özel Sayı. Nisan 2017. s. 81.
- İŞCAN, İsmail Hakkı. "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. C. 1. S. 2. Yaz 2004. Ss. 49-54.
- İŞYAR, Ömer Göksel. *Karşılaştırmalı Dış Politikalar*. 2. Basım. Bursa: Dora Yayıncılık. 2013.
- İŞYAR, Ömer Göksel. *Avrasya ve Avrasyacılık*. 3. Basım. Bursa: Dora Yayınları. 2018.
- IVANENKO, Vlad. "Russian Energy Policy and Its Domestic and Foreign Implications". *International Journal*. V. 63. N. 2. 2008. Pp. 263-274.
- KANDEMİR, Eyyüb. *Uluslararası Sistemin Yeni Düzen Arayışında Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık. 2008.
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, "Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation", 01.05.1999, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/StatutoryDocumentsAgreements/CHARTERFourthEdition.pdf>, (e.t. 01.03.2018).
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, "Member States", <http://www.bsec-organization.org/member-states>, (e.t. 01.03.2018).
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, "The Declaration On the Occasion of the Fifteenth Anniversary Summit of the BSEC". İstanbul: 25 Haziran 2007. Ss. 1-2.
- KATES, Glenn. "Russian Gas: How Much Is That?". *Radio Liberty*. <https://www.rferl.org/a/russian-gas-how-much-gazprom/25442003.html> (e.t. 13.12.2018).
- KAYA, Sezgin, İsmayılov Meşdi. "Rus Avrasyacılığı ve Jeopolitik Bir Varlık Olarak Doğu Algısı." (Ed: Sezgin Kaya.) *Rusya'nın Doğu Politikası*. Ekin Yayınevi. Bursa. 2013. Ss. 1-39.
- KHALIL, E. Essam, "The Role of Solar and Other Renewable Energy Sources on the Strategic Energy Planning: AFRICA'S Status & Views". *ASHRAE Transactions*. Vol: 118. I. 1. 2012. Pp. 64-72.
- KING, Charles. "The Wider Black Sea Region in the Twenty-First Century". *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy*

- Perspectives*, ed. Daniel Hamilton, Gerhard Mangott. Washington: Center for Transatlantic Relations. 2008. Ss. 1-23.
- KISSENGER, Henry. *The White House Years*. Boston: Little Brown. 1979.
- KOZHANOV, Nikolay. "Russian Energy Strategy Makes Partners of Rivals". *The Washington Institute*. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/russian-energy-strategy-makes-partners-of-rivals> (e.t. 21.03.2019).
- KUMRU, Coşkun. "Huntington'ın Medeniyetler Çatışması Üzerine Değerlendirmeler." *Ulakbilge*. Cilt: 6. Sayı: 24. 2018. Ss. 603-614.
- LEE, Jae-Seung. Daniel, Connolly. "Pipeline Politics between Europe and Russia: A Historical Review from the Cold War to the Post-Cold War". *The Korean Journal of International Studies*. V. 14. N. 1. 2016. Pp. 105-129.
- LEWIS, Bernard. "The Roots of Muslim Rage." *Atlantic Monthly*. 1990. Ss. 47-60.
- LINDNER, Rainer. "New Realism: The Making of Russia's Foreign Policy in the Post – Soviet World". *The EU – Russia Centre Review*. Brussels: EuRussia Centre. I. 8. 2008. Pp. 28-37.
- LUND, Henrik. *Renewable Energy Sources The Choice and Modelling of 100% Renewable Solutions*. California: Elsevier Press. 2010.
- LUTWAK, Edward. "Geopolitics to Geo-economics, Logic of Conflict, Grammar of Commerce". *The National Interest*. Vol: 20. 1990. Pp. 17-24.
- LYNCH, Dov. "De Facto States Around the Black Sea: The Importance of Fear". *Southeast European and Black Sea Studies*. Vol: 7. No: 3. 2007. Pp. 483-496.
- MACKINDER, J. Halford. "The Geographical Pivot of History". *The Geographical Journal*. Vol: 23. No: 4. 1904. Pp. 421-437.
- Made for Minds. Nabucco pipeline future uncertain as Hungary backs Russian rival. <https://www.dw.com/en/nabucco-pipeline-future-uncertain-as-hungary-backs-russian-rival/a-15910599> (e.t. 29.03.2019).
- MAMADOUH, D. Virginie. "Geopolitics in the Nineties: One Flag, Many Meanings". *GeoJournal*. No: 46. 1998. Pp. 237-253.
- MANOLI, Panagiota. "Black Sea Regionalism In Perspective." *CIES Neighbourhood Policy Paper*. No: 2. 2011. Pp. 1-10.
- MANSFIELD, D. Edward, Etel Solingen. "Regionalism." *Annual Reviews of Political Science*. Vol: 13. 2010. Pp. 145-165.
- MARQUINA, Antonio. "The Southeast-Southwest European Energy Corridor". *Energy Security: Visions from Asia and Europe*. ed. Antonio Marquina. New York: Palgrave Macmillan. 2008. Pp. 54-68.
- MEISTER, Stefan. Vietor, Marcel. "Southern Gas Corridor and South Caucasus". *South Caucasus 20 Years of Independence*. ed. Friedrich – Ebert – Stiftung. 2011. Pp. 335-353.
- MOTEFF, John. "Risk Management and Critical Infrastructure Protection: Assessing, Integrating, and Managing Threats, Vulnerabilities and Consequences". *Congressional Research Service*. 2005. Pp. 1-25.

- NGI's Daily Gas Price Index. <https://www.naturalgasintel.com/articles/115068-trump-turns-down-rhetoric-says-us-lng-will-compete-with-russias-nord-stream-2-pipeline> (e.t. 12.03.2019).
- O'HARA, Sarah. "Great Game or Grubby Game? The Struggle for Control the Caspian". *Geopolitics*. Vol: 9. No: 1. 2004. Pp. 138-160.
- ÖZEY, Ramazan. *Jeopolitik – Tanımlar, Teoriler ve Değişimler*. Pegem Akademi. Baskı: 1. Ankara. 2017.
- PAMİR, Necdet. *Enerjinin İktidarı*. Hayykitap. Baskı: 4. İstanbul. 2016.
- PARFOMAK, W. Paul. "Keeping America's Pipelines Safe and Secure: Key Issues for Congress". *Congressional Research Service*. 2013. Pp. 1-34.
- PAUL, Amanda. Grgic, Borut. "Entering the end game: the race for Caspian gas". *EPC Commentary*. 2010. http://www.epc.eu/prog_details.php?cat_id=4&pub_id=1162&prog_id=3 (e.t. 31.03.2019).
- PFLUGER, Friedbert. "The Southern Gas Corridor: Reaching the Home Stretch". *Elektor Energy*. 2012. <https://www.elektormagazine.com/news/The-Southern-Gas-Corridor--Reaching-the-Home-Stretch> (e.t. 21.03.2019).
- PUNSMANN, G. Burcu. "A Step Ahead Towards the Stage of Maturation in Azerbaijani-Turkish Relations: The Trans Anatolian Pipeline". *Economic Policy Research Foundation of Turkey*. N. 36. 2012. Pp. 1-4.
- ГАСАНОВ, Али. *Геополитика*. Издательство "Zərdabi LTD" MMC. Баку. 2012.
- Rense News. <https://rense.com/general96/southnord.html> (e.t. 29.03.2019).
- Reuters. "BP, Statoil and Total buy into TANAP gas pipeline". 2012. <https://uk.reuters.com/article/uk-azerbaijan-tanap-idUKBRE8A61D020121107> (e.t. 23.04.2019).
- RZAYEVA, Gulmira. "Azerbaijan: Eurasia's Energy Nexus?". *Turkish Policy Quarterly*. V. 9. N. 2. 2010. Pp. 55-68.
- RZAYEVA, Gulmira. "Natural Gas in the Turkish Domestic Energy Market: Policies and Challenges". *The Oxford Institute for Energy Studies*. 2014.
- SANDIKLI, Atilla. "Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar". *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*. S. 27. 2011.
- SATMAN, Abdurrahman. "Türkiye'nin Fosil Kaynakları ve Değerlendirme Potansiyeli". *Stratejik Araştırmalar Dergisi*. Sayı 9. 2011. Ss. 178-202.
- SAYGIN, Hasan. Çelik, Ceyhan. *Jeo Enerjik Bakış*. Aydın Üniversitesi Yayınları. Baskı: 1. İstanbul. 2011.
- SeaWaves Magazine. <https://seawaves.com/2018/05/28/the-black-sea-region-a-critical-intersection/> (e.t. 23.11.2018).
- SMITH, C. Keith. "Russian Energy Pressure Fails to Unite Europe". *Center for Strategic and International Studies*. V. 13. N. 1. 2007. Pp. 1-8.

- SOCOR, Vladimir. “Turkmen President Supports Trans-Caspian Pipeline in Meeting With Top EU Officials”. *Eurasia Daily Monitor*. V. 8. I. 14. 2011. <https://jamestown.org/program/turkmen-president-supports-trans-caspian-pipeline-in-meeting-with-top-eu-officials/> (e.t. 25.04.2019).
- SOCOR, Vladimir. “White Stream: Additional Outlet Proposed for Caspian Gas to Europe”, *Eurasia Daily Monitor*. V. 4. I. 189. 2007. <https://jamestown.org/program/white-stream-additional-outlet-proposed-for-caspian-gas-to-europe/> (e.t. 29.03.2019).
- SOCOR, Vladimir. “Trans-Anatolia Gas Pipeline: Wider Implications of Azerbaijan’s Project (Part One)”. *Eurasia Daily Monitor*. V. 9. I. 3. 2012. <https://jamestown.org/program/trans-anatolia-gas-pipeline-wider-implications-of-azerbaijans-project-part-one/> (e.t. 23.04.2019).
- SOCOR, Vladimir. “Trans-Anatolia Gas Pipeline: Wider Implications of Azerbaijan’s Project (Part Two)”. *Eurasia Daily Monitor*. V. 9. I. 4. 2012. <https://jamestown.org/program/trans-anatolia-gas-pipeline-wider-implications-of-azerbaijans-project-part-two/> (e.t. 23.04.2019).
- SOCOR, Vladimir. “Trans-Anatolia, Nabucco-West Pipeline Projects: An Optimal Fit”. *Eurasia Daily Monitor*. V. 9. I. 62. 2012. <https://jamestown.org/program/trans-anatolia-nabucco-west-pipeline-projects-an-optimal-fit/> (e.t. 23.04.2019).
- Southern Gas Corridor. <https://www.sgc.az/en/project/scp> (e.t. 29.04.2019).
- Southern Gas Corridor. <https://www.sgc.az/en/project/tap> (e.t. 29.04.2019).
- STERN, P. Jonathan. “Is There a Rationale for the Continuing Link to Oil Product Prices in Continental European Long-Term Gas Contracts?”. *International Journal of Energy Sector Management*. Vol: 1. I. 3. 2007. Pp. 221-239.
- STERN, Jonathan. “Security of European Natural Gas Supplies: The Impact of Import Dependence and Liberalization”. *The Royal Institute of International Affairs*. 2002. Pp. 1-36.
- STULBERG, N. Adam. “Strategic Bargaining and Pipeline Politics: Confronting the Credible Commitment Problem in Eurasian Energy Transit”. *Review of International Political Economy*. Vol: 19. No: 5. 2012. Pp. 808-836.
- SULEJMANOVIC, Aida. *The Role Of Energy In EU – Russian Relations*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2014.
- ШУБИН, И. Сергей. *Геополитика*. Архангельск. 2009.
- TANAP. “Major Shareholder in the Project of the Century!”. <https://www.tanap.com/media/press-releases/major-shareholder-in-the-project-of-the-century/> (e.t. 23.04.2019).
- TANAP. <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/> (29.04.2019).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. <http://www.mfa.gov.tr/guam-info.tr.mfa> (e.t. 14.09.2018).
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. “Dünya ve Türkiye: Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü”. *Strateji Geliştirme Başkanlığı*. S. 15. 2017.

- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> (e.t. 14.01.2019).
- The Jamestown Foundation. Gazprom Promotes Greece – Italy Transit Route to Obstruct European Corridor. <https://jamestown.org/program/gazprom-promotes-greece-italy-transit-route-to-obstruct-european-corridor/> (e.t. 29.03.2019).
- The London School of Economics and Political Science. <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2014/12/18/who-are-the-winners-and-losers-from-the-cancellation-of-the-south-stream-pipeline/> (e.t. 13.12.2018).
- ТИХОПРАВОВ, В. Юрий. *Геополитика, Учебное Пособие*. М.: ИНФРА-М. 2000.
- Trans Adriatic Pipeline. “About Us”. <https://www.tap-ag.com/about-us> (e.t. 27.04.2019).
- Trans Adriatic Pipeline. “Trans Adriatic Pipeline Route”. <https://www.tap-ag.com/the-pipeline/route-map> (e.t. 27.04.2019).
- TSANTOULIS, Yannis. “Geopolitics (Subregionalism), Discourse and a Troubled ‘Power Triangle’ in the Black Sea.” *Southeast European and Black Sea Studies*. Vol: 9. No: 3. 2009. Pp. 243-258.
- TSERETELI, Mamuka. “Connecting Caspian Gas to Europe: No large scale infrastructure development in near future”. *Turkish Policy Quarterly*. V. 9. N. 2. 2011. Pp. 45-52.
- TURAN, Bülent. “Fukuyama’nın Tarihin Sonu Tezi.” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Sayı: 21. 2015. Ss. 485-502.
- TURAN, P. Aslıhan. “AB ve Karadeniz Sinerjisi”. Bilgesam. 2010. <http://www.bilgesam.org/incele/772/-ab-ve--karadeniz-sinerjisi-/#.W5zqsCQzBIU> (e.t. 15.09.2018).
- Türk Deniz Kuvvetleri. *Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)*. Ağustos 2015.
- Türkiye Petrolleri. *2017 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*. 2018.
- TÜYSÜZOĞLU, Göktürk. *Karadeniz Havzasında Rekabet Analizi; İşbirliği Söylemlerinin Bölgesel Çatışma Beklentilerine Yansıması*. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2012.
- TÜYSÜZOĞLU Göktürk, “Karadeniz Havzası’nda Dengeleyici Bir Aktör Olarak Türkiye”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 6, S. 7, Temmuz 2013, s. 1146.
- TÜYSÜZOĞLU Göktürk, “Karadeniz Havzası’ndaki Çatışma Gerçekliğinin Güvenikleştirme Yaklaşımı Çerçevesinde Anlamlandırılması”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 41, Bahar 2014, s. 89.
- TÜYSÜZOĞLU Göktürk, “Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası’ndaki Çatışma Gerçekliğinin Değerlendirilmesi”, *Avrasya Etüdleri*, C. 19, S. 44, 2013, s. 61.
- Ulusoy, Hasan. “A New Formation in the Black Sea: BLACKSEAFOR.” *Journal of International Affairs*. Vol: 6. N: 4. December 2001. February 2002.

- ВАСИЛЕНКО, А. Ирина. *Геополитика Современного Мира*. Москва, Юрайт. 2010.
- VAYRYNEN, Raimo. "Regionalism: Old and New." *International Studies Review*. Vol: 5. 2003. Pp. 25-51.
- VICTOR, G. David. "Natural Gas and Geopolitics". *Security of Energy Supply in Europe: Natural Gas, Nuclear and Hydrogen*. ed. Francois Leveque. Northampton: Edward Elgar. 2010. Pp. 91-105.
- WESTPHAL, Kirsten. "Germany and the EU-Russia Energy Dialogue". *The EU – Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*. ed. Pami Aalto. Aldershot: Ashgate. 2008. Pp. 93-118.
- WOEHREL, Steven. "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries". *Congressional Research Service*. 2009. Pp. 1-22.
- YERGIN, Daniel. *Enerjinin Geleceği - Cilt 2*. çev. Ümit Şensoy. İstanbul: Optimist Yayıncılık. 2014.
- YEŞİLTAŞ, Murat. "Eleştirel Jeopolitik". Tayyar Arı (der.). *Postmodern Uluslararası İlişkiler- 2 Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*. Dora Yayınları. Bursa. 2014. Ss. 227-260.
- YOUNGS, Richard. "Russia", *Energy Security: Europe's New Foreign Policy Challenge*. ed. Richard Youngs. New York: Routledge. 2009. Pp. 79-99.
- ZHILTSOV, Sergey. "The Caspian Region at the Crossroads of Geopolitical Strategies". *Central Asia and the Caucasus*. V. 15. I. 1. 2014. Pp. 33-43.

ÖZGEÇMİŞ

1. Adı Soyadı : Samig Goyushov
2. Doğum Tarihi / Yeri : 28 Ağustos 1989 / Azerbaycan
3. Ünvanı : Öğrenci

4. Öğrenim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Uluslararası İlişkiler	Anadolu Üniversitesi	2011 2016
Y. Lisans	Uluslararası İlişkiler	Bursa Uludağ Üniversitesi	2016- devam ediyor

5. Bildiği Yabancı Diller: İngilizce, Rusça ve Türkçe

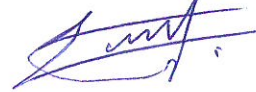
6. Uluslararası Hakemli Dergide Yayın:

Samig Goyushov, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Çalışmalarına İlişkin Teorik Tartışmalar", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Y. 7, S. 88, 2019, ss. 689-698.

İletişim: samiqqoyushov@gmail.com

Tarih: 23.07.2019.

İmza:

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Samig Goyushov
Tez Adı	Yeni Karadeniz Jeopolitiğinde Enerji nakil Hatları: Güney Gaz Koridoru
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. Serpin Kaya
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 02.07.2019

İmza :